

CEMETERY TOURISM STUDY

CEMETERY STUDIJA TURIZMA

CEMETERY TOURISM STUDY

CEMETERY STUDIJA TURIZMA

Ovaj projekat je izveo arhitektonsko-projektantski studio Enforma doo, iz Kotora, za potrebe pilot projekta Opštine Kotor,

“Rediscover, expose and exploit the concealed Jewish heritage of the Danube region”.

Autori projekta su:

konzervator-arhitekta
Marija Novaković, dipl. ing. arh.
arhitekta Bogdan Kušević, MSc arch.

Studiju o valorizaciji groblja u Škaljarima, uradio mr sc. održivog razvoja u turizmu **Slaven Radimiri.**

Partneri na projektu:

Opština Kotor
Jevrejska zajednica Crne Gore

Dizajn publikacije

Bogdan Kušević, MSc Arch
Jovana Škuletić, MSc Arch

Fotografija 2020/2021

Bogdan Kušević, MSc Arch
Marija Novaković, dipl. ing. arh.

This project was done by the architectural design studio Enforma doo, from Kotor, for the needs of the pilot project of the Municipality of Kotor,

“Rediscover, expose and exploit the conceived Jewish heritage of the Danube region”.

The authors of the project are:

conservator-architect
MSc Marija Novaković, conservator
architect Bogdan Kušević, MSc Arch.

The study on the valorization of the Cemetery in Škaljari, was done by **Mr. Slaven Radimiri, M. Sc.** in sustainable development in tourism.

Project partners:

Municipality of Kotor
Jewish Community of Montenegro

Design of publication:

Bogdan Kušević, MSc Arch
Jovana Škuletić, MSc Arch

Photography:

Bogdan Kušević, MSc Arch
MSc Marija Novaković, conservator

Kotor, Januar 2021 / Kotor, January 2021

Karijatide kapele Marović, Gradsko groblje Škaljari / Caryatid of Marović chapel, Municipal cemetery in Škaljari

UVODNA RIJEČ	5
GROBLJE U ŠKALJARIMA	7
ZASNIVANJE GROBLJA U ŠKALJARIMA	7
KATOLIČKO GRADSKO GROBLJE SA CRKVOM SV. MIHOVILA	21
PRAVOSLAVNO GRADSKO GROBLJE SA CRKVOM POKROVA BOGORODICE	23
OSNIVANJE JEVIJSKOG GROBLJA U ŠKALJARIMA	28
JEVIJSKO GROBLJE U ŠKALJARIMA	30
ISTRAŽIVANJE JEVIJSKOG GROBLJA U ŠKALJARIMA	33
ORNAMENTIKA I FIGURALNI MOTIVI	34
VRSTE KAMENA I OBLIKA, STILSKA OBILJEŽJA	35
LIKOVNI ELEMENTI I NATPISI	35
KONSTRUKCIJA	36
PEJZAŽNI ELEMENTI	37
GROBNI SPOMENICI	37-49
STRATEGIJA VALORIZACIJE GROBLJA U ŠKALJARIMA KAO TURISTIČKOG PROIZVODA KOTORA I BOKE KOTORSKE	50-68
ARHIVSKI PRILOZI	69-101
IZVORI I LITERATURA	102
POSEBNA ZAHVALNOST	104

INTRODUCTION	5
CEMETERY IN ŠKALJARI	7
THE ESTABLISHMENT OF THE CEMETERY IN ŠKALJARI	7
CATHOLIC CITY CEMETERY WITH THE CHURCH OF ST. MICHAEL	21
ORTHODOX CITY CEMETERY WITH THE CHURCH OF THE INTERCESSION OF THE VIRGIN	23
THE ESTABLISHMENT OF THE JEWISH CEMETERY IN ŠKALJARI	28
JEWISH CEMETERY IN ŠKALJARI	30
THE RESEARCH OF THE JEWISH CEMETERY	33
ORNAMENTS AND FIGURAL MOTIVES	34
TYPES OF STONE AND SHAPE, STYLISTIC FEATURES	35
ART ELEMENTS AND INSCRIPTIONS	35
THE CONSTRUCTION	36
LANDSCAPE ELEMENTS	36
TOMB MEMORIALS	37-49
STRATEGY OF VALORIZATION OF THE CEMETERY IN ŠKALJARI AS A TOURISM PRODUCT OF KOTOR AND THE BAY OF KOTOR	50-68
ARCHIVAL RECORDS	69-101
SOURCES AND LITERATURE	102
SPECIAL THANKS	104

Groblje u Škaljarima. Fotografisano avgust 2020 / Cemetery in Škaljari. Photographed August 2020

Uvodna riječ

Publikacija “Cemetery” studija. Gradsko groblje u Škaljarima, ima za cilj otkrivanje hronologije istorijskog razvoja gradskog groblja Kotora, sa posebnim osvrtom na hronologiju njegovog razvoja, arhitekturu njegovih grobljanskih kapela i crkava, kao i monumentalnu skulpturu. Poseban odjeljak ove studije je arhitektonsko-stilsko-hronološka studija o jevrejskom groblju koje se nalazi u okviru Gradskog groblja u Škaljarima. Cilj istraživanja je prezentacija jedinstvenih stilskih karakteristika jevrejskog groblja koje je jedino takve vrste u Crnoj Gori, te pronalaženje modela za njegovu buduću valorizaciju, kroz prizmu kulturne prakse i turizma.

Arhivskim istraživanjima koja su rađena u sklopu ove studije, došlo se do veoma interesantnih podataka o planiranju i izvođenju kako privremenog groblja Kotora van Vrata od rijeke, tako i današnjeg Gradskog groblja u Škaljarima, koje je godine 1832. osnovano kao konfesionalno, za katoličku i pravoslavnu vjersku zajednicu. Godine 1858. jevrejska zajednica u Kotoru sklapa sporazum sa Katoličkom crkvom u vezi kupovine zemljišne čestice groblja u Škaljarima za potrebe svoje zajednice, koja zvanično postaje svojina jevrejske zajednice u Kotoru 22. juna 1884. godine. Gradsko groblje u Škaljarima kao planski rađena memorijalna cjelina koja zavrijeđuje veliku pažnju, upisana je u ASCE (Udruženje značajnih groblja u Evropi). Škaljarsko gradsko groblje najvjerodostojniji je kulturološki odraz građana grada Kotora i predstavlja veoma vrijedan spomenik kulture kako Kotora, tako i Crne Gore. Škaljarsko gradsko groblje u upotrebi je od 1832. godine i svjedoči o multikonfesionalnom karakteru grada Kotora, koji je oduvijek baštinió vrijednosti multietničkog i multinacionalnog sklada. Škaljarsko groblje je kvalitetom svog urbanog rješenja, kvalitetom monumentalne skulpture, unikatnim arhitektonskim izrazom sakralne arhitekture i činjenicom da se u njegovom sklopu nalazi jedino

Foreword

The Publication “Cemetery” Study. The Municipal Cemetery in Škaljari aims to reveal the chronology of the historical development of the Kotor municipal cemetery, with special reference to the chronology of its development, the architecture of its chapels and churches as well as its monumental sculpture. A special section of this study is the architectural, stylistic and chronological study of the Jewish cemetery in Škaljari, which is located within the Municipal Cemetery. The aim of this research is to present the unique stylistic characteristics of the Jewish cemetery, which is the only one of its kind in Montenegro, and to discover the model for its valorization in future, through the prism of cultural practice and tourism.

The archival research conducted as part of this study yielded very interesting data on planning and construction of both the temporary cemetery of Kotor, outside Vrata od rijeke, and today’s Municipal Cemetery in Škaljari, founded in 1832 as a confessional one, for both religious communities the Catholic and the Orthodox one. In 1858, the Jewish community in Kotor concluded an agreement with the Catholic Church regarding the purchase of a land parcel at the cemetery in Škaljari for the needs of its community, which officially became the property of the Jewish community in Kotor on 22 June, 1884.

As a planned memorial unit that deserves substantial attention, the Municipal Cemetery in Škaljari, is included in the Association of Significant Cemeteries of Europe. The Škaljari municipal cemetery is the most authentic cultural reflection of the people of the town of Kotor and is a very valuable cultural monument of both Kotor and Montenegro. The cemetery has been in use since 1832 and testifies about multi-confessional character of the town of Kotor which has ever since been an example of multiethnic and multinational harmony. The quality of its urban solution, the quality of monumental sculpture, the unique

jevrejsko groblje u Crnoj Gori, zavrijedilo da se kao memorijalna cjelina od izuzetnog kulturološkog značaja za Crnu Goru valorizuje i zaštititi.

Ovom publikacijom koja je dio projekta "Rediscover" (Otkrijmo ponovo), koji ima za cilj ponovno otkrivanje zaboravljene jevrejske kulturne baštine u Dunavskom regionu, tematski je zaokružen segment jevrejske materijalne kulturne baštine memorijalnog karaktera na teritoriji opštine Kotor. U pripremi publikacije učestvovala su brojne institucije iz oblasti kulture kako iz Crne Gore, tako i iz inostranstva kao i nezavisni istraživači i publicisti kojima se ovim putem srdačno zahvaljujemo.

architectural expression of sacral architecture and the fact that it includes the only Jewish cemetery in Montenegro, deserved to be valorized and protected as a memorial unit of exceptional cultural significance for Montenegro.

In this publication, which resulted from the project "Rediscover, expose and exploit the conceived Jewish heritage of the Danube region", aimed at rediscovering the forgotten Jewish cultural heritage in the Danube region, the segment of the Jewish material cultural heritage of memorial character in Kotor is completely thematically covered. Numerous cultural institutions from Montenegro and abroad participated in the preparation of the publication, as well as many independent researchers and publicists, to whom we are sincerely grateful.

Groblje u Škaljarima. Kapela Marović Fotografisano avgust 2020.
Cemetery in Škaljari. Marović chapel Photographed August 2020.

Groblje u Škaljarima

Osnivanje groblja u Škaljarima

Najznačajnija naredba bečke vlade kojom bi se suzbilo širenje kuge i ostalih zaraznih bolesti donesena je 05. XI 1818. Tom naredbom, zabranjuje se izgradnja novih grobnica u crkvama i kapelama te sahranjivanja u već postojećim, jer su ondašnji državni zdravstveni zakoni propisivali da se svi umrli, i to bez razlike, moraju sahraniti na mjesnim grobljima. Značajan je proglas koji je objavljen u Austro-ugarskoj carevini 1824. a ticao se zaštite od kuge koja je tada prijetila, dajući detaljna uputstva o mjerama suzbijanja bolesti i preporukama o ponašanju građana.¹ Kako Kotor druge dekade XIX vijeka nije posjedovao gradsko mjesno groblje, a sahranjivanje se i dalje vršilo po crkvama i crkvenim grobljima, to je bio povod za hitno osnivanje novog groblja u Kotoru. Dana 10. avgusta 1824. od strane Državnog suda, bilo je upućeno pismo Načelništvu u Kotoru u vezi izričite naredbe o zabrani sahranjivanja pokojnika po crkvama, kao i o potrebi hitnog osnivanja gradskog groblja.² Odmah potom, 21. avgusta, Načelništvo u Kotoru odgovara Državnom sudu da u Kotoru “za sada nema groblja”³, i da je jula 1823. bila sazvana komisija koja je utvrdila lokaciju za gradnju groblja izvan Vrata od rijeke, a koju će koristiti pripadnici obje konfesije (pravoslavci i katolici)⁴.

Prevod pisma dat je u prilogu koji slijedi:

The Cemetery in Škaljari

The establishment of the cemetery in Škaljari

The most important order issued by the Viennese government, which was supposed to control the spread of the plague and other infectious diseases, was adopted on 5 November 1818. This order prohibited the construction of new tombs in churches and chapels, and burials in the existing ones since the state health laws at the time stipulated that all of the deceased, without exception, should be buried in municipal cemeteries. The proclamation published in the empire in 1824 is significant since it addressed the protection from the plague, which was a threat at the time, and included detailed measures for combating the disease and recommendations on protective behaviours. Since Kotor in the second part of the 19th century didn't have a municipal cemetery, and burials were still conducted in churches and church cemeteries, this was the reason for the urgent founding of a new cemetery in Kotor. On 10 August 1824, the State Court submitted a letter to the Kotor Administration regarding the explicit order that prohibited the burial of the deceased in churches and the urgent need to establish a town cemetery. Soon after, on 21 August, the Kotor Administration replied to the State Court stating that “so far, there is no cemetery” and that in July 1823 a commission was assembled which decided on the location for the construction of a cemetery outside Vrata od rijeke, which was to be used by members of both confessions (Orthodox and Catholic).

The translation of the letter reads as follows:

1   Državni arhiv Crne Gore, Istorijski arhiv Kotor, PROZ 8-12a

2   DACG, IAK, OK II – 177/1

3   Idem.

4   Idem.

DACG, IAK, OK II – 177/1

DACG (State Archive of Montenegro), IAK (Kotor Historical Archives), OK (Municipality of Kotor) II – 177/1

Djelovodni broj nečitko

Reference number illegible

*Načelništvu u Kotoru
Hitno*

*Kotor Administration
Urgent*

Načelništvo je već od ranije upoznato sa više puta pristiglim naredbama od strane Držanog suda, a koje se tiču izgradnje groblja i izričite zabrane sahranjivanja pokojnika u crkvama.

The Administration has previously been informed of the orders from the State Court, which were submitted several times, concerning the construction of the cemetery and the explicit ban on burying the deceased in churches.

Kako bi se ustanovilo da li se ove naredbe svi sa tačnošću pridržavaju, moli se Načelništvo da Sudu dostavi izvještaj sa sljedećim pojašnjenjima.

In order to establish if these provisions are respected by all, we are hereby requesting the Administration to provide the Court with a report containing the following explanations.

a.) Da li postoji ili ne groblje? U slučaju da postoji onda će se sahranjivanje odvijati normalno, u slučaju da ga nema dostaviti informacije o tome što je do sada urađeno kako bi otpočela izgradnja, i u kojoj fazi su radnje na izgradnji?

a) Is there a cemetery or not? If yes, then burials will take place normally. If not, then please submit the information on what has been done so far to begin the construction and what stage the construction work has reached?

b.) U slučaju da groblja nema, pojasniti kako i gdje će se sahranjivati pokojnici.

b) If there is no cemetery, explain how and where the deceased will be buried.

od strane Suda

By the Court

Kotor, 10. avgusta 1824. Godine

Kotor, 10 August 1824

nečitko potpis starješine Suda⁵

illegible signature of the Court's head

---

5 DACG, IAK, OK II – 177/1

DACG, IAK, OK II – 177

DACG, IAK, OK II – 177

Djelovodni br. 264

Reference no. 264

21. avgusta 1824. godine

21 August 1824

upućeno Sudu

To the Court

Za sada u Kotoru nema groblja. Međutim, prošlog jula sazvana je Komisija koja se bavila pitanjem izgradnje groblja, a koju su činili pripadnici obje vjerske zajednice, dolje potpisani i predsjednik Komisije kotarski poglavar Stanislav Burović. Odlučeno je da groblje mora biti izgrađeno od suhozida na zemljištu koje se nalazi izvan Vrata od rijeke a koje pripada kapetanu Antoniju Radimiriju. Da će troškove izgradnje snositi podjednako obje pomenute vjerske zajednice, a da jedan dio zemljišta na pomenutom groblju mora ostati rezervisan za sahranjivanje vojnika. Komisija je posredstvom kotarskog poglavarstva projekat uputila uvaženoj Vladi.

Currently there is no cemetery in Kotor. However, in July, a Commission was appointed and dealt with the matter of cemetery construction. The Commission consisted of members of both religious communities, including the undersigned and the chair of the commission, Stanislav Burović, a head of the district. It was decided that the cemetery should be built and surrounded by a drywall on the land outside Vrata od rijeke, which belongs to a captain Antonio Radimiri. The two religious communities will share the costs, and a part of the cemetery must be reserved for the burial of soldiers. The commission sent the design to the esteemed Government via the district administration.

Budući da trenutno ne postoji groblje, građani se sahranjuju u crkvi a vojnici na otvorenom terenu van Vrata od Gurdića koje se od davnina koristi u tu svrhu.⁶

Since there is no cemetery yet, citizens are being buried in the church, and soldiers are buried on the open terrain outside Vrata od Gurdića which has long been used for this purpose.

Dana 8. aprila 1826. godine upućen je hitan dopis Mjesnom načelništvu u Kotoru od strane Kotarskog poglavarstva, u kojem je objašnjena dinamika izgradnje privremenog groblja na "Rieci Visse Vode" nedaleko od obale rijeke Škurde a projektovanog od strane kotarskog arhitekta Marka Benzona. Kako je planirano zemljište za izgradnju groblja bilo vlasništvo Katoličke crkve, Pravoslavna crkva je pola lokacije namijenjene za svoje potrebe trebala platiti u najam Katoličkoj crkvi po unaprijed utvrđenoj cijeni. Interesantna je napomena da je kotarsko poglavarstvo izričito naredilo da se sve grobnice u svim crkvama, oratorijumima, kapelama, zapečate gvozdenim prstenovima i to bez izuzetka, čim privremeno groblje bude završeno. U pismu se još navode pojedinosti o organizaciji rada na groblju, u vezi upravljanja kao i o nadoknadama za buduća sahranjivanja

On 8 April 1826, the District Government sent an urgent letter to the local Kotor Administration, explaining the timetable for construction of the temporary cemetery on "RieciVisseVode" near the bank of the Škurda river, designed by the Kotor architect Benzon. Since the Catholic Church was owner of the land proposed for the construction of the cemetery, the Orthodox Church had to pay the lease to the Catholic Church for the half of the location, at a previously fixed price. It is interesting to note that the District Government explicitly ordered that all tombs in all churches, oratories and chapels, without exception, should be sealed with iron rings, as soon as the provisional cemetery is finished. The letter also gives more details about the organisation of work in the cemetery, about

6 DACG, IAK, OK II – 177/1

kao i o participaciji Pravoslavne crkve koja će polovinu dotičnog groblja morati platiti u najam.

Prevod pisma dat je u prilogu koji slijedi:

DACG, IAK, OK III – 5/1

Djelovodni br. 1146

*mjesnom Načelništvu
vrlo hitno*

Imajući u vidu dogovore sa cijenjenim Ordinarijatom, uvaženo Kotarsko Poglavarstvo je u skladu sa Vašom naredbom od 8. prošlog mjeseca, preduzelo sljedeće.

1. Privremeno groblje za Opštinu Kotor biće izgrađeno na zemljištu zvanom NaRjeciVišeVode koje pripada crkvi Svetog Tripuna, izmješteno zbog problema zdravstvene prirode koji se tiču grada i nedaleko od obale rijeke Škurde.

2. Materijal i radna snaga potrebni za izgradnju biće na teret stanovnika katoličke i pravoslavne parohije, na način što će pravoslavni stanovnici sa Prčanja i Mula jednako učestvovati.

3. Svako bez izuzetka, uključujući i samog gospodina poglavara, moraće ili lično da pruže svoje usluge besplatno, ili da angažuju radnika, a podrazumjeva se da će žene biti pošteđene.

4. Kako je predviđeno projektom koji je izradio građevinski arhitekta Benzon a prema kojem će se izvoditi radovi, dnevno će biti angažovano 32 radnika i 8 zidara.

5. Opština Kotor koja je postigla dogovor sa Opštinama Prčanj i Muo vezano za pravoslavno stanovništvo, ustanoviće smjene rada i preduzeti neophodne mjere kako bi u ponedjeljak počeli sa radovima na izgradnji.

the administration and fees for future burials and about the participation of the Orthodox Church that would have to pay a lease for one half of the cemetery.

The letter reads as follows:

DACG, IAK, OK III – 5/1

Reference no. 1146

*to the Local Administration
Very urgent*

Given your agreement with the honourable Ordinariate, and in accordance with your order of the 8th of the previous month, the esteemed District Authorities have taken the following steps:

1. Temporary cemetery for the Municipality of Kotor will be constructed on the land called Na rijeci više vode which belongs to the Church of St. Tryphon. The reason for moving the cemetery towards the Škurda river are health issues affecting the town.

2. The material and labour force required for the construction will be paid for by the residents of the Catholic and the Orthodox parish, with equal participation of the Orthodox residents of Prčanj and Muo.

3. Everybody, without exception, and including Mr. Head of Administration, would have either to provide their services free of charge, or to engage workers. It goes without saying that women will be spared.

4. As envisaged by the construction design made by the architect Benzon, according to which the works will be carried out, 32 workers and 8 builders will be engaged daily.

5. The Municipality of Kotor, which has an agreement with the Municipalities of Prčanj and Muo regarding the Orthodox population, will develop work schedule and take necessary measures to start the construction on Monday.

6. Svima onima koji ne budu htjeli da učestvuju u izgradnji ili ne obezbjede svoju zamjenu za dan koji im je rasporedom predviđen, Opština će obezbjediti zamjenu o njihovom trošku tako što će im se odbiti od njihovih primanja upotrebom prinude u krajnjoj nuždi.

7. Radovima na izgradnji rukovodiće arhitekta Benzon a nadgledaće ih po jedan savjetnik naizmjenično iz katoličke i pravoslavne zajednice. Radovi će se odvijati svakog dana od 5.30 ujutru do 12, i od 2 do 6.30 poslije podne tokom 6 dana, kada će kako je predviđeno teren biti ograđen suhozidom.

8. Čim bude završena izgradnja privremenog groblja predviđena planom, ono će bez izuzetka i razlike početi da se koristi za sahranjivanje, dok će istovremeno biti obezbjeđene i zapečaćene sa sve četiri strane prstenovima od gvožđa grobnice postojeće u svim crkvama, oratorijumima, kapelama bez izuzetka.

9. Troškovi za obezbjeđenje grobnica biće regulisani polisama koje će izraditi crkveno vijeće ovlašćeno od poglavarstva, i biće na teret vlasnika u slučajevima gdje crkve nisu osigurane Vladinom zaštitom.

10. Kako bi se grobnice zapečatile i spriječilo sahranjivanje u crkvama, ili bilo kom drugom mjestu osim na groblju, Načelništvo će preduzeti sve potrebne mjere pa čak i pribjeći sudskom postupku pozivajući se na arhitektu Benzona ako bude potrebno. Propisane mjere moraju stupiti na snagu odmah po otvaranju groblja.

11. Crkvena Vijeća prosljediće priznanice za sredstva za rad blagajniku.

12. Nadoknade za sahranjivanje biće unaprijed određene i iste za svakog pokojnika, a naplaćivaće ih crkvena vijeća koje će brinuti o troškovima prenosa tijela pokojnika, iskopavanja i zatvaranja grobnice, zakopavanja i čuvanja. Troškovi sahrane ne smiju se naplaćivati od porodica pokojnika

6. For all those who do not wish to participate in the construction or fail to provide a replacement for the day they are allocated by the schedule, the Municipality will provide a replacement at their own expense by deducting the funds from their income, using coercion as a last resort.

7. Works on the construction will be managed by the architect Benzon and will be supervised by a counsellor alternating between the Catholic and the Orthodox community. Works will take place every day from 5.30 am until 12 pm and from 2 pm to 6.30 pm, during six days, when the terrain will be encircled by a drywall as envisaged.

8. As soon as the construction of the temporary cemetery envisaged by the plan is completed, it will without exception start to be used for burials, while at the same time all the existing tombs in all churches, oratories, chapels, will be secured and sealed from all four sides by iron rings, without exception.

9. Expenses for securing of tombs will be regulated by policies developed by the church council authorised by the government and will be paid for by the owners in cases where churches are not secured by the Government.

10. In order to seal the tombs and prevent burials in churches or any other place except for the cemetery, the Administration will take all necessary measures and even resort to court procedure with reference to architect Benzon if necessary. The prescribed measures must come into force immediately upon the opening of the cemetery.

11. Church councils will forward receipts for working material expenses to the treasurer.

12. Fees for burials will be set in advance, will be the same for all deceased, and will be collected by the church councils which will take care of the costs for the transportation of the deceased, digging and closing of tombs, burying and maintenance. Funeral fees shall

koji su u teškoj finansijskoj situaciji.

13. Budući da zemljište pripada katoličkoj crkvi, pravoslavna crkva moraće da plaća najamninu za polovinu zemljišta koje njoj pripada na način kako se međusobno dogovore.

14. Što se tiče izgradnje grobnica, njihove dubine i međusobne udaljenosti, moraju se slijediti određene bezbjednosne i zdravstvene mjere. Ukoliko dođe do kršenja ovih mjera odgovornost će snositi crkvena vijeća i opština koji su zaduženi za kontrolu poštovanja mjera.

15. Načelništvo će odmah preduzeti sve neophodne mjere kako bi sve pomenute naredbe bile odmah izvršene i kako bi sljedećeg ponedjeljka mogli otpočeti radovi na izgradnji. Obavještavamo vas da su crkvena vijeća formirana od strane Kotorskog Poglavarstva. Biće sačinjen iscrpan izvještaj o realizaciji. Dostavljamo vam plan izgradnje groblja koji će biti iznova proslijeđen sa izvještajem o realizaciji.

not be collected from families of the deceased who are in a difficult financial situation.

13. Since the land belongs to the Catholic Church, the Orthodox Church shall have to pay the lease for the half of the land, in a manner agreed upon by both parties.

14. As for the construction of tombs, their depth and mutual distance, certain health and safety measures must be followed. If there is a violation of the said measures, the responsibility will be on the church councils and communities in charge of monitoring the application of the measures.

15. The administration will immediately take all necessary measures to execute all of the said orders and so that work on the construction could start next Monday. We are informing you that the church councils were formed by the Kotor Administration. A detailed report on realisation will be made. We are submitting the plan for the construction of the cemetery, which will be again submitted with the report on realisation.

Kotor, 8 April 1826

Kotor, 8. april 1826. godine

Signature illegible

Potpis nečitko⁷

---

7 DACG, IAK, OK III 5/1

DACG, IAK, OK III – 5

Djelovodni br. 195

11. aprila 1826. Godine
 Načelniku Opštine Muo
 Načelniku Opštine Prčanj

Budući da nekatoličko stanovništvo ove opštine mora lično uzeti učešće u radovima na izgradnji groblja van ovog grada ~~uvrženo~~ Poglavarstvo kako to nalaže Naredba Poglavarstva od 8. tekućeg mjeseca pod br. 1146, moli se načelnik opštine da hitno dostavi ovom uredu specifikaciju tih stanovnika sa njihovim imenima i datumima rođenja, kako onih prisutnih tako i odsutnih, kako bi im putem pomenute Naredbe bilo naloženo da dođu ovdje.

Načelnštvo očekuje da pomenuta specifikacija pristigne sa povratkom kurira.⁸

DACG, IAK, OK III – 5/3

Djelovodni br. 69

Plan groblja za stanovnike Kotora, koje će se koristiti samo godinu dana a biće izgrađeno na zemljištu Katedrale, na mjestu zvanom VersRijeke, van Vrata od rijeke. Upamti dobro! Tri zida pod slovom a. biće visine 5 stopa, zid pod slovom b 9 stopa.⁹

Međutim lokacija privremenog groblja nije zaživjela, te se već u pismu 1822. upućenom Spiridonu Šutoviću, gradonačelniku Kotora jasno iskazuje žaljenje što i dalje postoji loš i štetan običaj sahranjivanja u crkvama, a time i slabom izvršavanju naredbi vrhovne vlasti od strane Mjesnog poglavarstva. Navode se i neke predviđene manjkavosti prethodnog projekta te se stoga uzima za razmatranje nova lokacija za groblje i to u Škaljarima. Kompletan prevod ovog pisma kao i molbe za prisustvom gradonačelnika Šutovića na zasjedanje u kancelariji poglavarstva radi osnivanja groblja u Škaljarima dat je ovdje:

8 DACG, IAK, OK III 5

9 DACG, IAK, OK III 5/3

DACG, IAK, OK III – 5

Reference no. 195

11 April 1826
 The Head of Municipality of Muo
 The Head of Municipality of Prčanj

Since the non-Catholic population of this municipality has to participate personally in the construction of the cemetery outside the town, in accordance with the Government's Order of the 8th of this month, under the number 1146, the head of the municipality is kindly requested to urgently submit to this office the specification of this population with their names and dates of birth, the present and the absent, so that they could be ordered to appear. The administration expects that the said specification shall arrive with the return of the courier.

DACG, IAK, OK III – 5/3

Reference no. 69

The plan of the cemetery for the residents of Kotor, which will be constructed on the land of the Cathedral and used only for a year, in the location known as Na rijeci više vode, outside Vrata od rijeke. Remember this well! Three walls under a. will be 5 feet high, the wall under b. will be 9 feet high.

However, the location for the temporary cemetery was not accepted, and the letter of 1822 sent to Spiridon Šutović, the mayor of Kotor, contains a clear expression of regret that the unsatisfactory and harmful custom of burying in churches is still used, and that the orders of the Supreme Authority are not fully followed by the local government. Some doubts about the previous design were also expressed, and therefore a new location was considered for the cemetery, which was in Škaljari. The complete translation of this letter and the request to the mayor Šutović to attend the meeting in the administration's premises regarding the founding of the cemetery in Škaljari is given below:

DACG, IAK, OK II 55/1

Broj 102/6

*Gospodinu Spiridonu Šutoviću,
gradonačelniku Kotora,*

Okružno poglavarstvo je još (u vrijeme) 5. oktobra 1819. imenovao (navedenog) gospodina gradonačelnika da nastavi (rad), zajedno sa jednom komisijom, u vezi sa grobljem, na planiranju jednog individualnog poreza gdje (treba da se) podigne sveti ograđeni prostor za pokop tijela dvaju konfesija.

Još uvijek postojeći poguban i loš običaj sahranjivanja u crkvi nesumnjivi je dokaz previda i isto poglavarstvo žali što napominje gospodinu gradonačelniku i komisiji o slaboj brizi koja se pridavala prethodno izdatim odredbama.

Na današnji dan, dakle, dolje potpisani želi da preuzme posao koji će biti komisijski raspravljani tokom njegovog predsjedavanja. Treba da se isprave i neki propusti napravljeni tokom prvog projekta i predlaže novo zemljište umjesto onog od Radimirija o čijoj vrijednosti nije data nikakva informacija.

U tu svrhu taj gospodin gradonačelnik pojaviće se u ovoj kancelariji 19. tekućeg mjeseca u 9 sati izjutra sa svim spisima i dokumentima koji se tiču ovog predmeta, pozivajući u isto vrijeme da se pojave sa njim i mjesni ljekar koji treba da pomogne nekom članu komisije.

Kotor, 7. januara 1822.

Paitoni¹⁰

DACG, IAK, OK II 55/1

Number 102/6

*Mr. Spiridon Šutović,
mayor of Kotor,*

On 5 October 1819, the District Government appointed (the said) Mr. Mayor to continue (his work) in relation to the cemetery, together with the commission, on planning an individual tax for building the holy enclosed area intended for burying the adherents to the two confessions.

The existing harmful and unacceptable custom of church burials is clear evidence of omission and the said administration is sorry for commenting again on the unsatisfactory care for the orders previously issued to Mr. Mayor and the commission.

Therefore, as of today, the undersigned wishes to take up the work and during his mandate he will continue to be discuss it with a Commission. Some other mistakes, made during the first design, also need to be corrected and the new construction land is proposed instead of that one from Radimiri, whose value was never mentioned.

For that purpose, Mr. Mayor shall show up in this office on the 19th of the current month at 9 am, with all letters and documents regarding this subject, together with the town physician who should assist a member of the commission.

Kotor, 7 January 1822

Paitoni

---

10 DACG, IAK, OK II 55/1

*DACG, IAK, OK III - 397**DACG, IAK, OK III - 397**Djelovodni br. 1497**Reference no. 1497**Sudu**The Court**Kotor, 25. Oktobra 1828. Godine**Kotor, 25 October 1828*

Udio koji pripada Vijeću pravoslavne crkve za izgradnju novog groblja u Škaljarima iznosi 1512.30 fforina.

The Orthodox Church Council's share of construction cost for the new cemetery in Škaljari is 1512.30 florins.

Na osnovu raspodjele sredstava od strane Poglavarstva odobrena je isplata i izvršena uplata pomenutom Vijeću prve rate u iznosu od 507.42 fforina i druge rate u iznosu od 495.57 fforina što ukupno čini sumu od 1003.39 fforina, dok je za treću ratu ostao iznos od ukupno 508.50 fforina. Predviđeni iznos za isplatu treće rate bio je 445.16 fforina, a budući da je ostalo da pravoslavni stanovnici izvrše uplatu poreza od 50 fforina i dodajući pritom traženi uplatu poreza od udovice Vlastelinović 28.50 fforina i od Joka Subotića iz Risna 2.20 fforina što ukupno čini 525 fforina za treću ratu. Ova treća rata će sa dvije rate koje su prethodno isplaćene činiti ukupni iznos od 1528.30 fforina, što je za skoro 16 fforina više od prvobitne sume.

Based on the division of funds by the Government, the payment of the first instalment in the amount of 507.42 florins was approved and made to the mentioned council. The second instalment amounted to 495.57 florins, which adds up to 1003.39 florins, whereas the amount remaining for the third instalment is 508.50 florins. The anticipated amount for the third instalment was 445.16 florins, but since the Orthodox residents need to pay 50 florins of the tax., adding also the requested tax payment from the widow Vlastelinović of 28.50 florins, and from Joka Subotić from Risan in the amount of 2.20 florins, the total amount adds up to 525 florins for the third instalment. This third instalment together with the previous two instalments add up to 1528.30 florins, which is almost 16 florins more than the original sum.

Budući da je oporezivanjem dobijena veća suma od one predviđene, Načelništvo je spremno da opravda taj iznos i navede lica od kojih nije bilo moguće naplatiti porez.

Since the taxing resulted in obtaining a sum greater than the one that was initially envisaged, the Administration is ready to justify that amount and provide the list of persons from whom the tax could not be collected.

Što se tiče naplate poreza od pravoslavnih stanovnika iz Opštine Muo i Prčanj Načelništvo nema informacije od kojih je lica naplaćen porez jer nije bilo za to nadležno.

As for the collection of taxes from orthodox residents of the municipalities of Muo and Prčanj, the Administration has no information about the persons that paid taxes since it was not its competence.

Ovim putem Načelništvo moli cijenjeni Sud da omogući da bude naplaćeno 28.50 fforina poreza od udovice Vlastelinović i 2.20 fforina od Joka Subotića kako bi Načelništvo moglo uplatiti novac Vijeću pravoslavne crkve.

The Administration would hereby wish to ask the esteemed Court to allow the collection of 28.50 florins of tax from the widow Vlastelinović and 2.20 florins from Joka Subotić so that the Administration could pay the money to the Council of the Orthodox Church.

U potpisu Milatović, načelnik opštine Muo¹¹

Signed by Milatović, Head of the Municipality of Muo

11 DACG, IAK, OK III-397

DACG, IAK, OK III – 397/1

Dostavljeno Opštini Kotor koja budući da su pregovori između Poglavarstva i Načelnništva završeni, ima obavezu da dostavi detaljan izvještaj kao odgovor na dopis br. 8484 od 14. tekućeg mjeseca.

Kotor, 24. oktobar 1828. godine¹²

Biskupski arhiv Kotor, fasc. Groblje

Uvaženom i cijenjenom Monsinjoru!

Na temelju pohvala koje je kotarski inženjer izrekao na račun radova na izgradnji groblja, mosta i kapije koje je izveo preduzimač Kojović, došlo se do zaključka da je pomenuti preduzimač izveo dodatne radove u vrijednosti od 500.33 fforina, a da u trenutku susreta nisu izvedeni radovi čija je vrijednost 334.44 fforina. Iz tog razloga ostaje da se preduzimaču isplati još 163.49 fforina. Suma od 3073 fforina biva umanjena na 3023 fforina, a srazmjerno tome ovaj iznos biva umanjen za 2.10 fforina, što znači da je za isplatu preostalo 161.33 fforina. Kad se to umani za 60.28 fforina što se dobije kada se od 3023 fforina oduzme 2%, onda za isplatu ostaje 101.5 fforina. Ovaj iznos treba dodatno da se umani za 29.20 fforina, koliko iznosi vrijednost kamena koji je upotrebio Kojović, a koje pripada groblju. Dakle, tada suma za dodatne radove iznosi 71.45 fforina a kada se tome doda 3023 fforina onda je ukupan iznos koji treba isplatiti preduzimaču za radove na izgradnji groblja 3091.45 fforina. Kada se tome doda još i 795 fforina dogovorenih za izgradnju puta i mosta, onda je Kojoviću potrebno isplatiti 3889.45 fforina. Ovu sumu u skladu sa članom 2 vladine Naredbe donešene 19. januara 1828. godine pod brojem 1081/139 moraju ravnopravno podijeliti među sobom katolička i pravoslavna crkva.

12 DACG, IAK, OK III -397/1

DACG, IAK, OK III – 397/1

Submitted to the Municipality of Kotor, which, since the negotiations between the Administration and the Government were finished, is obliged to submit a detailed report in response to letter no. 8484 of the 14th of this month.

Kotor, 24 October 1828

Bishop's Archives Kotor, Cemetery folder

Distinguished and esteemed Monsignor!

Based on the district engineer commendation to the contractor Kojović who performed the works on the construction of the cemetery, the bridge and the gate, it was concluded that the contractor performed additional work in the amount of 500.33 florins. Moreover, at the time of the meeting, there was work that still had to be finished in the value of 334.44 florins. That is why the contractor is still due 163.49 florins. The sum of 3073 florins is reduced to 3023 florins, and accordingly this amount is reduced by 2.10 florins, meaning that the amount due is 161.33 florins. After this is reduced by 60.28 florins, which is the amount calculated after 3023 florins is reduced by 2%, then the amount due is 101.5 florins. This amount should further be reduced by 29.20 florins, which is the value of stone used by Kojović, which belongs to the cemetery. Therefore, this amount intended for additional work is 71.45 florins, and when 3023 florins are added to this amount, the total amount due to the constructor for the construction of the cemetery is 3091.45 florins. When another 795 florins are added, which were agreed for the construction of the road and bridge, then Kojović is due 3889.45 florins. This amount, in accordance with the article 2 of the Government's Order adopted on 19 January 1828, the order number 1081/139, needs to be equally distributed between the Catholic and the Orthodox Church.

Cijenjeni i uvaženi monsinjor sveštenik Pavlović Lučić, rukovodilac ureda pri Katedrali u Kotoru Na osnovu prikaza koja su podnijela Vijeća obije vjerske zajednice proizilazi da su Kojoviću isplaćene sljedeće nadoknade:

a.) Katolička crkva je iz vlas titog budžeta isplatila 500 fforina

b.) Iz sredstava koje katolička crkva ima deponovana pri blagajni Kotorskog poglavarstva u skladu sa vladinom Naredbom od 23. novembra 1830. godine pod brojem 24054, isplaćeno je 400 fforina

c.) Pravoslavna crkva isplatila je u tri rate 1468.30 fforina

d.) Za izgradnju mosta i puta isplaćeno je 530 fforina

Ukupno je isplaćeno 2898.30 fforina.

Kad se od gore pomenutih 3889.45 fforina oduzme ovaj iznos, ostaje da se preduzimaču isplati još 993.15 fforina.

O ovom plaćanju Kotarsko poglavarstvo izvjestilo je cijenjenu Vladu, a računovodstveni ured za ovu oblast dalo je sljedeće primjedbe:

pod a.) i pod b.) Nema zamjerki budući da je u izvještaju katoličke crkve evidentirana suma od 500 fforina, a u dnevnom izvještaju o depozitima blagajne Kotarskog Poglavarstva pod članom 2 od maja 1831. godine takođe je zabilježen odliv od 400 fforina.

pod c.) U izvještajima pravoslavne crkve ne postoji zabilježba o isplati novca Kojoviću, pa samim tim ne može se odobriti prikaz o isplati 1468.30 fforina u tri rate.

Ono što je jedino bilo moguće utvrditi jeste da je 1828. godine pravoslavna crkva uplatila katoličkoj crkvi 230 fforina za radove na izgradnji puta na groblju, međutim, taj iznos nije kako je trebalo biti, evidentiran u

Honorable monsignor priest Pavlović Lučić, Administrator of Kotor Cathedral's office

Based on the reports from the councils of both religious communities, it follows that Kojović was paid the following fees:

a) The Catholic Church paid 500 florins from its own budget.

b) From the funds deposited by the Catholic Church to the treasury of the District Government in accordance with the Government's Order of 23 November 1830 under the number 24054, 400 florins were paid.

c) The Orthodox Church paid 1468.30 florins in three instalments.

d) For the construction of the bridge and road, 530 florins were paid.

A total of 2898.30 florins was paid.

After this amount is deducted from the aforementioned 3889.45 florins, the contractor is due another 993.15 florins.

The District authorities informed the esteemed Government about this payment, and the accounting office for this district made the following remarks:

Under a) and b) there are no objections since the report made by the Catholic Church contains a record of the sum of 500 florins, and the daily report on the deposits by the District treasury of May 1831, under the article 2 also records a deficit of 400 florins.

Under c) the reports of the Orthodox Church do not contain any record of the payment to Kojović, and therefore the evidence on payment of 1468.30 florins in three instalments cannot be accepted.

What was only possible to determine is that in 1828, the Orthodox Church paid 230 florins

izvještajima katoličke crkve.

pod d.) U izvještajima katoličke i pravoslavne crkve ne postoji evidentiran odliv 530 fforina koliko je isplaćeno preduzimaču na račun 795 fforina dogovorenih za izgradnju puta i mosta, već se pretpostavlja da je u taj iznos uračunato onih 230 fforina koje je pravoslavna crkva uplatila katoličkoj crkvi.

Gore pomenuti računovodstveni ured zahtjeva da se upotpune dokazi o tome kada i iz kojih sredstava su izvršene isplate pod c.) i pod d.), a posebno o tome na koji način i u kom srazmjeru su te isplate raspodjeljene između pomenute dvije crkve. Sve to kako bi se moglo utvrditi u kom srazmjeru će katolička i pravoslavna crkva isplatiti preostalih 993.15 fforina budući da ukupni iznos za radove od 3891.45 fforina mora biti podijeljen na pola, odnosno svaka crkva dužna je platiti po 1945.52 fforina.

Uzimajući u obzir sve napred rečeno, administracije obje crkvene zajednice dužne su najkasnije do ovog 15. avgusta da predaju odgovarajuća pojašnjenja, i da u slučaju potrebe, uspostave saradnju sa blagajnom Kotarskog poglavarstva.

S obzirom na to da Kojović ne bi trebalo da zbog ovih pojašnjenja čeka na isplatu, s tim u vezi je cijenjena c.k. Vlada izdala Naredbu I. jula pod brojem 12512/2191 i naredila da obje crkve isplate Kojoviću na račun preostalih dugovanja 800 fforina. Podrazumjeva se da će prilikom ove isplate obje crkve učestvovati u skladu sa svojim mogućnostima, i da će u slučaju da jedna od njih ne bude imala sredstva biti potpomognuta od ove druge, a da će naknadno izmiriti međusobna dugovanja.

Međutim, prije nego bude isplaćeno 800 fforina, potrebno je da administracije obje crkve daju detaljan opis u kom će nedvojbeno biti prikazane sve do sada obavljene isplate prema preduzimaču, kako bi se osigurali da ukupna suma neće prelaziti 2898.30 fforina. Ovaj opis treba da bude sačinjen zasebno u

to the Catholic Church for the work on the construction of the path through the cemetery. However, this amount was not recorded in the reports of the Catholic Church even though it was supposed to be.

Under d) In the Catholic and the Orthodox church reports, there is no record of the outflow of 530 florins that were paid to the contractor on the account of 795 florins agreed for the construction of the road and the bridge, but it is supposed that this amount includes the 230 florins paid by the Orthodox church to the Catholic church.

The above-mentioned accounting office requires that evidence should be provided as to when and from what funds the payments under c) and d) were made, particularly on the method and the proportion of payments made by the two churches. All of this is necessary to determine how the Catholic and the Orthodox church will divide the remaining 993.15 florins since the total amount required for work of 3891.45 florins has to be divided in half, i.e. each church is obliged to pay 1945.52 florins.

In the light of all the above, the administrations of both church communities are obliged to submit the appropriate explanations by 15 August at the latest, and if necessary, establish cooperation with the District Government treasury.

Since Kojović should not have to wait for the payment due to these explanations, the esteemed Government issued the order no. 12512/2191 on 1 July, ordering both churches to pay Kojović 800 florins at the expense of the remaining debt. It is understood that the churches will make this payment according to their means and in case one of them does not have sufficient funds, it will receive help from the other, and their mutual debts will be settled subsequently.

However, before the 800 florins are paid, it is necessary that both church administrations provide a detailed account that will clearly

odnosu na prethodno zahtjevana pojašnjenja, ali takođe najkasnije do 15. avgusta.

Saopštavajući sve ovo Vašem cjenjenom i uvaženom Gospodstvu, zamolio bih Vas da sa ovim upoznate ured, i da istovremeno primite izraze mog najdubljeg poštovanja.

Kotor, 3. avgust 1832. godine

Vaš cijenjeni i uvaženi poslušni sluga [l.r.n.t.]¹³

show all of the payments previously made to the contractor, in order to ensure that the paid amount does not exceed 2898.30 florins. This description needs to be made separately from the previously requested explanations, also by 15 August, at the latest.

By informing the esteemed and respected Lordship about this, I wish to ask you to inform your office about this and accept the expressions of my deepest respect.

Kotor, 3 August 1832

Your most humble servant [l.r.n.t.]

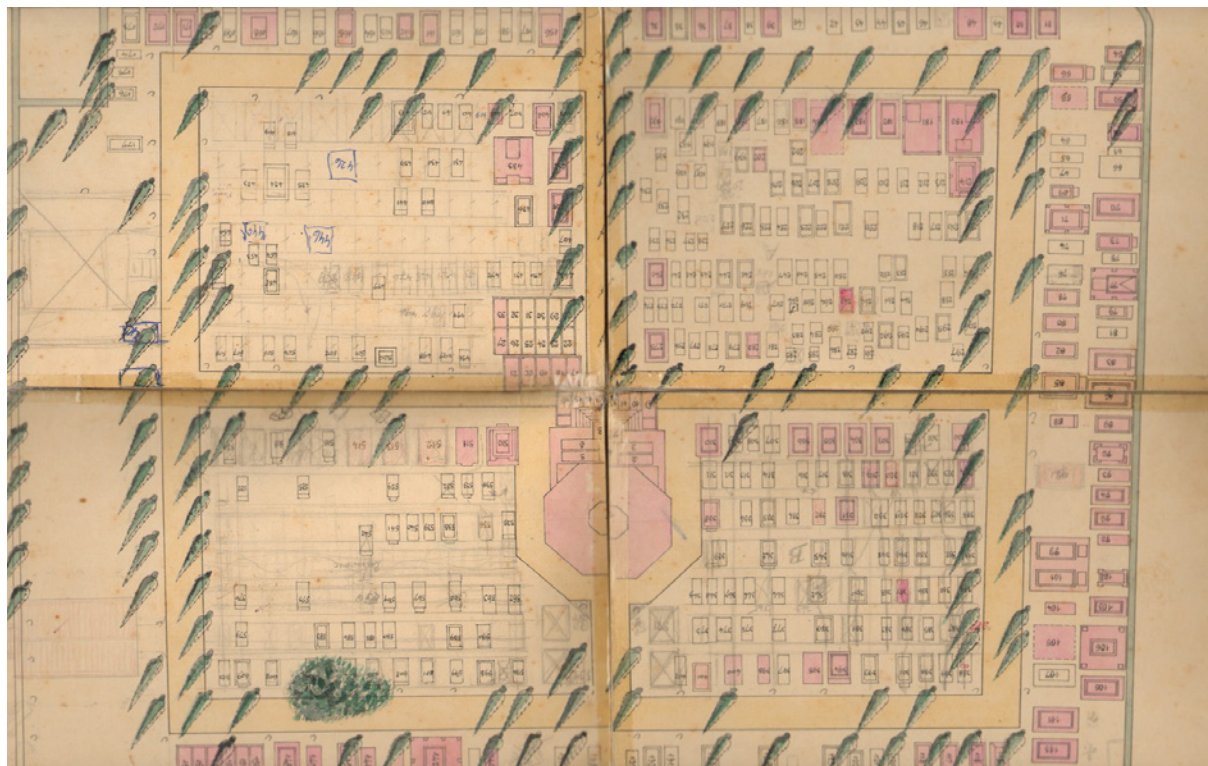
Groblje u Škaljarima./ Cemetery in Škaljari

Izvor: Biskupski arhiv Kotor /Source: Bishop Archive in Kotor

13 BAK, fasc. Groblje. Kotor, 3. avgust 1832.

Škaljarsko groblje u vrijeme osnivanja 1832. godine¹⁴, planirano je da bude konfesionalno za ukop katoličkog i pravoslavnog građanstva. Time su se stekli uslovi Austrougarske monarhije da se od tada onemogućiti i to bez izuzetka sahranjivanje po crkvama, kapelima i oratorijumima kao i na privatnim grobljima, a sve u skladu sa ondašnjim važećim zdravstvenim zakonom o kontroli zaraznih bolesti u carstvu. Groblje je izvedeno od strane preduzimača Kojovića 1832, koji se u izvještaju upućenom od strane kotarskog inženjera pohvaljuje za kvalitet izvedenih radova.¹⁵ U izvještaju se navodi da je izgradnja groblja koštala 3889.45 fforina a da istu sumu moraju ravnopravno podijeliti pravoslavna i katolička Crkva, pozivajući se na član 2 Vladine Naredbe donesene 19. januara 1828. godine pod brojem 1081/139.

At the time of its founding in 1832, the **Škaljari cemetery** was planned to be a confessional cemetery intended for burial of Catholic and Orthodox citizens. Thus, the conditions of the Austrian-Hungarian Monarchy were met and they explicitly prohibited burying in churches, chapels and oratories and in private cemeteries, in accordance with the applicable health law on the control of infectious diseases in the empire. The contractor Kojović carried out the works in 1832, and the district engineer praised the quality of his work in the submitted report. The report states that 3889.45 florins were spent for the construction of cemetery and that cost must be borne equally between the Orthodox and the Catholic Church, referring to Article 2 of the Government Order issued on January 19, 1828, under number 1081/139.

Skica projekta Škaljarskog groblja
Izvor: Biskupski Arhiv Kotor, fascikla "Groblje"

Sketch of the project of the Škaljarski cemetery
Source: Bishop Archive in Kotor "folder Cemetery"

14 BAK, fasc. Groblje. Kotor, 3. avgust 1832.

15 Idem.

Po projektu groblja, čija se skica čuva u Biskupskom arhivu u Kotoru, raspored grobnica prati dva pravca a svaka grobnica je numerisana. Međusobni raspored grobnica promjenljiv je i planiran za postepeno proširenje groblja, zadržavajući nepromijenjene osnovne gabarite. Groblje je predstavljeno planom u bojama, gdje se jasno uočavaju dva pravca zasađena čempresima na čijem stjecištu je planirana crkva oktougona kupole za koju V. Lupis piše sljedeće:

„Grobljanska crkva sv. Mihovila u Škaljarima izgrađena je u neoklasicističkom stilu, poligonalnog tlocrta, s trijemom u obliku grčkog hrama s lanternom u središtu, a najbliža je paralela crkva sv. Justine u Korčuli i neostvoreni projekt svetišta pomoraca u Orebiću.¹⁶”

Katoličko gradsko groblje sa Crkvom Sv. Mihovila

Crkva Sv. Mihovila sagrađena je 1865. godine po projektu mletačkog arhitekta Benzona (Marco Benzoni) koji je iste godine bio i načelnik kotorske opštine. Crkva je osmougona osnove sa piramidalnim krovom, visokom osmougonom lanternom i trijemom na istočnoj strani. Jedina je crkva u Kotoru rađena u neoklasicističkom stilu. Do trijema vodi centralno prilazno stepenište. Trijem formiraju četiri toskanska stuba (bez baza) koja nose entablaturu i plitki zabat. Trijem je zasveden sa tri plitka kalotasta svoda i završen dvovodnim krovom. Crkva je zidana od pravilnih redova, zidovi su završeni arhitravom, i profilisanim krovnim vijencem. Bočno od portala nalaze se kamene ploče sa natpisom: *“Ante mortem benefac amico i et mortuo non prohibeas gratiam”*. Na dijelu rimokatoličkog groblja oko crkve, nalaze se grobnice istaknutih ličnosti, kao i u unutrašnjosti gdje je sahranjen Hieronimus Forti, kanonik Katedrale Sv. Tripuna.

¹⁶ V. B. Lupis, Prilozi poznavanju arhitekture XIX i XX stoljeća u Boki Kotorskoj, Croatia Christiana periodica vol. 25, no 48 (2001), 152.

According to the project of the cemetery, whose sketch is kept in the Episcopal Archives in Kotor, the arrangement of tombs follows two directions and each tomb is numbered. The mutual arrangement of tombs is changeable and planned for the gradual expansion of the cemetery, keeping the basic dimensions unchanged. The cemetery is presented in a color plan where two directions planted with cypresses can be clearly seen, at the confluence of which the church of the octagonal dome is planned, for which V. Lupis writes the following:

“The cemetery church of St. Michael in Škaljari was built in neo-classical style, with a polygonal floor plan, with a porch shaped like a Greek temple with a lantern in the middle, being the most similar to the Church of St. Justine in Korčula and the unrealised project of the seamen’s sanctuary in Orebić.”

The Catholic municipal cemetery with the church of St. Michael

The Church of St. Michael was built in 1865 to a design by the Venetian architect Benzon (Marco Benzoni), who was the mayor of Kotor in the same year. The church has an octagonal base with a pyramidal roof, a high octagonal lantern and a porch on the east side. It is the only church in Kotor that was built in the neoclassical style. A central access staircase leads to the porch. The porch is formed by four Tuscan pillars (without bases) bearing an entablature and a shallow gable. The porch is vaulted with three shallow dome-shaped vaults and finished with a gabled roof. The church consists of regular rows, the walls end with an architrave and a roof cornice profile. On the side of the portal, there are stone slabs with an inscription: *“ANTE MORTEM BENEFAC AMICO I ET MORTUO NON PROHIBEAS GRATIAM”*. In the part of the Roman Catholic cemetery around the church, there are tombs of prominent personalities as well as in the church itself, where Hieronymus Forti, canon of the Cathedral of St. Tryphon, was buried.

Iznad ograđenog gradskog groblja, tokom Prvog svjetskog rata je bilo uređeno Vojno groblje, na kojem su bile sahranjene vođe pobune mornara u Boki 1918. i to: Frano Raš, Mate Brničević, Jerko Šižgorić i Anton Grabar. Četvrti strijeljani Mate Brničević prenesen je u svoje rodno mjesto Jesenice blizu Splita. Njihovi zemni ostaci preneseni su 1968. godine na plato mornaričkog groblja ispod zida gradskog groblja, dok je Vojno groblje djelimično uništeno prolaskom puta za Trojicu.

Lokacija gradskog groblja nalazi se u središnjem dijelu naselja Škaljari. Pored groblja je lokalna cesta a sa druge strane potoka Zvjerinjak je magistralna saobraćajnica. Groblje je pravougaonog oblika, ograđeno kamenim zidom sa ulaznim kapijama na istočnoj i zapadnoj strani.

Crkva Sv. Mihovila, Gradsko groblje Škaljari
Church of St. Mihovila, Škaljari City Cemetery
Izvor/Source: DACG, IAK, FOT-III-12

During the First World War, a military cemetery was located above the walls of the municipal cemetery. The leaders of the sailors' rebellion in the Bay of Kotor in 1918, namely Franc Raš, Mate Beničević, Jerko Šižgorić and Anton Grabar, were buried in the military cemetery. The fourth executed, Mate Brničević, was transferred to his hometown of Jesenice, Split. In 1968, their ashes were transferred to the plateau of the naval cemetery beyond the municipal cemetery wall, while the Military Cemetery was partially destroyed during construction of the road to Trojica.

The municipal cemetery is located in the central part of Škaljari. Next to the cemetery, there is a local road and on the other side of the stream Zverinjak there is a main road. The cemetery is rectangular, surrounded by a stone wall with the entrance gates on the east and the west side. Today, the cemetery consists of three parts, Roman Catholic in the southern part, Orthodox in the northern part and a small plot of the Jewish cemetery between them,

Crkva Sv. Mihovila, Gradsko groblje Škaljari
Church of St. Mihovila, Škaljari City Cemetery
photografija nov. 2020/ photography. November 2020.

Groblje danas čine tri cjeline, rimokatoličko u južnom dijelu, pravoslavno u sjevernom dijelu a između njih je mala parcela jevrejskog groblja dimenzija 5x7.5m takođe ozidana kamenim zidom, o kojoj će biti više riječi u poglavlju “Jevrejsko groblje”. Ukupan broj grobnica na Gradskom groblju u Škaljarima je 1175, uključujući 631 na pravoslavnom groblju, 533 na katoličkom, a 11 grobnica na jevrejskom groblju.

U rimokatoličko groblje ulazi se sa istočne strane, a od ulazne kapije do Crkve Sv. Mihovila vodi staza, koju nadvisuju čempresi zasadeni 1872. Na sjevernoj strani groblja, nalazi se grobna kapela Marovića, poznata kao i mauzolej Marovića. Fasada kapele Marovića uobličena je reljefnim predstavama.

Pravoslavno gradsko groblje sa Crkvom Pokrova Presvete Bogorodice

Godine 1846. na Gradskom groblju u Škaljarima sagrađena je Crkva Pokrova Bogorodice, po uzoru na srednjevjekovne kotorske crkve.

Crkva je jednobrodna sa kupolom, a pozicionirana pravcem istok-zapad, sa polukružnom apsidom na istočnoj i ulazom sa preslicom na zapadnoj strani. Glavna fasada je izvedena sa monumentalnim polukružno završenim portalom u bunjatu, sa reljefnim skulpturama na osloncima luka i na ključnom kamenu. Iznad portala nalazi se rozeta – okulus. Zapadna fasada je istaknuta bočnim lezenama, a zabat je izveden sa baroknim stilskim elementima – bočnim volutama i dekorativnim floralnim elementima reljefa. Na bočnim fasadama nalaze se po dva polukružno završena prozora sa kamenim okvirima. Fasade crkve izvedene su od klesanog korčulanskog kamena. Krovni pokrivač crkve je od kanalice. Unutrašnjost crkve je zasvedena poluobličastim svodom. Prostor crkve je raščlanjen na tri traveja, a iznad

measuring 5x7.5m and enclosed by a stone wall, which will be discussed in the chapter “The Jewish cemetery”. The total number of graves in the Škaljari municipal cemetery is 1175, including 631 in the Orthodox cemetery, 533 in the Catholic cemetery, and 11 graves in the Jewish cemetery.

The Roman Catholic cemetery is entered from the east, and a path leads from the entrance gate to the church of St. Michael, which is surmounted by rows of cypresses planted in 1872. On the north side of the cemetery is the burial chapel of the Marović family, known as the Marović mausoleum. The facade of the Marović chapel is decorated with reliefs.

The Orthodox municipal cemetery with the Church of the Intercession of the Holy Virgin

In 1846, the Church of the Intercession of the Holy Virgin was built at the municipal cemetery in Škaljari, modeled after the medieval churches in Kotor.

It is a single-nave domed church, oriented east to west, with a semicircular apse on the east side and an entrance with a transept on the west side. The main facade is made with a monumental semicircular portal finished in a buniato style, with relief sculptures on the supports of the arch and on the keystone. Above the portal, there is a rosette - oculus. The western facade is spotlighted by side steps, and the gable is made with Baroque stylistic elements - side volutes and decorative floral elements of relief. On the side facades there are two semicircular windows with stone frames. The facades of the church are made of carved Korčula stone. The roof of the church is made of monk and nun roof tiles. The interior of the church is vaulted with a semi-circular vault. The space of the church is divided into three aisles, and above the middle aisle is a dome supported by pendentives. The eastern

srednjeg traveja je kupola na pandantifima. Istočni travej je za nekoliko stepenika izdignut u odnosu na pod naosa. Apsida je zasvedena polukalotastim svodom. Na zapadnoj strani nalazi se horska galerija sa drvenim prilaznim stepeništem. Pod crkve rađjen je od đuričkog kamena u dvije boje, složenog po sistemu šah polja. Zidovi su malterisani i okrečeni u bijelo.

Ikonostas dijeli naos crkve od apside. Ikonostas je tamno braon boje sa zlatnim bordurama. Ikone u crkvi su rad brojnih umjetnika. Na vrhu ikonostasa nalazi se krst, a ispod je red od 7 ikona međusobno razdvojenih zlatnim stubićima. Centralna ikona predstavlja Sveto Trojstvo, postavljena je između Svetog Petra i Svetog Pavla i četiri apostola (sa lijeve strane su: Sveti Luka, Sveti Jovan, Sveti Pavle, a sa desne strane: Sveti Marko, Sveti Matija, Sveti Petar). Prijestone ikone predstavljaju usekovanje glave Svetog Jovana Krstitelja. Bogorodica sa djetetom, Isus Hrist i ikona Pokrova Bogorodice, najstariji su slikarski elementi na ikonostasu.

lawn is a few steps higher than the floor of the nave. The apse is vaulted with a semi-dome. On the west side there is a choir gallery with a wooden access staircase. The floor of the church is made of đurić stone in two colours, arranged according to the chess field system. The walls are plastered and painted white.

The iconostasis separates the nave of the church from the apse. The iconostasis is dark brown with gold borders. The icons in the church are the work of various artists. At the top of the iconostasis is a cross, and below is a row of 7 icons separated by golden pillars. The central icon represents the Holy Trinity, and it is placed between the four apostles and St. Peter and Paul (on the left is St. Luke, St. John, St. Paul, and on the right is St. Mark, St. Matthias, St. Peter). The throne icons represent the beheading of St. John the Baptist. The Mother of God with a child, Jesus Christ and the icon of the Protection of the Intercession of the Virgin, are the oldest painting elements on the iconostasis.

Kapela porodice Ramadanović/
Chapel of Ramadanović family

Kapela porodice Vučković/
Chapel of Vučković family

*Crkva Pokrova Bogorodice, Gradsko groblje Škaljari fotografisano dec. 2020.
The Church of the Intercession of the Virgin in Škaljari /photograph taken dec. 2020.*

Rimokatoličko, pravoslavno i jevrejsko gradsko groblje, čine jedinstvenu i složenu memorijalnu cjelinu. Na njemu su od 1932. godine sahranjivane veoma značajne i ugledne ličnosti iz javnog života grada Kotora. Postojanje tri odijeljene enklave groblja katoličke, pravoslavne i jevrejske, postojanje crkava i porodičnih kapela, planirana matrica i centralna dispozicija groblja, vrijednost monumentalnih i skulptoralnih rješenja, svrstava groblje u veoma vrijedna i značajna groblja ovog podneblja. Groblje ne samo da svjedoči o multikonfesionalnom karakteru kotorskog stanovništva u prošlosti, već je izvor i vrijedna riznica za istraživanje genealogija kotorskih porodica, a povrh svega, riznica memorijalne arhitekture i nadgrobnih skulptorskih rješenja nadilaze prolaznost vremena i pružaju uvid u život ondašnjeg Kotora.

The three cemeteries, the Roman Catholic, the Orthodox and the Jewish one, form a unique and complex memorial unit. Since 1932, very important and respectable personalities from the public life of the town of Kotor have been buried there. The existence of the three separate enclaves, the churches and family chapels, the planned matrix and central disposition of the cemetery, as well as the value of monumental and sculptural solutions classify the cemetery as a very valuable and important cemetery in this region. It testifies about the multi-confessional character of the Kotor population, but is also a source and a valuable treasury for researching the genealogies of the Kotor families and, above all, a treasury of memorial architecture and tomb sculptural solutions that go beyond the passage of time and provide insight into the life of Kotor at the time.

*Groblje u Škaljarima. /Cemetery in Škaljari
Izvor: Biskupski arhiv Kotor/ Source: Bishop Archive
in Kotor*

Faksimil dokumenta Emila Tolentina o jevrejskom groblju u Kotoru / Document record of Emil Tolentino on the Jewish cemetery in Kotor. Source/ Izvor: Arhiv Jevrejskog istorijskog muzeja Beograd

Osnivanje Jevrejskog groblja u Škaljarima

Vjerske slobode koje je Austrougarska monarhija zagarantovala svom narodu, bile su jedan od preduslova sporog ali kontinuiranog naseljavanja jevrejskog stanovništva i u Kotoru. Broj Jevreja u Kotoru, koji pratimo u popisima stanovništva grada Kotora i okoline, postepeno se povećava počev od 1829. godine, kada ih je bilo samo troje, pa tokom 1833-1835. kada ih je evidentirano šest

To je bio period i naseljavanja znamenite jevrejske porodice Finzi iz Trsta koji su bili suosnivači jevrejskog groblja u Škaljarima.

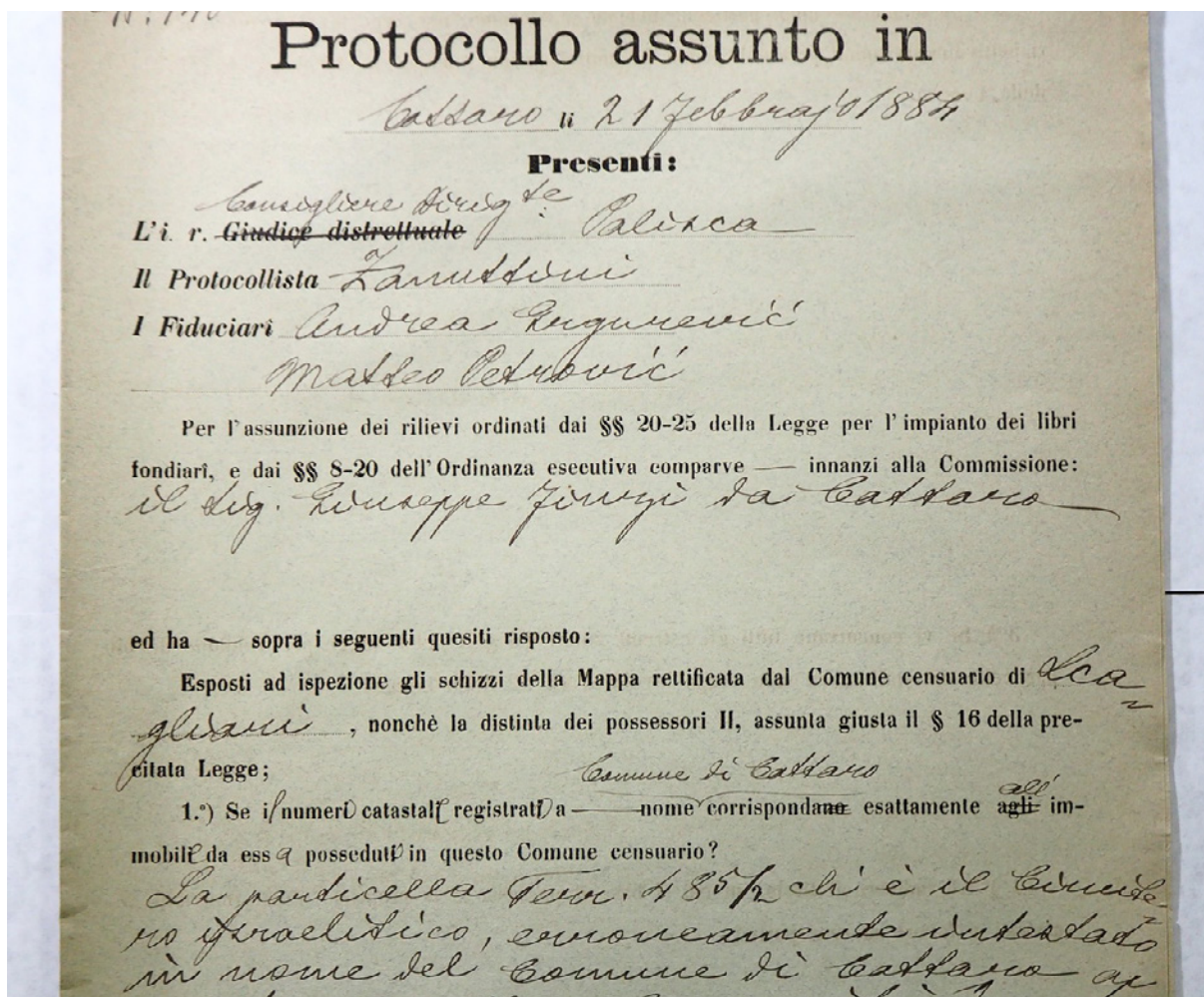
Dana 10. juna 1858. godine, uticajni Jevreji Kotora: Meyer Finzi, Maurizio Mandel i Giacomo Tolentino potpisali su ugovor (Convegno) sa

The establishment of the Jewish cemetery in Škaljari

Freedom of religion guaranteed by the Austro-Hungarian Monarchy to its people was one of the preconditions for the slow but continuous settlement of Jewish population in Kotor. The number of Jews in Kotor that we can track in the census of the population of Kotor and its surroundings gradually increased starting from 1829, when there were only three of them, while in the period from 1833-1835 the number increased to six.

In this period a distinguished Jewish family Finzi from Trieste, who were the co-founders of the Jewish cemetery in Škaljari, settled in Kotor.

On 10 June 1858, the influential Jews of Kotor: Meyer Finzi, Maurizio Mandel and Giacomo Tolentino signed a contract (Convegno) with

Faksimil zapisnika o promjeni uknjižbe zemljišne čestice jevrejskog groblja u Škaljarima.
Document record on the change of registration of the land plot of the Jewish cemetery in Škaljari
Izvor/Source: DACG, IAK, SK Protocollo n.140

Od 1855. pa sve do 1904. godine, jevrejsko groblje u Škaljarima je korišćeno za sahranjivanje, a danas (2021) broji ukupno 10 grobnica sa spomenicima i jedan neidentifikovani grob/humku bez spomenika. Jevrejsko groblje je svojevrsni spomenik kulture grada Kotora i jedinstveno je na cijeloj teritoriji države Crne Gore, a kao takvo veoma vrijedno za sagledavanje prošlosti grada a posebno za razumijevanje uloge koje su Jevreji toga doba imali u ondašnjem životu grada Kotora.

Jevrejsko Groblje u Škaljarima

Jevrejska materijalna baština, a povrh svega memorijalna arhitektura, predstavlja jednu od najznačajnijih elemenata jevrejske kulture, tim više što svjedoči o životu naroda u prošlosti, o njihovim korjenima kao i u prisustvu na određenim teritorijama na kojima danas, nažalost, nema više njihovih potomaka. Na temeljnim vrijednostima moderne civilizacije, poučenoj kobnom sudbinom jevrejskog naroda u prošlosti, danas više nego ikada aktualna je tema istraživanja i obnavljanja jevrejske kulturne baštine i njene promocije u turističke svrhe. Groblja kao jedan od najdugovječnijih segmenata materijalne kulturne baštine jevrejskog naroda, danas postaju predmet interesovanjabrojnih asocijacija koje se bave memorijalnim kulturnim nasljeđem i uvezivanjem u internacionalnim okvirima, a s ciljem njihove dostupnosti, pristupačnosti, valorizacije i očuvanja univerzalnih vrijednosti Evropske i Svjetske kulturne baštine.

Na jevrejskom groblju u Škaljarima rađena je sveobuhvatna analiza nadgrobni spomenika. (novembar 2020) Svaki spomenik je ponaosob snimljen, urađena je transkripcija teksta, analiza konstruktivnih i dekorativnih elemenata. Tokom istraživanja evidentirane su sve pojedinosti o svakom nadgrobnom spomeniku: zatečeno stanje, njihova orijentacija, ornamentika, simboli i oblici.

The Jewish cemetery in Škaljari was used between 1855 and 1904 for burials, and today (2020) there is a total of 10 tombs with monuments and one unidentified grave/burial mound without a monument. The Jewish cemetery is a cultural monument of Kotor. It is unique in Montenegro, and as such is very valuable for understanding the past of the town, and particularly the role that Jews of that time had in the life of the town of Koto.

The Jewish Cemetery in Škaljari

The Jewish tangible heritage, and above all, the memorial architecture, represents one of the most important elements of Jewish culture, especially as it testifies about the life of people in the past, their roots and presence in certain territories where today, unfortunately, there are no more descendants. On the fundamental values of modern civilization, taught by the fatal fate of the Jewish people in the past, the topic of researching and restoring the Jewish cultural heritage and its promotion for tourism purposes is a topic active today more than ever before. Cemeteries, as one of the most long-lasting segments of the Jewish tangible cultural heritage, are now attracting interest of a large number of associations dealing with the memorial cultural heritage and the linking up within the international context for the purpose of their availability, accessibility, valorisation and preservation of universal values of the European and the world cultural heritage.

A comprehensive analysis of tombstones was performed at the Jewish cemetery in Škaljari. (november 2020) Each monument was recorded, the text was transcribed, and constructive and decorative elements were analyzed. During the research, all the details about each tombstone were recorded: the current condition, their orientation, ornamentation, symbols and their forms. An exhaustive analysis resulted in conclusions about the origin of the cemetery, the origins

Sveobuhvatnom analizom izvedeni su zaključci vezani za nastanak groblja, istraženo je porijeklo jevrejskih porodica sahranjenih na groblju, kao i praćenje migracija njihovih bliskih srodnika. Jevrejsko groblje u Škaljarima, posjeduje izvjesnu umjetničku vrijednost, koja se ogleda u preplitanju stilova nadgrobnih spomenika sa primjesama lokalne tradicije. Važno je napomenuti da su uticaji jevrejske tradicije u oblikovanju nadgrobnih spomenika na ovom groblju veoma raznorodni i vode porijeklo sa prostranog geografskog područja, od krajnjeg juga do krajnjeg sjevera dalmatinske obale, pa sve do Češke.

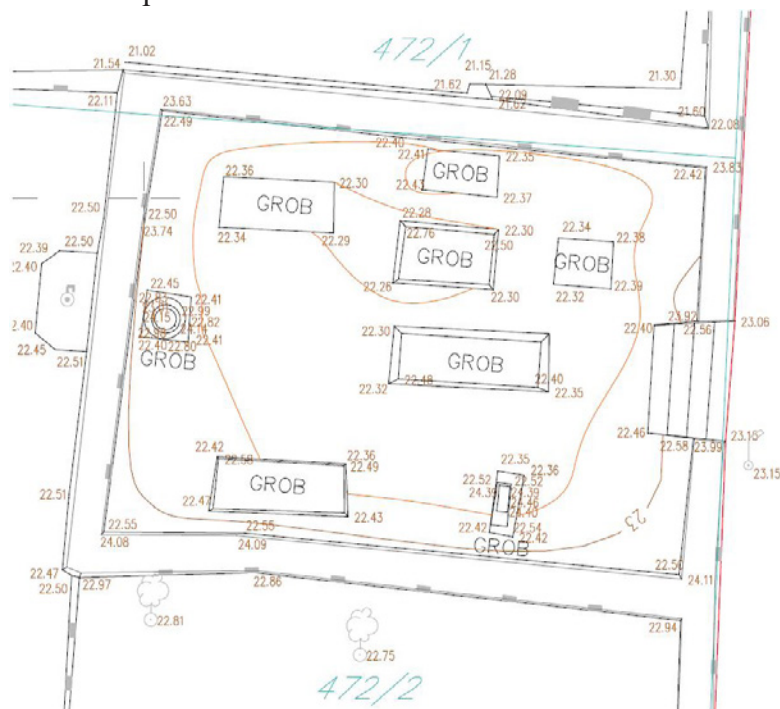
Jevrejsko groblje grada Kotora je smješteno u okviru Gradskog groblja u Škaljarima i ograđeno je kamenim zidom visine cca 140 cm, sa zasebnom metalnom kapijom. Obodni zid nema izvedene odvođe za atmosfersku kanalizaciju, niti barbakane. Površina parcele jevrejskog groblja iznosi 33m².

Groblje danas broji 10 grobnica (tzv. macevot), sa spomenicima i jedan neidentifikovani grob / humku bez spomenika. Na groblju nema zelenila, završni sloj oko grobova je humus sa travnatom površinom. Groblje trenutno održava Javno komunalno preduzeće Kotor.

of the Jewish families buried in the cemetery, as well as about the migrations of their close relatives. The Jewish cemetery in Škaljari has a certain artistic value, reflected in the intertwining of the tombstones styles, accompanied with the elements of local tradition. It is important to note that the influences of the Jewish tradition in the design of tombstones are very diverse and originate from a vast geographical area from the extreme south to the extreme north of the Dalmatian coast, all the way to the Czech Republic.

The Jewish cemetery of the town of Kotor is located within the Municipal cemetery in Škaljari and is surrounded by a stone wall approximately 140 cm high, with a separate metal gate. On the perimeter wall, there are no drains for atmospheric sewage, nor the barbicans. The plot area of the Jewish cemetery covers 33m².

Today, the cemetery has 10 tombs (so-called macevot), with monuments and one unidentified grave/burial mound without monument. There is no greenery in the cemetery. The final layer around the graves is humus with a grassy surface. The Public Utility Company Kotor currently maintains the cemetery. From the outside, it looks modest and simple, but inside it is decorated

Situacioni prikaz groblja / Situational view of the cemetery

Spolja izgleda skromno i jednostavno, ali ga krasi visoki borovi koji se nalaze u sklopu gradskog groblja. Ranije, nakon odlaska austrijske vlasti, jevrejsko groblje je dugo bilo napušteno. Prema tekstu gosp. Đura Cara, bilo je bez nadzora, nalik smetlištu, obraslo u korov.

Godine 1998. u Kotoru je gosp. Đuro Car sreo dvoje turista iz Izraela i kroz razgovor o Jevrejima u Boki Kotorskoj i Kotoru pomenuo im je staro jevrejsko groblje. Takođe im je napomenuo da je groblje u vrlo lošem stanju i da je zapušteno. Gospodin iz Izraela po imenu Yoel Margalith, ostavio mu je tada određenu svotu novca i zamolio ga da nađe nekog da očisti groblje, a da oni ovog puta ne mogu stići da ga obiđu. Od dobijenog novca gosp. Đuro Car je lično očistio i sredio groblje i napravio fotodokumentaciju prije i poslije čišćenja.

Na groblju se razlikuju više vrsta grobova: vertikalni, kružni i četvrtasti obelisci, polegnute i polupodignute horizontalno postavljene nadgrobne ploče kao i spomenici sa motivom polomljenog cilindričnog stuba.

Unikatni primjer polupolegnute nadgrobne ploče Meyera Finzi vodi porijeklo iz tršćanske jevrejske tradicije. Nadgrobna ploča je izrađena od dvije kamene ploče koje su slijepljene i oslonjene na četiri kanelirana stubića od kojih su zadnji veći. Na ploči su utisnuta olovna slova na prethodno definisanim tačkastim udubljenjima na mermernoj ploči. Još jedan karakteristični primjer tršćanske tradicije je i grobna ploča (maceva Elia Meyer Finzi). Izrađena je od monolitne kamene ploče koja ima takođe ispupčena olovna slova dok su ćoškovi nadgrobne ploče ulubljeni.

Vertikalni nadgrobni spomenici aškenaskih Jevreja postavljeni su na ukopanim postoljima, ali su se pojedini vremenom nakrivili. Tehnike starih majstora primijenjene na nadgrobnim spomenicima jevrejskog groblja u Kotoru, očigledno su zahtijevale veliku vještinu i sklonost prema likovnom izrazu, što je evidentno i na čitavom gradskom groblju. Nažalost, o klesarima koji su radili na spomenicima nemamo nikakvih podataka.

with tall pine trees which belong to the municipal cemetery. After the departure of the Austrian government, the Jewish cemetery was abandoned for a long time. According to the text of Mr. Đuro Car, it was unattended, like a landfill, overgrown with weeds.

In 1998 in Kotor, Mr. Djuro Car met two tourists from Israel and talked about Jews in the Bay of Kotor and the town of Kotor, so he mentioned the old Jewish cemetery. He also told them that the cemetery was abandoned and in a very bad condition. A gentleman from Israel, named Yoel Margalith, gave him a certain amount of money and asked him to find someone to clean the cemetery, as they did not have time to visit it on that occasion. For the money received, Mr. Đuro Car personally cleaned and tidied the cemetery and made photo documentation before and after the cleaning.

There are several types of graves in the cemetery: vertical, circular and square obelisks, laying and half-raised horizontally placed tombstones, as well as monuments with the motive of a broken cylindrical pillar.

A unique example of a semi-recumbent tombstone of Meyer Finzi traces its origins to the Trieste Jewish tradition. The tombstone is made of two stone slabs that are glued and supported by four fluted pillars, the last of which is the largest. Lead letters are embossed on the slab on previously defined dotted depressions on the marble slab. Another characteristic example of the Trieste tradition is the tombstone (Elia Meyer Finzi's meceva). It is made of a monolithic stone slab that also has convex lead letters while the corners of the tombstone are recessed.

Vertical tombstones of Ashkenazi Jews were placed on buried pedestals, but some of them became crooked over time. The techniques of the old masters applied to the tombstones of the Jewish cemetery in Kotor, obviously required great skill and inclination towards artistic expression, which is evident in the entire city cemetery. Unfortunately, there is no information about the stonemasons who created the monuments.

Istraživanje jevrejskog groblja

Jedan od najvrijednijih monumentalnih jevrejskih spomenika u Boki Kotorskoj je malo jevrejsko groblje u Kotoru. Obzirom da se nalazi u okviru gradskog groblja koje je uvršteno u *Association of Significant Cemeteries of Europe*, logično je da se nakon rekonstrukcije, čišćenja i nakon postavljanja info table, posjećuje kao memorijalni park. Gradsko groblje u Škaljarima, sa svojim nadgrobnim spomenicima, zanimljivim i jedinstvenim kamenorezačkim ostavarenjima i često veoma vrijednim skulptorskim ostvarenjima uključuje se u opšta stilska i umjetnička kretanja ovog dijela Jadrana koji zavređuju veliku pažnju.

Prije restauracije i rekonstrukcije Jevrejskog groblja pristupilo se prikupljanju arhivskih, istorijskih i statističkih podataka o groblju, nadgrobnim spomenicima i imenima pokojnika, kao i porijeklu njihovih familija.

Prilikom snimanja groblja, istraženi su simboli i ornamentika na spomenicima, natpisi koji su prevedeni na crnogorski i engleski jezik, a tehnički su snimljeni i svi spomenici i evidentirana sva oštećenja.

Analizom arhivske i istorijske dokumentacije, kao i arhitektonskom i epigrafskom analizom jevrejskog groblja došlo se do izvjesnih saznanja o:

- starosti jevrejskog groblja i jevrejske zajednice u Boki,
- osnivačima jevrejskog groblja,
- porijeklu jevrejskih porodica u Kotoru,
- značaju jevrejskog groblja za grad Kotor i Crnu Goru.

Posmatrano sa istorijsko-umjetničke tačke gledišta, nadgrobnim spomenici imaju veoma veliku važnost. Prema obliku spomenika, kamenu od koga je napravljen, obliku slova, prema dekoraciji i njenoj simbolici, moguće

The research of the Jewish cemetery

One of the most valuable monumental Jewish memorials in the Bay of Kotor is the small Jewish cemetery in Kotor. Given that it is located within the municipal cemetery, which is included in the Association of Significant Cemeteries of Europe, it is anticipated that after reconstruction, cleaning and after setting up the info board, it is going to be visited as a memorial park. The Municipal cemetery in Škaljari, with its tombstones, interesting and unique stone carvings and often very valuable sculptures, is included in the artistic movements and styles of this part of the Adriatic that deserve great attention.

Prior to the restoration and reconstruction of the Jewish cemetery, archival, historical and statistical data on the cemetery, tombstones and names of the deceased, as well as the origin of their families, were collected.

During the survey of the cemetery, the symbols and ornaments on the monuments were investigated, the inscriptions were translated into Montenegrin and English, and technically all the monuments were recorded and all the damage was registered.

The analysis of the archival and the historical documentation, as well as the architectural and epigraphic analysis of the Jewish cemetery, provided some knowledge about:

the age of the Jewish cemetery and the Jewish community in the Bay of Kotor, the founders of the Jewish cemetery, the origin of Jewish families in Kotor, the significance of the Jewish cemetery for the town of Kotor and Montenegro.

From a historical and artistic perspective, tombstones are of crucial importance. By observing the monument's shape, the stone it was made of, the shape of the letter, its decoration and its symbolism, it is possible to follow not only the development, tendencies and assimilation of the Jewish community, but also the development of the cemetery art, and the influence of the

je pratiti razvoj, tokove i asimilaciju jevrejske zajednice, razvoj nadgrobne umjetnosti, kao i uticaj ondašnjih stilova Evropske umjetnosti na lokalnu tradiciju.

Jevrejski nadgrobni spomenici na Jevrejskom groblju u Škaljarima pripadaju askenaškim i sefardskim Jevrejima. Askenaški su spomenici vertikalni u obliku četvrtastih i kružnih obeliska a sefardski su polegnuti u obliku položenih i polu-položenih nadgrobnih ploča.

Ornamentika i figuralni motivi

Značajno je pomenuti i spomenike jevrejskog groblja u Kotoru sa simboličkim motivima u punoj plastici i reljefu. Ovdje se najbolje ogleda uticaj tradicionalnog stvaralaštva, a sa druge strane želje za asimilacijom i savremenošću.

Težnja starih jevrejskih porodica Kotora za ostvarenjem lokalnog stilskog izraza na nadgrobnim spomenicima, najbolje se učitava u figuralnim kompozicijama kao što su acherontia atropos – vrsta noćnog leptira nazvanog mrtvačka glava, na obelisku Matilde Mandel i reljefna predstava svežnja lovora na nadgrobnoj ploči Rachele Janni, koji simboliše vječnost i besmrtnost. Figuralna ostvarenja dječjih spomenika u vidu polomljenog stuba, jedna je od osobenosti monumentalnih rješenja jevrejskog groblja koja simbolizuje rano prekinuti život.

European styles of the time on local tradition.

Jewish tombstones in the Jewish cemetery in Škaljari belong to Ashkenazi and Sephardi Jews. The Ashkenazi monuments are vertical, in the shape of square and circular obelisks, and the Sephardi ones are laid in the shape of laid and semi-laid tombstones.

Ornaments and figural motives

It is important to mention the monuments of the Jewish cemetery in Kotor with symbolic motifs in their full form and relief. This is where the influence of traditional creation is best reflected, along with the desire for assimilation and modernization.

The aspiration of the old Jewish families of Kotor to achieve local stylistic expression on tombstones is most apparent in figural compositions such as acherontia atropos - a species of moth called a skull, on the obelisk of Matilda Mandel and a relief representation of a laurel bundle on the tombstone of Rachele Janni, that symbolizes eternity and immortality. The figural achievements of children's monuments in the form of a broken pillar are one of the motifs of the Jewish cemetery, which signifies the early termination of someone's life.

Acherontia Atropos

Svežanj lovora/ Laurel bundle

Vrste kamena i oblika, stilska obilježja

Grobovi su rađeni od mermera, često bijelog, zatim uglavnom sivog krečnjaka i sivog granita. Neke grobnice su monolitne, dok su neke sastavljane iz djelova. Na grobovima nailazimo na veoma skromna stilska obilježja, kao i na dekoracije u vidu vijenaca, leptira, reljefa po obodnom dijelu spomenika... Evidentno je da na groblju nema jevrejskih simbola: Davidove zvijezde i menore¹⁸.

Veoma su zanimljivi oblikovni detalji: talasaste volute gornjeg dijela polupodignutog spomenika (Giuseppe Finzi), zaobljeni uvučeni uglovi monolitne kamene ploče (Meyer Finz), kružni obelisk sa kamenim postamentom koji je smješten na ukopani širi monolitni kameni blok (Matilda Mandel).

Likovni elementi i natpisi

Natpisi na jevrejskom groblju u Škaljarima pisani su na hebrejskom, njemačkom i italijanskom jeziku ili su dvojezični, na hebrejskom i italijanskom. Kod dvojezičnih natpisa, hebrejski natpis po pravilu ide na zapadnu stranu. Kod hebrejskog natpisa na grobovima korišćeno je kvadratno pismo, a kod italijanskog jezika štampana slova, dok su kod nemačkog jezika korišćena pisana polunakrivljena slova. Na groblju nailazimo na uklesane natpise i na ispupčena slova (olovna). Pojava dvojezičnih natpisa može biti uticaj sredine i sklonosti ka prilagođavanju ili pak rezultat nekih uputstava nadležnih organa.

¹⁸ Menora je sedmokraki svijećnjak koji predstavlja simbol jevrejskog naroda i potiče još iz Mojsijevog vremena. Izgled mu je utvrđen za vrijeme primanja "Deset zapovijesti" na Sinajskoj gori. Sa obje strane središnjeg stuba svijećnjak se grana na po tri kraka, formirajući ukupno sedam krakova.

Types of stones and shapes, stylistic features

The graves are most commonly made of white marble, limestone and gray or mainly gray granite. Some tombs are monolithic, while others are made up of parts. On the graves, we can find a very modest stylistic features, as well as decorations in the form of wreaths, butterflies, reliefs on the peripheral part of the monument... It is evident that there are no Jewish symbols in the cemetery: the Star of David and the menorah.

Very interesting are the design details: the wavy volutes of the upper part of the semi-erected monument (Giuseppe Finzi), the rounded recessed corners of the monolithic stone slab (Meyera Finzi), a circular obelisk with a stone pedestal placed on a fixed wider monolithic stone block (Matilda Mandel).

Art elements and inscriptions

The inscriptions of the Jewish cemetery in Škaljari are written in Hebrew, German and Italian language or they are bilingual, in Hebrew and Italian. In bilingual inscriptions, the Hebrew inscription is written on the west side, by the rule. The Hebrew inscriptions are written in a square alphabet. The block letters were used in Italian, while semi-curved cursive is used in German language. In the cemetery, we can find the carved inscriptions and the convex letters (made of lead). The appearance of bilingual inscriptions may be the influence of the environment and the tendency to adapt, or the result of the instructions from the competent authorities.

The texts on the graves contain:

- the name and the surname of the deceased (the civil and/or the Hebrew one),
- the year of birth and the year of death,
- the date of death written according to the civil and the Hebrew calendar,
- an epitaph written as plain text, as a message from loved ones, or as "tanceva".

The ornamental motifs at the Jewish cemetery in Škaljari are represented in very diverse elements incorporated in various ways in the design of the monument as a whole and in molding of its particular metal or stone parts.

Tekstovi na grobovima sadrže:

- ime i prezime umrlog (građansko i/ili hebrejsko),
- godinu rođenja i smrti,
- datum smrti napisan po građanskom i hebrejskom kalendaru,
- epitaf koji je napisan kao običan tekst, kao poruka voljenih ili kao “tanceva”.

Ornamentalni motivi na jevrejskom groblju u Škaljarima zastupljeni su u veoma raznorodnim elementima koji su na razne načine inkorporirani kako u samom oblikovnom tretmanu spomenika tako i u obradi pojedinih metalnih i kamenih djelova.

Lanac ili vreža koja svojim preplitanjem formira zvjezdice po obodu grobne ploče Rachele Janni (grob br. 1), rađena je od olova utisnutog na unaprijed pripremljenoj podlozi.

Djelovi natpisa su jasno odvojeni različito diferenciranim i stilizovanim linijskim prekidima, a evidentirani su na grobovima br. 1, 4 i 7.

Prisutna je takođe veoma zanimljiva ornamentika čeličnog podizača grobne ploče Davida Mandela (grob br. 6) u vidu floralnog motiva. Nažalost nijesu sačuvani čelični podizači grobne ploče Raffaela Josefa Jesuruna (grob br. 8) kao i Mauciusa Mandela (grob br. 9).

Konstrukcija

Prema svojim konstruktivnim karakteristikama, nadgrobni spomenici na jevrejskom groblju u Škaljarima bi se mogli podijeliti u dvije kategorije: vertikalni i horizontalni. Međutim, varijacije u njihovim specifičnim konstruktivnom karakteristikama, u oslanjanju i spajanju konstruktivnih djelova navode na to da horizontalni spomenici mogu biti svrstani kao horizontalni monolitni četvrtasti (grob br. 1, 8, 10 i 6), horizontalni monolitni stilizovani (grob br. 4) i horizontalni polupolegnuti (grob br. 7).

Vertikalni spomenici bi se mogli podijeliti u tri grupe: obelisci i vidu “polomljenog” stuba, (grob br. 2 i 5), četvrtasti obelisci (grob br. 9) i kružni obelisci (grob br. 3).

The chain or the vine that forms stars by intertwining along the perimeter of Rachel Janni’s tombstone (grave no. 1) is made of lead imprinted in a pre-made base.

The parts of the inscription are clearly separated by differentiated and stylised line breaks, and are recorded on graves (graves no. 1, 4 and 7).

There is also a very interesting ornamentation of the steel lifter of the tombstone of David Mandel (grave no. 6) in the form of a floral motive. Unfortunately, the steel lifters on the tombstones of Raffael Josef Jesurun (grave no. 8) and Maucius Mandel (grave no. 9) have not been preserved.

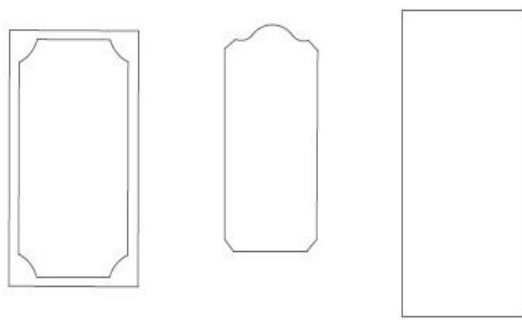
Construction

According to their constructive characteristics, the tombstones of the Jewish cemetery in Škaljari could be divided into two categories, the vertical and the horizontal ones. However, variations in their specific structural characteristics, in the support and connection of structural parts, indicate that horizontal monuments can be classified as horizontal monolithic squares (grave no. 1, 8, 10 and 6), horizontal monolithic stylized (grave no. 4) and horizontal semi-recumbents (grave no. 7).

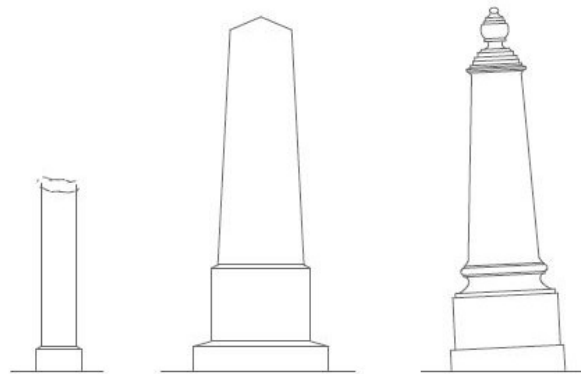
Vertical monuments could be divided into three groups: obelisks in a form of the “broken” pillar (graves no. 2 and 5), square obelisks (grave no. 9), and circular obelisks (grave no. 3).

Landscape elements

Before conservation, a grassy area was found in the Jewish cemetery, with alleys, which were bordered by the monk and nun tiles or bricks, with many missing parts. One alley was completely unattended and was not noticeable until the cemetery was cleared. During the cleaning process, under the humus layer covered with grass, a layer of the original sandy deposit was discovered, which was retained in the final phase of conservation.

Tipologija spomenih ploča

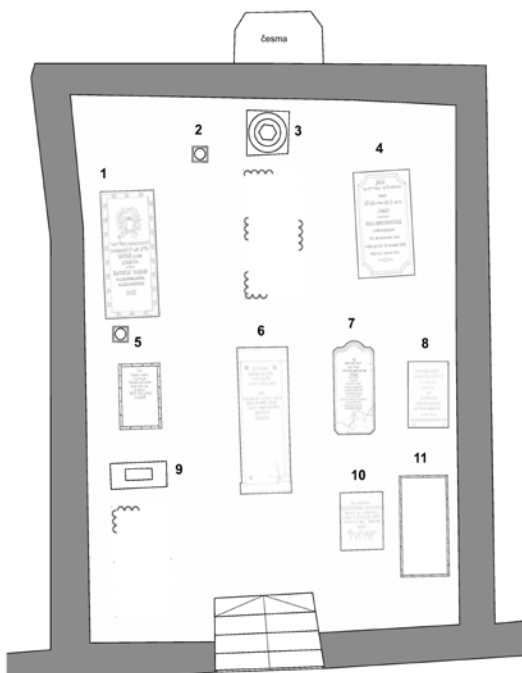

The typology of Jewish memorial plaques

Pejzažni elementi

Na jevrejskom groblju prije konzervacije je bila zatečena travnata površina, sa alejama, koje su bile oivičene kanalicom ili opekom, sa dosta nedostajućih djelova. Jedna aleja je bila potpuno zatrpana i nije bila primjetna dok groblje nije očišćeno. Tokom procesa čišćenja, ispod humusnog sloja prekrivenog travom je otkriven sloj prvobitnog pješčanog nanosa koji je u finalnoj fazi konzervacije i zadržan.

Grobni spomenici

Tomb memorials

1 – RACHELE VA JANNI
2 - ENRICO MANDEL
3 - MATILDE MANDEL
4 - ELIA MEYER FINZI
5 - GITILI VERNER
6 - DAVIDE MANDEL
7 - GIUSEPPE FINZI
8 - RAFFAEL JOSEF JESURUN
9 - LEO POPPER
10 - SIGISMONDO MANDEL
11 - NEPOZNATI / UNKNOWN

*Osnova groblja sa pozicijama grobova /
Base of the cemetery with grave positions*

Fotodokumentacija nakon čišćenja groblja u Škaljari

1	RACHELE V^A JANNI (24. 01. 1824 - 23. 04. 1902)	
<p>Zatečeno stanje – maceva Rachele V^A Janni:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nedostaju djelovi hebrejskog natpisa i olovni ukrasi cijelom dužinom obodne ivice. • Grobna ploča je pokrivena slojem lišajeva i mahovinom. • Monolitna grobna ploča dimenzija 70x190cm, debljine 15cm, izrađena je od kamena krečnjaka i na njoj je stilizovani reljef svežnja lovorovog vijenca. 	<p>The condition found - maceva Rachele VA Janni</p> <ul style="list-style-type: none"> • The parts of the Hebrew inscription and the lead ornaments along the entire length of the perimeter edge are missing. • The tombstone is covered with a layer of lichen and moss. • A monolithic tombstone measuring 70x190cm, 15cm thick, is made of limestone with a stylised relief of a laurel wreath. 	

Fotografija nakon restauracije/
Photography after the restoration

Osnova, izgled i presjek
Basis, elevation and cross-section of the grave

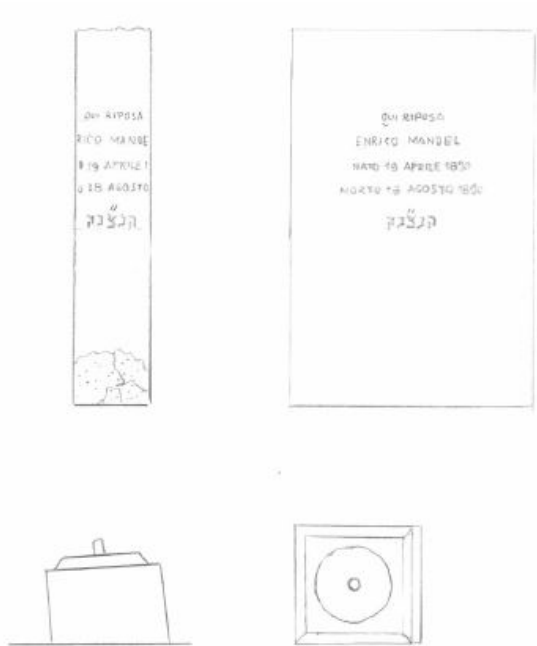
<p>RACHELE V^A JANNI NLI 24 GENNAIO 1824 MLI 23 APRILE 1902 PACE</p>	<p>(prevod sa italijanskog) Rachele V^A Janni Rođena 24. januara 1824. Umrla 23. aprila 1902. Mir</p>	<p>(translated from Italian) Rachele V^A Janni Born on 24 Januar 1824 Died on 23 April 1902 Peace</p>
<p>יניו לחר תרמ הנקוה וסינ שדחל ז"י סוי ע"ל "ב"ס"ר"ת"ה תנש ה"ב"צ"נ"ת</p>	<p>(prevod sa hebrejskog) Stara gospođa Rachele V^A Janni Napustila nas je 17. nisana Godine 5662. (23. aprila 1902) Vječno živi</p>	<p>(translated from Hebrew) Old lady Rachele V^A Janni She left us on 17 Nisan 5662 (23 April 1902) She lives forever</p>

2 ENRICO MANDEL (19.04. 1890 – 28. 08. 1890)

<p>Zatečeno stanje - maceva Enrico Mandel:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Cilindrični “polomljeni” stub Enrica Mandela zatečen je na lokaciji između obeliska Matilde Mandel i ogradnog kamenog zida groblja. • Cilindrični “polomljeni” Stub visine je 1m, a postavljen je na kvadratnom postolju visine 30cm. • Izrađen je od sivog mermera na kojem je uklesan italijanski natpis. 	<p>The condition found - maceva Enrico Mandel</p> <ul style="list-style-type: none"> • The cylindrical “broken” tombstone of Enrico Mandel was found on the location between the obelisk of Matilda Mandel and the fence stone wall of the cemetery. • The cylindrical “broken” pillar is 1 m high, and is placed on a square pedestal 30 cm high. • It is made of gray marble with an Italian inscription carved on it.
--	---

*Fotografija nakon restauracije
Photography after the restoration*

*Osnova, izgled i presjek
Basis, elevation and cross-section of the grave*

<p>QUI RIPOSA ENRICO MANDEL NATO 19 APRILE 1890 MORTO 28 AGOSTO 1890 הבצנה</p>	<p><i>(prevod sa italijanskog i hebrejskog)</i> Ovdje počiva Enrico Mandel Rođen 19. aprila 1890. Umro 28. avgusta 1890. Vječno živi</p>	<p><i>(translated from Italian and Hebrew)</i> Here rests Enrico Mandel Born on 19 April 1890 Died on 28 August 1890 He lives forever</p>
--	--	---

3	MATILDE VINDSPACH MANDEL (31. 8. 1829 - 1. 7. 1873. zajedno sa novorođenčecom / together with a newborn)
----------	---

Zatečeno stanje - maceva Matilde Mandel

- Ukrasna kapa obeliska Matilde Mandel nije pronađena na originalnoj poziciji, već uz obodni zid groblja.
- U gornjem, centralnom dijelu kamenog obeliska, nalazi se jedinstvena predstava leptira acherontia atropos, vrste noćnog leptira nazvanog mrtvačka glava.
- Evidentno je da je obelisk izrađen od krečnjaka, isklesan iz više djelova, ukupne visine 207cm, a smješten je na širi monolitni, stilizovani kameni blok koji je ukopan u zemlju u dubini preko 30cm.

The condition found - maceva Matilde Mandel

- The decorative cap of the obelisk of Matilda Mandel was not found in its original position, but next to the perimeter wall of the cemetery.
- In the upper, central part of the stone obelisk, there is a unique representation of the butterfly acherontia atropos, a species of moth called the skull.
- It is evident that the obelisk is made of limestone, carved from several parts, with a total height of 207 cm, placed on a wider monolithic, stylized stone block that is buried in the ground at a depth of over 30 cm

Fotografija nakon restauracije
Photography after the restoration

Osnova, izgled i presjek
Basis, elevation and cross-section of the grave

<p>חַקֵּל יי וְתַנּוּ יי MATILDE VINDSPACH - MANDEL NATA A ELISCHAU IN BOEMIA IL 31 AGOSTO 1829 SPIRO AL NEONATO INSIEME IL 1 LUGLIO (1) 873 LASCIANDO DA SOLI TUTTI I SUOI FIGLI E L'AFFETTUOSO MARITO</p>	<p><i>(prevod sa hebrejskog)</i> Gospod dao Gospod uzeo</p> <p><i>(prevod sa italijanskog)</i> Matilde Vindspach - Mandel Rođena u Ellischau u Bohemiji 31. avgusta 1829. Izdahnula Zajedno sa novorođenčecom 1. jula (1) 873 Ostavlja napuštenu decu i odanog muža</p>	<p><i>(translated from Hebrew)</i> The Lord giveth and the Lord taketh away</p> <p><i>(translated from Italian)</i> Matilde Vindspach - Mandel Born in Ellischau in Bohemia 31 August 1829. Passed away Together with a newborn on 1 July (1)873 She leaves abandoned children and a loyal husband</p>
---	---	--

4 ELIA MEYER FINZI (27. 11. 1811– 13. 05.1904)

<p>Zatečeno stanje - maceva Elia Meyer Finzi</p> <ul style="list-style-type: none"> • Natpis na grobnoj ploči izveden je utiskivanjem olova u uklesana slova. • Površina kamena razorena je agresivnim dejstvom atmosferalija i pokrivena slojem lišajeva. • Kamen je krečnjak, a ploča je monolitna dimenzija 70x165cm, sa prednjom površinom uvučenom, ukrašenom zaobljenim uglovima. 	<p>The condition found - maceva Elia Meyer Finzi</p> <ul style="list-style-type: none"> • The inscription on the tombstone was made by imprinting lead into the engraved letters. • The surface of the stone was destroyed by the aggressive action of the atmosphere and covered with a layer of lichen. • The stone is limestone, and the slab has a monolithic dimension of 70x165cm, with the front surface recessed, decorated with rounded corners.
--	--

*Fotografija nakon restauracije
Photography after the restoration*

*Osnova, izgled i presjek
Basis, elevation and cross-section of the grave*

<p>קמץ יצניפ ריאמ והילע שישיה רטפנ בליתה רייה חל ה מויב הבצנת</p> <p>ELIA MEYER FINZI NATO IN TRIESTE NEL 27 NOVEMBRE 1811 MORTO NEL 13 MAGGIO 1872 PACE ALL' ANIMA SUA</p>	<p><i>(prevod sa hebrejskog)</i> Zakoraćio u vječni život Starac Ela (Elijahu) Meir Finci Umro je 8. ijara 5632 Vječno živi</p> <p><i>(prevod sa italijanskog)</i> Elia Mayer Finzi Rođen u Trstu 27. novembra 1811. Umro 13. maja 1872. Mir duši njegovoj</p>	<p><i>(translated from Hebrew)</i> He stepped into eternal life Old man Elia (Elijahu) Meir Finci He died on 8 Iyar 5632 He lives forever</p> <p><i>(translated from Italian)</i> Elia Meyer Finzi Born in Trieste On 27 November 1811 Died on 13 May 1872 Peace to his soul</p>
---	--	--

5	GITILI VERNER (šest godina / 6 yo. 1870 -14. 5. 1876)
----------	--

Zatečeno stanje - maceva Gitili Verner

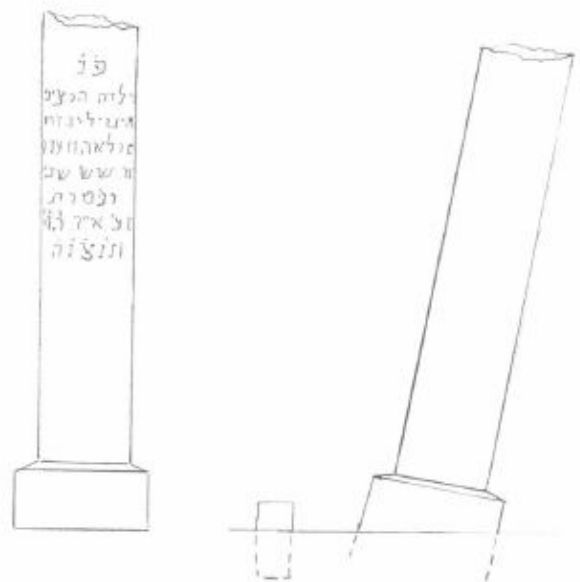
- Cilindrični “polomljeni” nadgrobni stub Gitili Verner izrađen je od mermera.
- Natpis na stupu je na hebrejskom jeziku, a stub je prekriven slojem mahovine. Slova su izvedena olovom, principom dubokog ravnog utiskivanja.
- Grob se sasoji iz dva dijela: okruglog stuba visine 87cm i kvadratnog postamenta dubine oko 30cm.

The condition found - maceva Gitili Verner

- Gitili Verner’s cylindrical “broken” tombstone is made of marble, with an inscription in Hebrew, and is covered with a layer of moss.
- The letters are made of lead, the principle of deep flat embossing.
- The tomb consists of two parts: a round pillar 87 cm high and a square pedestal about 30 cm deep.

*Fotografija nakon restauracije
Photography after the restoration*

*Osnova, izgled i presjek
Basis, elevation and cross-section of the grave*

נ"פ המיענה הדליה -תב יליטיג רענרעו האלו מולש- מינש שש תב תרטפנ ולרת רייא כ' מויב הבצנת	<i>(prevod sa hebrejskog)</i> Ovdje počiva Prijatna devojčica Gitili ćerka Šaloma i Lee Verner 6 godina Preminula dana 20. ijara 5636. (14. maj 1876) Vječno živi	<i>(translation from Hebrew)</i> Here rests A pleasant little girl Giliti daughter of Salom and Leah Werner 6 years old Passed away On the 20th of Iyar (On 14th May 1876) Live forever
---	--	--

6 | DAVIDE MANDEL (5. 6. 1858 – 12. 9. 1904)

<p>Zatečeno stanje - maceva Davide Mandel</p> <ul style="list-style-type: none"> • Na nadgrobnoj ploči dimenzija 80x210 cm polomljen je donji desni ugao, a nedostaje i stilizovani olovni anker. • Nadgrobna ploča je nejednako utonula, a izrađena je od mermera. Postavljena je na postamentu sastavljenom iz četiri dijela koji čine bazu groba. • Isklesani natpisi na nadgrobnoj ploči su na hebrejskom i italijanskom jeziku. 	<p>The condition found - maceva Davide Mandel</p> <ul style="list-style-type: none"> • The lower right corner of the tombstone measuring 80x210 cm is broken, and a stylized lead anchor is missing. • The tombstone is unevenly sunken, and is made of marble. It is placed on a pedestal composed of four parts that form the base of the tomb. • The carved inscriptions on the tombstone are in Hebrew and Italian.
---	--

Fotografija nakon restauracije
Photography after the restoration

Osnova, izgled i presjek
Basis, elevation and cross-section of the grave

<p>ק"מ לדנמ דוד הלענו רקיה מױב מימשל הלע תנש ירשת שדהל ג ה ס ר ת ה ה ב צ נ ת</p> <p>QUI RIPOSA DAVIDE MANDEL NATO 5/6 58 MORTO LI 12/9 1904</p>	<p>(prevod sa hebrejskog) Grobno mjesto Dragi i uzvišeni (blagorodni) Davide Mandel Uzdigao se na nebo danas 3. mjeseca Tišrija godine 5665</p> <p>(prevod sa italijanskog) Ovdje počiva Davide Mandel Rođen 5/6 58 Umro 12.9.1904.</p>	<p>(translated from Hebrew) A grave site Dear and exalted (noble) David Mandel He ascended to heaven today on 3rd month of Tishri 5665</p> <p>(translated from Italian) Here rests Davide Mandel Born 5/6 58 Died 12/9 1904</p>
---	---	---

7 | GIUSEPPE FINZI (37 godina / yo 1851– 29. 3. 1888)

<p>Zatečeno stanje - maceva Giuseppe Finzi</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dio nadgrobne ploče pomjeren je iz ležišta. • Polomljen donji lijevi ugao ploče. • U strukturi kamena – bijelog mermera konstatovane su otvorene pukotine i naprsline Ploče su bile lijepljene jedna za drugu, a gornja ploča je vremenom kliznula prema dole. • Nedostaje veliki broj olovnih slova na italijanskom i hebrejskom jeziku. Grob je dimenzija 80x140cm, polunagnut i svojom površinom naliježe na četiri stilizovana kamena monolitna stuba, od kojih su zadnja dva viša. 	<p>The condition found - maceva Giuseppe Finzi</p> <ul style="list-style-type: none"> • Part of the tombstone has been moved from the base. • Broken lower left corner of the plate. • In the structure of the stone-white marble, open cracks and cracks were found. The slabs were glued to each other, and the upper slab slid down over time. • A large number of lead letters in Italian and Hebrew are missing. The tomb measures 80x140 cm, is semi-curved and its surface rests on four stylized stone monolithic pillars, of which the front two are taller.
---	---

Fotografija nakon restauracije
Photography after the restoration

Osnova, izgled i presjek
Basis, elevation and cross-section of the grave

<p>שׁוֹכֵן יְצַנִּיף פְּסוּי יְרֵךְ רִקְיָה הַנֶּשֶׁת זֵי לְנֶבֶן חִמְרָתָהּ יֵשׁ וְסִינָה זֵי מוֹי רִשְׁפָן הַבְּצִנָּה</p> <p>QUI RIPOSA GIUSEPPE FINZI DA CRUEL MORBO RAPITO IL GIORNO 29. MARZO 1888 NELL'ETA D'ANNI 38 LA MOGLIE IL FRATELLO E LA SORELLA A SEGNO IMPERITURO D'INCONSOLABILE DOLORE QUESTA MEMORIA POSERO.</p>	<p>(prevod sa hebrejskog) Slava nebesima dragi r. Giuseppe Finci imao je 37 godina umro je dana 17. Nisana godine Vječno živi</p> <p>(prevod sa italijanskog) Ovdje počiva Giuseppe Finci Svirepom bolešću otrgnut Ljubavi svojih dragih Dana 29. marta 1888. U dobi od 38 godina Supruga, brat i sestra Vječit znak Neutješnog bola Ovaj spomen postaviše Mir</p>	<p>(translated from Hebrew) Glory to Heaven Dear r. Josef Finci He was 37 years old Died on 17 Nisan He lives forever</p> <p>(translated from Italian) Here rests Giusseppe Finzi Torn away by the cruel illness Of the love of his loved ones On 29 March 1888 At the age of 38 years Wife, brother and sister An eternal sign Of inconsolable pain Set this memorial Peace</p>
---	--	--

8 | **RAFFAEL JOSEF (49 godina / yo – 1807- 30. 11. 1856)**

<p>Zatečeno stanje - maceva Rafael Josef:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kamen od koga je grob napravljen je krečnjak, ploča je monolitna. Na njoj je ispisan tekst latiničnim pismom na italijanskom jeziku. • Evidentni su nedostajući metalni djelovi za podizanje ploče, u donjem dijelu. • Dimenzije ploče su 60x100cm. 	<p>The condition found - maceva Rafael Josef:</p> <ul style="list-style-type: none"> • The stone from which the tomb was made is limestone, the slab is monolithic. The text is written on it in Latin script in Italian. • The missing metal parts for lifting the plate, in the lower part, are evident. • The dimensions of the plaque are 60x100cm.
---	--

*Fotografija nakon restauracije
Photography after the restoration*

*Osnova, izgled i presjek
Basis, elevation and cross-section of the grave*

<p>RAFFAEL JOSEF O. DANIELE JESURUN DA SPALATO MORIVA QUI D'ANNI XLIX LI 3 CHISLEV 5617 30 NOVEMBRE 1856 LASCIANDO MOGLIE E SEI TENERI FIGLI</p>	<p><i>(prevod sa italijanskog)</i> Rafael Jozef od oca Daniela Jesuruna iz Splita umro je ovdje sa 49 godina 3. kislev 5617. 30. novembra 1856. ostavljajući suprugu i šestoro male djece</p>	<p><i>(translation from Italian)</i> Raffaël Josef from father Daniel Jesurun from Split died here at the age of 49 3 Chislev 5617 30 November 1856 leaving a wife and six small children</p>
--	---	---

9	LEO POPPER (19. 8. 1872 - 24. 4. 1893.)
---	--

Zatečeno stanje - maceva Leo Popper:

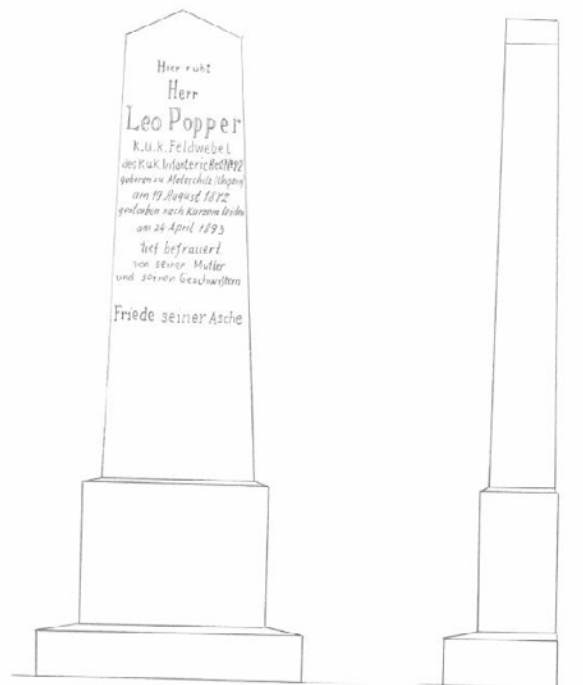
- Obelisk je četvrtast, od sivog granita, visine 210cm, postavljen na dva postamenta, od kojih je gornji cca 40cm, a donji je ukopan u zemlju i vidljiv je cca 10cm.
- Na njemu je ispisan tekst na njemačkom jeziku, a ispred obeliska je mala zelena alejica ograđena kanalicom.

The condition found - maceva Leo Popper:

- The obelisk is square, made of gray granite, 210 cm high, placed on two pedestals, of which the upper is about 40 cm, and the lower is buried in the ground and is visible about 10 cm.
- The text in German is written on it, and in front of the obelisk there is a small green alley surrounded by a canal.

Fotografija nakon restauracije
Photography after the restoration

Osnova, izgled i presjek
Basis, elevation and cross-section of the grave

<p>Hier ruht Herr Leo Popper k.u.k. Infanterie Reg. No. 72 geboren zu Moleschilz (Ungarn) am 19. August 1872 gestorben nach kurzem Leiden am 24. April 1893 tief bertauert von seiner Mutter und seinen Geschwistern Friede seiner Asche</p>	<p><i>(prevod sa njemačkog)</i> Ovdje u miru počiva gospodin Leo Popper austrougarski narednik u pješadiji reg.br.72 rođen u Moleschilz u Mađarskoj 19. avgusta 1872. umro posle kraće bolesti 24.aprila 1893. duboko ožaljen od majke, braće i sestara Mir njegovom pepelu</p>	<p><i>(translation from German)</i> Here rests in peace Mr Leo Popper Austro-Hungarian infantry sergeant reg.no.72 born in Moleschilz, Hungary on 19 August 1872 died after a short illness on 24 April 1893. deeply mourned by his mother, brothers and sisters Peace to his ashes</p>
--	---	---

10 | SIGISMONDO MANDEL (8. 7. 1853- 26. 2. 1855)

<p>Zatečeno stanje - maceva Sigismondo Mandel:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Površina kamena je pokrivena različitim vrstama lišajeva (bijeli, crni) i mahovinom, a djelimično se nalazi ispod sloja zemlje. • Grob je od krečnjaka, dimenzija 80x65cm koji i na sebi ima vrlo specifičan kockasti dio koji je naknadno isječen u dubini cca 5cm, preko natpisa. • Na ploči je pored italijanskog teksta uklesan i hebrejski. 	<p>The condition found - maceva Sigismondo Mandel:</p> <ul style="list-style-type: none"> • The surface of the stone is covered with various types of lichens (white, black) and moss, and is partially located below the soil layer. • The tomb is made of limestone, measuring 80x65 cm, which has a very specific square part on it, which was subsequently cut to a depth of about 5 cm, over the inscription. • In addition to the Italian text, Hebrew is engraved on the plaque.
---	--

*Fotografija nakon restauracije
Photography after the restoration*

*Osnova, izgled i presjek
Basis, elevation and cross-section of the grave*

<p>QUI RIPOSA SIGISMONDO MANDEL FIGLIO DI MORITZIO NATO LI 8 LUGLIO 1853 MORTO LI 26 FEBBRAIO 1855 ישראל</p>	<p><i>(prevod sa italijanskog)</i> Ovdje počiva Sigismondo Mandel Sin Moritziov Rođen 8. jula 1853. Umro 26. februara 1855.</p> <p><i>(prevod sa hebrejskog)</i> Izrael</p>	<p><i>(translated from Italian)</i> Here rests Sigismondo Mandel Son of Moritzio Born on 8 July 1853. Died on 26 February 1855.</p> <p><i>(translated from Hebrew)</i> Israel</p>
--	---	---

Strategija valorizacije groblja u Škaljarima kao turističkog proizvoda Kotora i Boke Kotorske

“Religiju i turizam povezuje činjenica da je hodočasnik napola turist, a turist napola hodočasnik.”

Iako mnogi zaziru od groblja, smatraju ih mjestima gdje se u u miru i tišini treba sjećati onih kojih više nema i koja služe za odavanje počasti, ja sam mišljenja da groblja predstavljaju najsnažniji historijski vremeplov jednog grada, ljudi koji su u njemu živjeli. Život grada i njegovih ljudi se najbolje može upoznati na grobljima. Groblja pored velelepkih spomenika u sebi čuvaju niz legendi, mnoge priče o ljudima koji su prije nas živjeli baš na ovom prostoru. Ono pokazuje društvene okolnosti različitih perioda, vjersku i klasnu pripadnost ljudi. Groblja su tiha mjesta koja predstavljaju “knjigu” koju treba otvoriti i spoznati svoju i istoriju svijeta.

1. Groblje u Škaljarima – mogućnost valorizacije kroz kulturni turizam

Turizam kao najbrže rastuća privredna grana svijeta, u sebi prepoznaje niz različitih vidova, od kojih kulturni turizam predstavlja neotkriveni dragulj, a naročito za Kotor i Boku Kotorsku.

Motive koji zadovoljavaju kulturnu turističku potrebu za kretanjem nazivamo kulturnim turističkim motivima. Ti motivi se mogu podijeliti na etnosocijalne, umjetničke, ambijentalne, manifestacione i pejzažne. Etnosocijalni motiv jednog turista obuhvata istraživanje i upoznavanje života jednog naroda, njegove materijalne i duhovne kulture (jezik, folklor, narodna nošnja, kuhinja, groblja ...). Za nas je bitan još i umjetnički motiv

Strategy of valorization of the cemetery in Škaljari as a tourism product of Kotor and the Bay of Kotor

“Religion and tourism are linked by the fact that a pilgrim is half a tourist and a tourist is half a pilgrim.”

Although many people are reluctant about visiting cemeteries, considering them places where one should remember those who are deceased and pay tribute in peace and quiet, it is my opinion that cemeteries represent the most powerful historical time machine of a city and people who used to live in it. The best way to get to know the way of life of the city and its people may be by visiting a cemetery. In addition to the magnificent monuments, the cemetery keeps the legends, various stories about people who lived in this area before us. It shows the social circumstances of different periods, religious affiliation and class background of the people. Cemeteries are quiet places that represent a “book” that needs to be opened and to know one’s own and the history of the world.

1. The Cemetery in Škaljari – the possibility of valorization through cultural tourism

Tourism, as the fastest growing economic sector in the world, has a number of different types, of which cultural tourism is an undiscovered gem, especially in Kotor and the Bay of Kotor.

The motives that meet the cultural tourist need for movement are called cultural tourist motives. These motives can be divided into ethno-social, artistic, environmental, manifestation and landscape. The ethno-social motive of a tourist includes research and learning about the life of a nation, its material

turista. Pod umjetničkim motivima turista podrazumijeva se njihovo interesovanje za umjetničke spomenike koji mogu biti istorijski i savremeni. Umjetničke motive djelimo na arhitektonske, likovne i teatralne. Upravo etnosocijalni i umjetnički motivi turista danas omogućavaju svrstavanje groblja u turističke ponude, jer groblja jesu spomenici kulture.

1.1. Mnogi su primjeri u svijetu gdje su groblja nezaobilazne turističke “atrakcije” i koja kao takva upotpunjuju kulturno-turistički proizvod jedne destinacije.

Ovdje ću istaći samo nekoliko primjera. Ono što bih prvo istakao jeste groblje “Pere Lachaise” u Parizu koje godišnje obiđe više od pola miliona turista i hodočasnika. Groblje je samo po sebi monumentalno-arhitektonsko blago Pariza, a Parižani su “iskoristili” to što su na njemu sahranjene poznate ličnosti i veoma dobro ga “upakovali” kao dodatni turistički proizvod. Pozitivna strana valorizacije ovog groblja u turističke svrhe je to, da se zahvaljujući ulaznicama, ovo groblje održava svakodnevno (zelenilo, cvijeće, zemljane površine, grobovi, parkovi, aleje). Ovakvim pristupom se postiglo da je kroz turistički proizvod groblju omogućeno da i dalje “živi”, da nije prepušteno zubu vremena kao gotovo 80% groblja u svijetu.

Ovdje bih dodao i groblje u Pragu, u jevrejskom kvartu Jozefov. Groblje je, uz Katedralu Sv. Vita, najposjećenija karika u kulturnoj ponudi ovog grada. Groblje predstavlja istoriju života Jevreja u Pragu vjekovima unazad. Na prostoru jednog fudbalskog stadiona, smještenog između zgrada i sinagoga, vidljivo je preko 12.000 nadgrobničkih spomenika, a zbog stalnog nedostatka prostora za ukop Jevreja, svakih 70 do 80 godina na postojeće grobove je nanošena zemlja i tako stvarala nova površina. Smatra se da je tu sahranjeno više od 140.000 ljudi. I ovo groblje, zahvaljujući ulaznicama, održava samo sebe, kao i sva kulturna dobra, sinagoge, upravne zgrade, jevrejske muzeje u kvartu Jozefov.

Ova dva primjera, naveo sam s razlogom. Da bi se uopšte razmatrala mogućnost valorizacije groblja u Škaljarima kao turističkog proizvoda

and spiritual culture (language, folklore, folk costumes, cuisine, cemeteries...). The artistic motive is very important for us. The artistic motive impiles tourist’s interest in artistic monuments that can be historical and contemporary ones. The artistic motives can be divided into architectural, pictorial and theatrical. It is precisely the ethno-social and artistic motives that enable the classification of cemeteries into tourist offer, because cemeteries belong to the monuments of culture.

1.1. There are many examples in the world where cemeteries are unavoidable tourist “attractions” which as such enrich the cultural tourism product of a destination.

I will emphasize just a few examples here. The first one I would like to point out is The Père Lachaise cemetery in Paris, which is visited by more than half a million tourists and pilgrims a year. The cemetery itself is a monumental and architectural treasure of Paris, and the Parisians “took advantage” of the fact that many celebrities were buried in it and “packaged” it very well as an additional tourist product. The positive aspect of the valorization of this cemetery for tourist purposes is that, thanks to the tickets, this cemetery is maintained every day (greenery, flowers, earth surfaces, graves, parks, alleys). This approach has managed to enable the cemetery to continue to “live” through the tourist product, not to give in to the ravages of time like almost 80% of the cemeteries in the world.

I would also mention the cemetery in the Jewish quarter of Jozefov in Prague. The cemetery, located next to the Cathedral of St. Vita, is the most visited spot in the city’s cultural offering. The cemetery demonstrates the history of Jewish life in Prague over the centuries. In the area of a football stadium, located between buildings and synagogues, over 12,000 tombstones can be seen, and as there has been a lack of space for the burial of Jews for centuries, every 70 to 80 years earth was added to existing graves and thus created a new surface. It is believed that more than 140,000 people are buried here. The ticket

Kotora i Boke, treba preduzeti niz koraka:

1.2. U prvom redu Sekretarijat za kulturu i Turistička organizacija grada Kotora treba da okupe predstavnike Rimokatoličke, Srpske pravoslavne crkve i Jevrejske zajednice i obrazlože namjeru valorizacije groblja u turističke svrhe. Iako je Komunalno preduzeće zaduženo za groblje, smatram da se ovaj sastanak mora održati. Takođe, zadovoljstvo ili nezadovoljstvo vjerskih institucija ne treba da bude presudno, ovo je samo jedan kulturni iskorak i poštovanje prema vjerskim institucijama koje koriste ovo groblje.

1.3. Ispred ulaza na rimokatoličko i pravoslavno groblje treba istaknuti table sa osnovnim podacima i opisima (navesti starost groblja, mapirati najstarije grobove, mapirati grobove zaslužnih Kotorana i Bokelja, opisati istorijat ...). Ispred kapije jevrejskog dijela groblja, postaviti tablu sa opisom, koliko grobnica, koje familije su tu sahranjene, datumi, godine ... Opisi bi trebalo da budu na engleskom i na hebrejskom jeziku.

Takođe, ističem da prednji zid ovog dijela groblja sa lijeve i desne strane kapije treba popločati i omogućiti da hodočasnici tu ostavljaju kamenje (jevrejska tradicija ne poznaje nošenje cvijeća na grobove, već se stavlja kamenje).

1.4. Fakultet za turizam u Kotoru treba da obuči sve licencirane vodiče o uvrštavanju groblja u Škaljarima u turističku ponudu i da vodiče uputi o prošlosti ovog groblja, o ljudima značajnim za grad i Boku, da ih upozna sa legendama o ljudima koji su tu sahranjeni. Dosadašnje znanje vodiča je previše šturo.

1.5. Najbitnije jeste da se groblje u Škaljarima predstavi kao kruna suživota naroda na ovim područjima. Na jednom mjestu su sahranjeni ljudi triju konfesija, groblje odiše veličanstvenom gospodstvenošću koja je nekad bila simbol Kotora i Boke. Treba iskoristiti istorijske činjenice, a one jasno ističu da je groblje u Škaljarima najstarije očuvano gradsko groblje na području Crne Gore i jedno od najstarijih na području Jadrana (u upotrebi

revenue enable the maintenance of not only this cemetery, but of all cultural goods, synagogues, administrative buildings and Jewish museums in the Jozefov neighbourhood.

These two examples are given for a reason. In order to consider the possibility of the valorization of the Cemetery in Škaljari as a tourist product of Kotor and the Bay of Boka, a number of steps should be taken:

1.2. Firstly, the Secretariat for Culture and the Tourist Organization of the town of Kotor should gather representatives of the Roman Catholic, Serbian Orthodox Church and the Jewish community and explain the intention to valorize the cemetery for touristical purposes. Although the Public Utility Company is in charge of the cemetery, I believe that this meeting must be held. In addition, the satisfaction or dissatisfaction of religious institutions should not be crucial, as this is just a cultural step forward and a sign of respect for the religious institutions that use this cemetery.

1.3. The boards should be set up at the entrances to the Roman Catholic and the Orthodox cemetery, displaying the basic information and descriptions (the age of the cemetery, a map of the oldest graves, a map of the graves of the distinguished citizens of Kotor and Boka, and provide the history descriptions...). A board with information on number of tombs, families buried there, dates, years should be placed in front of the gate of the Jewish part of the cemetery. The boards should be in English and in Hebrew.

1.4. I also want to emphasize that the front wall of this part of the cemetery on the left and right side of the gate should be paved and allow pilgrims to leave stones there (Jewish tradition of placing stones on graves as it does recognize placing of the flowers).

1.5. The Faculty of Tourism in Kotor should train all licensed guides on the inclusion of the Cemetery in Škaljari in the tourist offer and teach them about the past of this cemetery,

Groblje u Škaljarima. Fotografisano januar 2021 / Cemetery in Škaljari. Photographed January 2021

preko 200 godina).

1.6. Da bi se uopšte razgovaralo o uvrštavanju groblja u turističku ponudu grada, groblje treba detaljno srediti. Ovdje ne govorim o kozmetičkim promjenama, već o potrebi da se zidovi groblja saniraju, očiste, da se staze na groblju dovedu u red, da se zelenilo sačuva, obnovi, da se eventualno grobovi koji su zapušteni očiste ... Ako će se već groblje staviti u turističku ponudu, onda ono zaslužuje bolji tretman. Od eventualnih ulaznica će se groblje dalje samo održavati.

2. Groblje u Škaljarima kao dio turističkog proizvoda Kotora i Boke Kotorske

Vjerski turizam je dio kulturnog turizma i ima najveću tendenciju rasta posljednjih dvadesetak godina. Svjetska turistička organizacija ističe da preko 600 miliona turista svoje turističke potrebe poistovjećuju sa religijom i vjerskim turizmom. Od toga 280 miliona su stvarni hodočasnici.

U prošlosti su destinacije koje imaju ponudu vjerskog-religijskog-hodočasničkog-sakralnog turizma postale središta vjerskih, trgovačkih i kulturnih događanja od značaja za privredni razvoj države.

Ovaj oblik turizma predstavlja spoj materijalne i duhovne baštine, kojim se na jedinstven način može spojiti naša kultura i način življenja na prostoru Kotora i Boke Kotorske.

2.1. Groblje u Škaljarima kao sastavni dio turističke ponude

Ovdje se baziram na posjetioce koji u Kotor i Boku dolaze organizovano, dakle kao grupe. Svjedoci smo da posljednjih dvadesetak godina samo iz Dubrovnika u Kotor dnevno stiže između 20 i 30 autobusa sa turistima, kojima se Kotor i njegovo okruženje nudi kao turistički proizvod. Nekada je broj tih autobusa mnogo veći. Sami itinereri tih grupa su različiti i u njima nije objedinjena sva kulturna ponuda grada. Vjerovatno je razlog što te rute određuju ljudi iz agencija koje ih dovode, a ne turistička organizacija i stručne osobe. Takođe

people who were important for the town and the whole of Boka, and present them the legends about the people buried there. The knowledge of the guide so far is too scarce.

1.6. The most important thing is to present the Cemetery of Škaljari as the crown of coexistence of the people in these areas. People of three religions are buried in one place, a magnificent manor that was once a symbol of Kotor and the Boka can be felt at this cemetery. Historical facts should be used, and they clearly point out that the Cemetery in Škaljari is the oldest preserved municipal cemetery in Montenegro and one of the oldest in the Adriatic (it has been in use for over 200 years).

1.7. In order to discuss the inclusion of the cemetery in the tourist offer of the town in general, the cemetery should be thoroughly repaired. I am not talking about cosmetic changes here, but about the need to repair the walls of the cemetery, to put the paths of the cemetery in order, to preserve the greenery and to restore it, to eventually clean the neglected graves... If the cemetery is to be included in the tourist offer, then it deserves better treatment. Of the eventual sales of tickets, the cemetery would only be further maintained.

2. The Cemetery in Škaljari as a part of the tourist product of Kotor and the Bay of Kotor

Religious tourism is part of cultural tourism with the greatest increasing tendency in the last twenty years. The World Tourism Organization points out that over 600 million tourists associate their tourist needs with religion and religious tourism. Of that, 280 million are actual pilgrims.

In the past, destinations that offered religious-pilgrimage-sacral tourism have become centers of religious, commercial and cultural events of importance for the economic development of the country.

This form of tourism is a combination of material and spiritual heritage, which in a

treba istaći i kruzere koji u Kotor dovode na desetine hiljada turista. Ovim turistima svoje aranžmane nude same kruzer kompanije, koje možda rade sa domaćim agencijama, ali u većini slučajeva ne konsultuju struku i turističke organizacije i rade na svoju ruku. Kulturna ponuda grada treba da bude odštampana na flajerima, na što više jezika, a to, pored navedenog, i zbog još jednog važnog razloga – a to su individualni turisti, posjetioci i gosti. U nastavku ću obrazložiti jedinstvene kulturne rute Kotora i okruženja.

2.2. Itinerer 1: Stari grad i njegova kulturna baština, obilazak ruševina samostana Sv. Franje i obilazak groblja u Škaljarima.

Ovaj obilazak kulturnog bogatstva Kotora je namijenjen za sve grupne dolaske turista, autobusima, kombijima, brodovima, ali i onim individualnim posjetiocima. Obilazak starog dijela Kotora uz obavezan ulazak i posjetu Katedrali Sv. Tripuna, crkvama Sv. Klare, Sv. Marije od rijeke, te Crkvi Sv. Luke.

Ove četiri crkve predstavljaju najstarije sakralno bogatstvo grada. Posjeta Pomorskom muzeju, upoznavanje sa slavnom prošlošću grada, nakon čega slijedi odlazak malim ulicama i kaletama do ruševina samostana Sv. Franje van zidina grada. Groblje u Škaljarima je zadnja tačka u ovom obilasku, kao svojevrsni svjedok svega ispričanog i pokazanog unutar Starog grada.

Trajanje 3-4 sata.

2.3. Itinerer 2: Perast, Gospa od Škrpjela, Crkva Sv. Eustahije i groblje – Dobrota, grandiozna crkva na Prčnju posvećena Sv. Mariji, groblje u Škaljarima, Stari grad Kotor.

Ruta koja odiše bogatstvom vjere u Bokelja. Namijenjena je prvenstveno svim grupnim dolascima zbog težine organizovanja obilaska navedenog. Tačka polaska je barokni grad Perast u kojem se obilazi velelpna Crkva Sv. Nikole, nakon čega se turističkim brodovima gosti vode na ostrvo Gospa od Škrpjela (crkva

unique way can connect our culture and way of life in the area of Kotor and the Bay of Kotor.

2.1. The Cemetery in Škaljari as an integral part of the tourist offer

Here, the focus is on visitors who come to Kotor and Boka in an organized manner, i.e. as tourist groups. We have witnessed that in the last twenty years, we get 20 to 30 buses a day here, arriving from Dubrovnik, as Kotor and its surroundings are offered as a tourist product. Sometimes the number of these buses is much higher. The itineraries of these groups are different and they do not encompass all the cultural offer of the town. Probably the reason is that these routes are determined by the tourist agencies, and not by the tourist organization and professionals. Also worth mentioning are cruisers that bring tens of thousands of tourists to Kotor. The cruise companies themselves offer their arrangements to the travellers. It is possible that they cooperate with domestic agencies, but in most cases, they do not consult the professionals and tourist organizations and work on their own. The cultural offer of the town should be printed on flyers in as many languages as possible, and in addition to all the mentioned, for one more important reason - individual tourists, visitors and guests. In the following, I will explain the unique cultural routes of Kotor and its surroundings.

2.2. Itinerary 1: The Old Town and its cultural heritage, a tour of the ruins of the monastery of St. Francis and a tour of the Cemetery of Škaljari.

This tour of the cultural wealth of Kotor is intended for all group arrivals of tourists, buses, vans, boats or for the individual visitors. A tour of the old part of Kotor with mandatory entry and visit to the Cathedral of St. Tryphon, the church of St. Clare, St. Mary of the River and the Church of St. Luke.

These four churches represent the oldest sacral treasure of the city. The visit to the Maritime Museum, acquaintance with the glorious past

ne bez razloga nazvana Sikstinska kapela Boke zbog bogatstva kojeg posjeduje, izvanredne vjere Peraštana u Djevicu Mariju).

Na ostrvu se priča prošlost Perasta, negovih najpoznatijih građana i familija koje su zaslužne za razvoj Venecije, Rusije i Otomanskog carstva. Treba isticati legende vezane za ovo i susjedno ostrvo Sv. Juraja (Sv. Đorđa).

Brodom se dalje nastavlja do Dobrote i Crkve Sv. Eustahije, obilazak crkve i groblja koje je staro više od 250 godina. Nakon obilaska brodom se ide do Prčanja i grandiozne crkve posvećene Djevici Mariji.

Prčanje uz Dobrotu simbol pomorske prošlosti Boke, pa treba napomenuti podvige Iva Visina, porodica Florio, Radimiri, Dabinović, Tripković, Ivanović koje su u 17, 18 i dijelom u 19. vijeku bile jedne od najmoćnijih pomorskih familija na Jadranu. Iz Prčnja se dalje autobusima turisti vode do groblja u Škaljarima na kojem se obilaze najstarije grobnice i one od najzaslužnijih građana u prošlosti. Zašto posjeta groblju? Jednostavan je odgovor, ovdje treba obilaskom groblja dati svim turistima informaciju o viševjekovnom suživotu u Boki i Kotoru, o zajedništvu ljudi različitih vjera, nacija ...

Za sami kraj ostaje dragulj, Kotor i njegov Stari grad.

Trajanje obilaska 6-8 sati.

2.4. Itinerer 3: Boka Kotorska – “Zaliv svetaca” (Sv. Tripun, Sv. Leopold Bogdan Mandić, Blažena Ozana, Blaženi Gracija i službenica božja Ana Marija Marović).

Znajući da rimokatolička crkva u Boki ima svojih ni manje ni više nego pet svetih-blaženih, treba biti izuzetno nesmotren i to vjersko nasljeđe ne iskoristiti kao jedinstven turistički proizvod.

Brojnost sakralnih i duhovnih objekata rimokatoličke crkve u Boki (više od 200 crkava, kapelica, groblja), daje ovom zalivu mogućnost da postane središte vjerskog turizma na Jadranu, pa i šire. Stoga i ne čudi naziv koji mnogi rimokatolici koriste pri pomenu Boke – Zaliv svetaca.

of the city, followed by a trip through the small streets and alleys to the ruins of the monastery of St. Francis outside the city walls. The Cemetery of Škaljari is the last point in this tour as a witness to everything told and shown inside the Old town. Duration: 3-4 hours

2.3. Itinerary 2: Perast, the Island Gospa od Škrpjela (Lady of the Rocks), Church of St. Eustace and the cemetery - Dobrota, a grandiose church in Prčanj dedicated to St. Mary, the Cemetery in Škaljari, the Old town of Kotor.

A route during which the wealth of faith in Bokeljs can be intensely felt. Due to the complexity of this tour, it is intended primarily to all group arrivals. The starting point is the baroque town of Perast, where the visit to the magnificent Church of St. Nicolas is planned. Then, the guests are taken by tourist boats to the island of Lady of Rocks (not without reason called the second Sistine Chapel) because of the wealth it possesses, the extraordinary faith of the people of Perast in the Virgin Mary.

The island tells the story of Perast, its most famous citizens and families who deserve credit for the development of Venice, Russia and the Ottoman Empire. The legends related to this and the neighboring island of Sv. Juraj (St. George) should be mentioned as well.

The boat continues to Dobrota and the Church of St. Eustachius, a tour of the church and cemetery that is more than 250 years old. After the boat tour, the tourists are taken to Prčanj to visit the grandiose church dedicated to the Virgin Mary.

Along with Dobrota, Prčanj is a symbol of Boka's maritime past, and we should mention the achievements of Ivo Visin, Florio, Radimiri, Dabinović, Tripković and Ivanović families, who were the most powerful maritime families on the Adriatic in the 17th, 18th and partly in the 19th century. From Prčanj, tourists are taken by bus to the Cemetery in Škaljari, where the oldest tombs and those of the most deserving citizens are visited. Why visit to a cemetery? The answer is simple. This visit should provide tourists

Groblje u Škaljarima. Fotografisano decembar 2020 / Cemetery in Škaljari. Photographed December 2020

Ono što hodočanicima, u prvom redu iz Hrvatske i Hercegovine, pa i Zapadne Evrope, treba ponuditi jeste autentičan program koji će imati nekoliko postaja i trajati 2 – 3 dana. Od Herceg Novog i rodne kuće Svetog Leopolda Bogdana Mandića, preko peraških crkava i ostrva (dva bisera Boke), do Dobrote u kojoj mogu noćiti u nekoj od starih kapetanskih i vlastelinskih palata, do Starog grada i njegove katedrale – bazilike jedne od najstarijih u Evropi, sve do Mua i Crkve Blaženog Gracije i prčanjske grandiozne crkve ... Na ovom obilasku neizostavna su i bokeška groblja. Pored prekrasnih crkava, hodočasnike treba odvesti do groblja u Perastu, Dobroti – Sv. Eustahije, do groblja u Prčnju i na kraju do groblja u Škaljarima.

Bokeška groblja svjedoče o snazi i bogatstvu ljudi koji su nekada tu živjeli, govori nam o istoriji, o legendama, o neispričanim pričama koje su sa sobom odnijeli Bokelji.

Crkve i groblja su spomenici i dokaz vjerskog, civilizacijskog, društvenog pripadanja Boke svijetu koji poznajemo i o kojem svakodnevno učimo.

2.5. Jevrejsko groblje u Škaljarima – turistički proizvod kao poveznica Boke i Dubrovnika kroz istoriju Jevreja na ovom području.

Jedini vidljivi dokaz o životu Jevreja u Kotoru i Boki jeste očuvano jevrejsko groblje u Škaljarima. Istraživajući kulturni turizam došao sam do podataka da obilasci nekadašnjih jevrejskih kvartova u Evropi, u prvom redu se misli na: Prag, Berlin, Pariz, Budimpeštu, Rim, Solun, Krakov, Amsterdam, Beč, Zagreb ..., jevrejskih groblja, muzeja čine nevjerovatnih 25 – 30% ukupnog kulturnog turizma.

Postoji velika zainteresovanost turističke klijentele za jevrejsku prošlost i ta činjenica nam otvara “vrata” i daje mogućnost pravljenja novog turističkog proizvoda. Kako samo groblje zbog svoje veličine nije dovoljno za kvalitetnu turističku ponudu, predložio bih strategiju koja bi povezala jevrejsku kulturnu baštinu Dubrovnika i Kotora.

with all information about the centuries-old coexistence in the Boka and Kotor, the unity of people of different religions, nations...

The jewel remains for the very end, and it is Kotor and its Old town.

Tour duration: 6-8 hours.

2.4. Itinerary 3: The Bay of Kotor – The Bay of Saints (St. Tryphon, St. Leopold Bogdan Mandić, Blessed Ozana, Blessed Gracia and Servant of God Ana Marija Marović).

Knowing that the Roman Catholic Church in Boka has its no less than five saints-blessed ones, one should be extremely reckless not to use this religious heritage as a unique tourist product.

The number of sacral and spiritual buildings of the Roman Catholic Church in Boka (more than 200 churches, chapels, cemeteries) gives this bay the opportunity to become a center of religious tourism on the Adriatic and beyond. Therefore, it is not surprising that many Roman Catholics use the name - the Bay of Saints, when mentioning the Boka.

What should be offered to pilgrims primarily from Croatia, Herzegovina and Western Europe is an authentic program that will have several stops and last 2-3 days. From Herceg Novi and the birthplace of St. Leopold Bogdan Mandic, over Perašli churches and the islands (two pearls of Boka), to Dobrota where they can spend the night in an old captain's or in a manor palace. Then continue to the Old Town and its cathedral - the basilica which is one of the oldest in Europe, all the way to Muo and the church of Blessed Gracia and the grand church of Prčanj...

The cemeteries of the Boka are also indispensable on this tour. In addition to the beautiful churches, pilgrims should be taken to the cemetery in Perast, Dobrota - Sv. Eustachius, to the cemetery in Prčanj and finally to the Cemetery in Škaljari.

The Boka cemeteries testify of the strength and wealth of the people who once lived there. They tell us the history, the legends, and the untold stories that the people of the Boka took

Taj itinerer bi kretao iz Dubrovnika, a završavao u Kotoru. Po potrebi se može realizovati i obrnuta ruta, dakle da program obilaska počne u Kotoru, a završi u Dubrovniku.

Zainteresovane za jevrejsku prošlost bi u Dubrovniku prvo trebalo odvesti da posjete Žudiosku ulicu koja se nalazi u blizini Straduna, a u kojoj je smještena druga po starini sinagoga u Evropi koja je u funkciji od izgradnje pa sve do danas. Unutar sinagoge je smješten Jevrejski muzej koji u sebi čuva izuzetno vrijedne eksponate iz života Jevreja Dubrovačke republike i Dubrovnika, kako svjetovne tako i duhovne. Nakon obilaska sinagoge i muzeja, hodočasnike treba odvesti na jevrejsko groblje na Beninovu koje se kao i kotorsko jevrejsko groblje nalazi u sklopu gradskog groblja. Nakon obilaska dubrovačke jevrejske baštine, hodočasnici se autobusima odvoze do Boka i Kotora gdje će biti obezbjeđeno noćenje.

U Kotoru im treba pokazati Stari grad, posebno dio grada iza Katedrale a do Crkve Sv. Pavla, gdje su živjele familije Meinel i Finci i gdje se smatra da je bila i sinagoga (jedna prostorija unutar zgrade i stanova u kojima su živjeli u 18. i 19. vijeku). Nakon obilaska Starog grada, pješačkom turom obići i groblje u Škaljarima, u prvom redu njegov jevrejski dio. Vodiči pri obilasku ističu sve vrijedne podatke i informacije do kojih je u istraživanju došao arhitektonski studio Enforma iz Kotora, a koje se tiču prošlosti Jevreja u Kotoru i Boki.

3. Kotor i Boka Kotorska – magnet za individualne turiste i posjetioce

Crna Gora je prethodnih godina bila omiljena destinacija turista koji odmor i boravak u njoj u najvećoj mjeri baziraju na primorju i u primorskim opštinama. Aerodrom Tivat predstavlja vrata na koja većina turista ulazi u Boku i Crnu Goru. Smatram da udarnim marketingom, reklamama na samom aerodromu treba sve turiste koji dolaze, a koji eventualno nijesu osmislili svoje slobodno vrijeme, uputiti na turistički proizvod koji mi svi zajedno treba da osmislimo i od njega napravimo jedinstvenu turističku ponudu.

with them.

The churches and the cemeteries are monuments and proof of the Boka's religious, civilizational, social belonging to the world we know and learn about every day.

2.5. The Jewish cemetery in Škaljari - a link between the Boka and Dubrovnik as a tourist product through the history of Jews in this area.

The only visible evidence of the life of Jews in Kotor and the Boka is the preserved Jewish cemetery in Škaljari. Researching cultural tourism, I came to the data that the visits to the former Jewish quarters in Europe, primarily the ones in Prague, Berlin, Paris, Budapest, Rome, Thessaloniki, Krakow, Amsterdam, Vienna and Zagreb, and the visits to Jewish cemeteries, museums make up an incredible percentage of 25 - 30% of the total cultural tourism.

That itinerary would start from Dubrovnik, and would end in Kotor. It is also possible to do the opposite, if necessary, so that the tour program starts in Kotor and ends in Dubrovnik. Those interested in the Jewish past should be taken first to Dubrovnik to visit Judioska Street, which is located near Stradun, and which houses the second oldest synagogue in Europe that has been in operation since its construction until today. Inside the synagogue is the Jewish Museum, which houses extremely valuable exhibits from the life of the Jews of the Republic of Dubrovnik and Dubrovnik, both secular and spiritual ones. After visiting the synagogue and the museum, the pilgrims should be taken to the Jewish cemetery on Beninovo, which, like the Kotor Jewish cemetery, is a part of the municipal cemetery. After touring Dubrovnik's Jewish heritage, the pilgrims will be taken by bus to the Boka and Kotor, where they will be provided with an overnight stay.

In Kotor, tourists need to be shown the Old town, especially the part of the town behind the Cathedral and to the Church of St. Paul. That is where the Meinel and Finci families lived and it is believed that there once was a synagogue (one of the rooms within the

Takođe, na svim društvenim mrežama zakupiti banere i smišljeno potencijalnim gostima predstaviti kulturu Kotora i Boke. Ovo ističem samo iz razloga što u današnje vrijeme turizam više ne predstavlja sunce i more, već današnjeg turistu zanima mnogo više, a Boka i Kotor nude jedinstven i bogat turistički proizvod (more, sunce, kulturu, istoriju, prirodu, kvalitetne hotele ...). Sa stručnim i sposobnim ljudima u turizmu, možemo dovesti Kotor i Boku do zaslužnog mjesta na turističkim mapama, a to je sam vrh. Bez imalo preuveličavanja Boka Kotorska može parirati Andaluziji, Toskani, Istri ..., jer svojom ljepotom, kulturnim bogatstvom i prirodom predstavlja turistički biser.

3.1. Groblje u Škaljarima i crkve, kao neizostavni dio vjersko-sakralno-hodočasničkog turizma u budućnosti

Sakralnost i vjera, crkve i groblja kao monumentalni spomenici istorije naroda, gradova i država predstavljaju idealnu osnovu za njihovo korišćenje u turističke svrhe i stvaranje posebnog i jedinstvenog turističkog proizvoda. Kulturni turizam, a kroz njega i vjerski turizam, donosi duhovnu spoznaju, susret sa svetim mjestima i objektima – crkvama, manastirima, sinagogama, grobljima. Zbog osjetljivosti valorizacije groblja u turističku svrhu, treba dobro sagledati i objasniti činjenice. Vjera i turizam predstavljaju “susret” dvije realnosti – stvarnosti koje se međusobno razlikuju, ali se te razlike moraju uvažavati i nadasve poštovati. Kod pravljenja strategije valorizacije groblja i crkava u turističke svrhe, treba istaći da svjetovni pristup ima za cilj privrednu djelatnost, dakle cilj je turistički promet i dobit, dok se teološki pristup u prvom redu odnosi na zanimanje za iste zbog kulturne ili istorijske vrijednosti. Teološki pristup za interes ima da širi poruku jevanđelja i učini je dostupnom što većem broju posjetitelja.

Kada znamo da u svijetu kao turistički proizvod crkva, vjera i kulturni spomenici čine okosnicu razvoja turizma, na nama je da preuzmemo u svoje ruke kulturnu i sakralnu

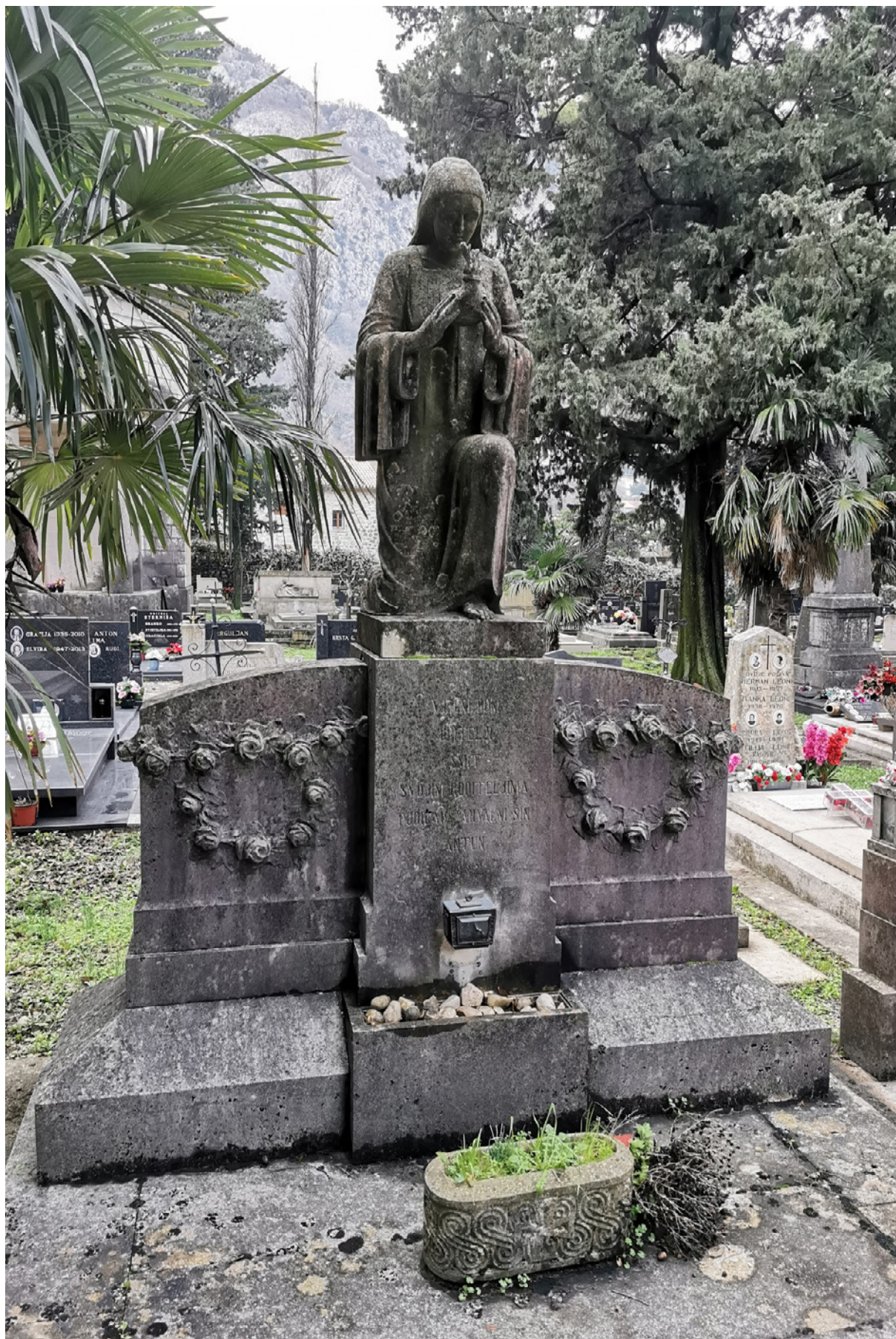
building and apartments in which they lived in the 18th and 19th centuries). After visiting the Old town, they will have a walking tour to the Cemetery in Škaljari and primarily its Jewish part. During the tour, the guides point out all the valuable data and information obtained in the research of the architectural studio Enforma from Kotor, which concern the past of the Jews in Kotor and Boka.

3. Kotor i the Bay of Kotor – a magnet for individual tourists and visitors

In previous years, Montenegro has been a favorite destination of tourists who spend their vacation mostly on the coast and in coastal municipalities. Tivat Airport is the gateway for most tourists coming to the Boka and Montenegro. I think that with striking marketing, advertisements at the airport itself, all tourists who come, and who did not arrange their free time, should be directed to a tourist product that we all need to design together and make it a unique tourist offer. Moreover, the banners should be rented on all social networks and present thoughtfully the culture of Kotor and the Boka to potential guests. I emphasize this only because nowadays tourism does not mean only the sun and the sea, but today's tourist is much more curious, and Boka and Kotor offer a unique and rich tourist product (sea, sun, culture, history, nature, quality hotels...). With professional and capable people in tourism, we can bring Kotor and the Boka to a deserved place on tourist maps, and that is to its very top. Without any exaggeration, the Bay of Kotor can match Andalusia, Tuscany, Istria..., because with its beauty, cultural richness and nature it is a tourist pearl.

3.1. The Cemetery in Škaljari and its churches, as an indispensable part of religious-sacral-pilgrimage tourism in the future

Sacredness and faith, churches and cemeteries as monumental memorials of the history of people, their cities and states represent an ideal basis for their use for tourist purposes and the creation of a special and

Grobnica porodice Šmit, Groblje u Škaljarima. Fotografisano februar 2021 /
Tomb of Šmit family. Cemetery in Škaljari. Photographed February 2021

baštinu i istu valorizujemo na dobrobit svih, i nas kao turističkih poslanika i samih vjerskih institucija koje će od ostvarene dobiti uspješno obnavljati i sačuvati istu.

3.2. Kotorske crkve i groblja kao poseban turistički proizvod

Detaljnim istraživanjem turističkog tržišta na kojem možemo susresti različite vidove turizma od elitnog, eko ili seoskog turizma, pješačko-alpinističkog pa sve do gledanja ptica, nailazimo na dovtljivost turističkih poslanika i njihovo umijeće u stvaranju turističkih proizvoda. Kotor i Boka predstavljaju idealnu osnovu za razvoj vjersko-sakralno-hodočasničkog turizma. Crkve i groblja su okosnica ove buduće ponude u turizmu.

Stari grad Kotor sa više od dvadesetak crkava, među kojima se izdvaja Katedrala Sv. Tripuna kao najstarija na ovim prostorima, i Crkva Sv. Luke kao dvooltarna crkva (rimokatoličko-pravoslavana), predstavlja magnet za razvoj u prvom redu vjerskog turizma.

Perast, Dobrota, Prčanj sa svojim crkvama i grobljima dopunjavaju ponudu i omogućavaju stvaranje autentičnog turističkog proizvoda.

Zamislite u budućnosti ponudu koja u sebi sadrži dva peraška ostrva, Perast sa svojih desetak crkava, crkve i groblja u Dobroti, prčanjску grandioznu crkvu, Gornji Prčanj, Gornji Stoliv, sakralno bogatstvo Starog grada Kotora, groblje u Škaljarima i crkve ...

Ovoliko sakralnog, arhitektonskog, istorijskog bogatstva na tako malom prostoru nema apsolutno nigdje u svijetu. To treba iskoristiti i ozbiljnije se pozabaviti strategijama razvoja turizma u Kotoru i Boki.

Na samom kraju, formiranjem ovakvog turističkog proizvoda koji za cilj ima "iskorištavanje" sakralne baštine i groblja Kotora i Boke, mora se ostvariti i finansijska dobit koja će omogućiti prezerviranje, očuvanje i nadasve unapređenje pomenute baštine.

Bilo da je turistički proizvod koji će u sebi imati obilazak groblja i crkava, sakralne kulturne baštine, namijenjen individualnim gostima ili

unique tourist product. Cultural tourism and through it religious tourism brings the spiritual knowledge, the encounters with holy places and objects - churches, monasteries, synagogues, cemeteries.

Due to the sensitivity of the valorization of the cemetery for touristical purposes, all facts should be well considered and explained. Religion and tourism represent a "meeting point" of two realities - realities that differ from each other, but these differences must be accepted but above all respected. When creating a strategy for valorization of cemeteries and churches for tourist purposes, it should be pointed out that the secular approach aims at economic activity, so the goal is tourist turnover and profit, while the theological approach primarily refers to interest in them due to their cultural or historical value. The theological approach has an interest in spreading the gospel message and making it available to as many visitors as possible.

We know that all over the world, churches, religion and cultural monuments as a tourist product form the backbone of tourism development, so it is up to us to take the cultural and sacral heritage into our own hands and valorize it for the benefit of all. It could be the benefit of us as tourist workers and of the religious institutions which can be restored and preserved from the profits obtained.

3.2. The churches of Kotor and cemeteries as a special tourist product

By the detailed research of the tourist market and its different types of tourism from elite, eco or rural tourism, hiking and mountaineering to bird watching, we find the ingenuity of tourist workers and their skills in creating tourist products. Kotor and the Boka represent an ideal basis for the development of religious-sacral-pilgrimage tourism. Churches and cemeteries are the backbone of this future offer in tourism.

The old town of Kotor with more than twenty churches, among which stands out the Cathedral of St. Tryphon as the oldest in this area and the church of St. Luke as a two-

onima koji dolaze grupno, on se u narednom periodu mora napraviti. Kotor je “kulturni biser” u kojem su oduvijek živjeli mnogi narodi, nacije i vjere i kao takav zaslužuje da se turistički poslanici konačno odluče i vrate mu onaj turistički potencijal koji je nažalost izgubio. Ponovo ističem da plaže, more, luksuzni hoteli, ogroman broj apartmana, preizgrađenost u blizini obale ne čine Kotor i Boku boljim mjestom i ne predstavljaju bolju turističku ponudu. Samo jedinstvena, autentična i nadasve održiva turistička ponuda znači boljitak za Boku Kotorsku u cjelini.

Isus je rekao ... “bijah putnik i primiste me”.
Isus, Mt. 25,35

Studiju o valorizaciji groblja u Škaljarima, sakralne i kulturne baštine Kotora i Boke Kotorske, uradio mr sc. održivog razvoja u turizmu Slaven Radimiri.

altar church (Roman Catholic and Orthodox) is a magnet for the development, primarily of religious tourism.

Perast, Dobrota, Prčanj with their churches and cemeteries complement the offer and enable the creation of an authentic tourist product.

Imagine in the future an offer that includes two Perast islands, Perast with its dozen churches, churches and cemeteries in Dobrota, Prčanj grandiose church, Gornji Prčanj, Gornji Stoliv, the sacral wealth of the old town of Kotor, the cemetery in Škaljari and churches...

There is absolutely no sacral, architectural, historical wealth in such a small space anywhere in the world. This should be used and the tourism development strategies in Kotor and the Boka should be addressed more seriously.

At the very end, by forming such a tourist product, which aims to “exploit” the sacral heritage and the cemeteries of Kotor and the Boka, a financial profit must be made which will enable the preservation, and above all the improvement of the mentioned heritage.

No matter it will be a tourist product that will include a tour of cemeteries, churches, and sacral cultural heritage, intended for individual guests or for groups of tourists, it must be made in the coming period. Kotor is a “cultural pearl” in which different peoples, nations and religions have lived harmoniously ever since. As such Kotor deserves the tourist workers help in regaining its tourist potential that it has unfortunately lost. I emphasize again that the beaches, the sea, luxury hotels, a huge number of apartments, the redevelopment near the coast does not make Kotor and the Boka a better place and do not represent a better tourist offer. Only a unique, authentic and above all sustainable tourist offers mean improvement for the Bay of Kotor as a whole. Jesus said, “I was a traveler, and you received me.” Jesus mt25,35

The study on the valorization of the Cemetery in Škaljari, the sacral and cultural heritage of Kotor and the Bay of Kotor was done by **Mr. Slaven Radimiri, M. Sc.** in sustainable development in tourism.

Groblje u Škaljarima. Fotografisano februar 2021 / Cemetery in Škaljari. Photographed February 2021

Groblje u Škaljarima. Fotografisano februar 2021 / Cemetery in Škaljari. Photographed February 2021

Grobnica Vuka Vrčevića, 1811-1882 sakupljača narodne poezije Groblje u Škaljarima. Fotografisano februar 2021
Tomb of Vuk Vrčević, 1811-1882 collector of folk poetry/ Cemetery in Škaljari. Photographed February 2021

Grob porodice Baldić iz Kotora, Groblje u Škaljarima. Fotografisano februar 2021 /
Tomb of Baldić family from Kotor, Cemetery in Škaljari. Photographed February 2021

Crkva Pokrova Bogorodice Groblje u Škaljarima. Fotografisano december 2020

The Church of the Intercession of the Virgin in Škaljari /photograph taken December. 2020.

ARHIVSKI PRILOZI:

1. DACG, IAK, OK II-177/1
2. DACG, IAK, OK
3. DACG, IAK, OK
4. DACG, IAK, OK
5. DACG, IAK, OK
6. DACG, IAK, OK
7. DACG, IAK, OK
8. DACG, IAK, OK
9. BAK, "Fascikla groblje 1832."

OKD-177/1

Alta Podestaria di Catano

Se

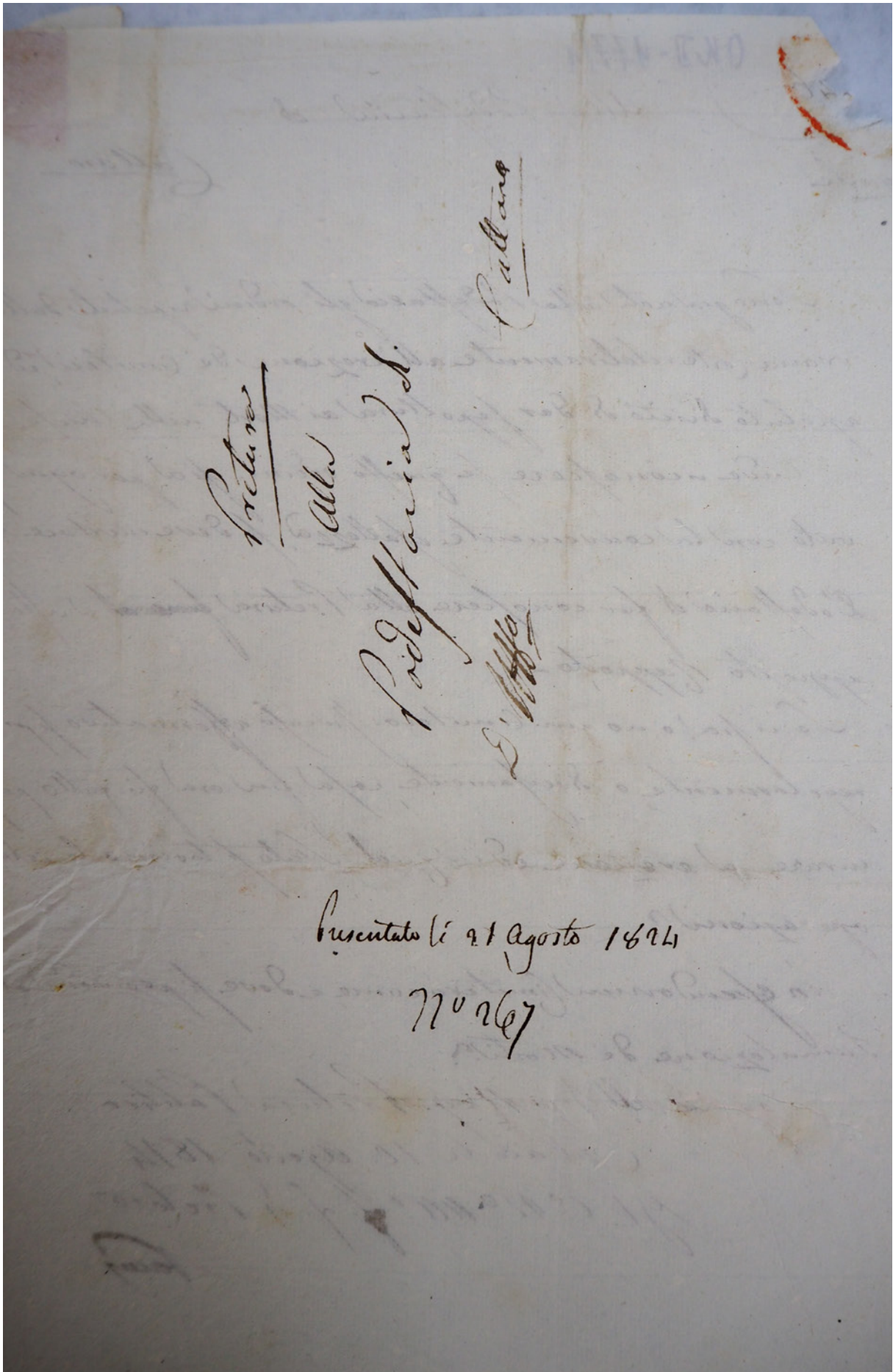
Sono già noti alla Podestaria gli ordini ripetuti dall'Alta
 rana (interrelativamente all'erezione de' cimiteri) ed al
 assoluto diritto di dar sepoltura ai Morti nelle Chiese.

Inde riconoscere se questo ordine, sia per ogni
 voto con la conveniente esattezza, si deve invitare la
 Podestaria di far conoscere alla Pretura ~~per~~ a ista
 apposito rapporto.

Se si sia, o no un cimitero. Jurato affermativo si proce-
 derà regolarmente, o diversamente, cosa fin ora si fatto per
 urare la erezione, ed in qual stato si trovino le relat
 operazioni?

Non s'è ancora cimitero, come, e dove si proceda alla
 tumulazione di Morti.

Si osserva all'Alta Podestaria Pretura Publica
 Catano li 10. Agosto 1874
 Il C. M. M. G. f. di Pretore
 Raini

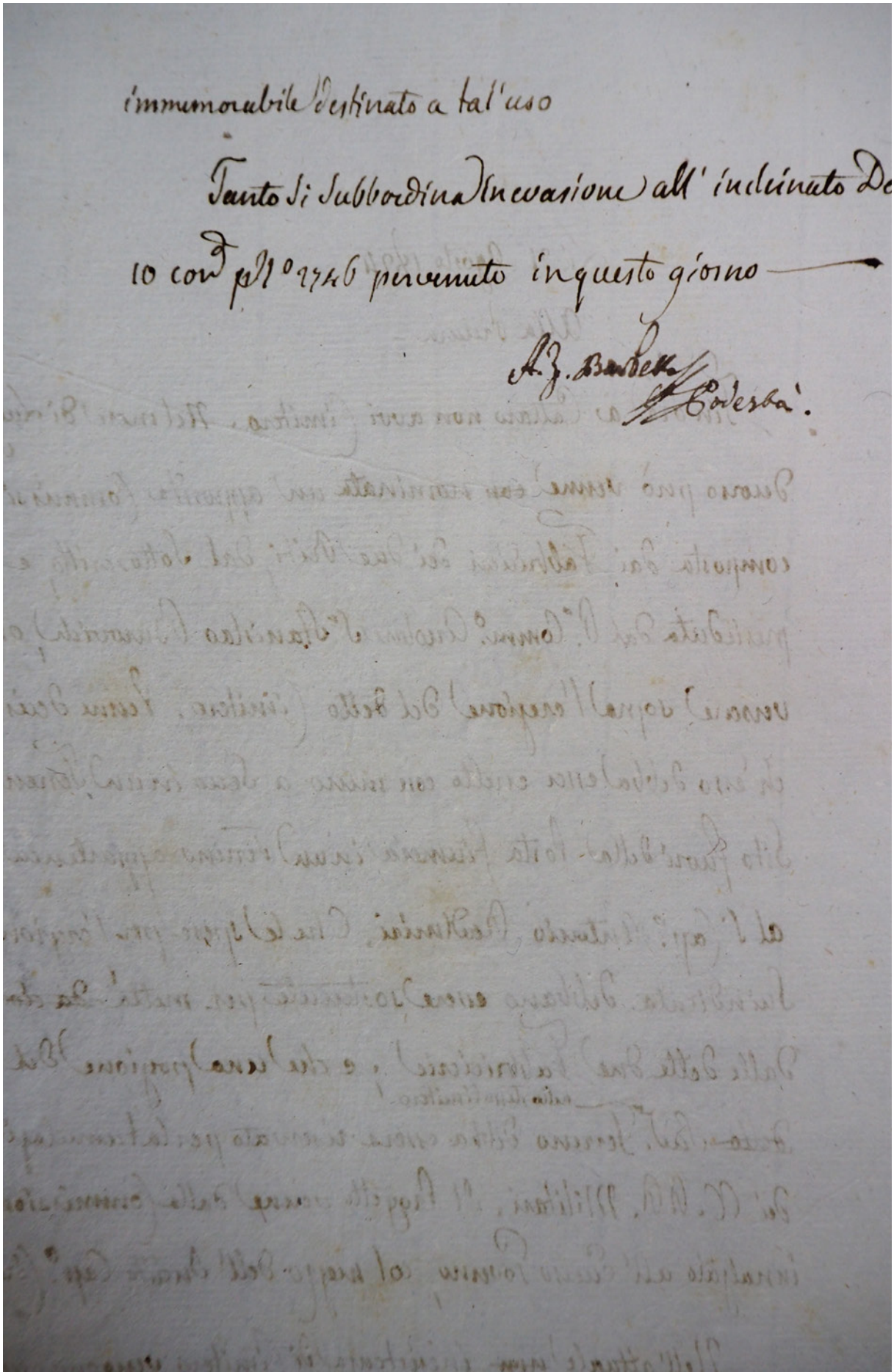

OK II- 177
1867

Li 21 Agosto 1874
Alla Pietura -

Fin ora a Cattaro non avvi Cimitero. Nel mese di Luglio
duorso può venne ~~con~~ nominata un apposita Commissione
composta dai Fabbricieri dei due Orti, dal Sottoscritto, e
presieduta dal P. Comm. Evulano S. Stanislao Burovich, onde
versare sopra l'erezione del detto Cimitero. Venne deciso
ch'esso debba esser eretto con muro a secco in un Teneno
Sito fuori della Porta fiumera in un Teneno appartenente
al S. (cap.º) Antonio Radmiri. Che le spese per l'erezione
Sui indicate debbano essere sostenute per metà ~~da~~
dalle dette due Fabbricerie, e che una porzione del
dello ^{nello stesso Cimitero} Teneno debba essere riservato per la tumulazione
dei C. R. Militari. Il Progetto venne dalla Commissione
innalzato all' Eulso Teneno, col mezzo dell' Incito Cap.º (Evulano)

Nell'attuale non inesistenza di Cimitero vengono questi
Comunisti tumulati in Chiesa, ed i militari sono sotterrati
in un campo aperto fuori di Porta Fardichio, da tempo

immemorabile destinato a tal'uso

Tanto si subordina l'incisione all' inclinato De

10 con p. n. 0 2246 pervenuto in questo giorno

A. Z. Bader
Goderba

OK II – 177/1

Illeggibile

Alla Podestaria di Cattaro

Urgente

Sono già note alla Podestaria gli ordini ripetuti dalla Sovrana Corte relativamente all'erezione de Cimiteri, ed all'assoluto divieto di dar sepoltura ai Morti nella Chiesa.

Onde riconoscere se questo ordine sia per ogni osservato con la conveniente esattezza, si deve invitare la Podestaria di far conoscere alla Pretura a vista con apposito Rapporto.

a.) Se vi sia, o no un Cimitero. In caso affermativo si proceda regolarmente, o diversamente, cosa fin ora fù fatto per procurare l'erezione, ed in qual Stato si trovino le relative operazioni?

b.) Non essendovi un Cimitero, come, e dove si provveda alla Tumulazione di Morti.

illeggibile Pretura Politica

Cattaro, li 10 Agosto 1824

illeggibile Pretore potpis nečitko

OK II – 177

No. 264

Li 21 Agosto 1824

Alla Pretura

Fin ora a Cattaro non avvi Cimitero. Nel mese di Luglio decorso però venne con nominata un apposita Commissione composta dai Fabbricieri dei due Riti, dal Sottoscritto, e presieduta dal P. Commo. Circolare Signor Stansislao Burovich, onde versare sopra l'erezione del detto Cimitero. Venne deciso ch'essa debba esser eretto con muro a Secco in un Terreno Sito fuori della Porta fiumera in un Terreno appartenente al Signor Capitano Antonio Radimiri. Che le spese per l'erezione Suindicata debbano essere sostenute per metà da Eso dalle dette due Fabbricerie; e che una porzione dello del Sudetto Terreno nello stesso Cimitero debba essere riservato per la tumulazione dei CC. RR. Militari. Il Progetto venne dalla Commissione innalzato all'Eccelso Governo, col mezzo dell'Inclito Capitanato Circolare.

Nell'attuale non innesistenza di Cimitero vengono questi Comunisti tumulati in Chiesa, ed i militari sono sottinati in un campo aperto fuori di Porta Gordicchio, da tempo immemorabile destinato a tal'uso.

Tanto Si Subordina in evasione all'inclinato Decreto 10 corrente No. 2946 pervenuto in questo giorno.

Firma illeggibile

Barbetta

Podestà

8no 1146.
 alla locale Podestania. OK. III - 5/

Urgentissimo

Pres. le comestaj appostume col. Suo. Ordinarato, l'In.
 Cap.^{no} vii. in seguito al v. suo D.^o l'an. 1721 di qua
 quanto segue.

1mo Il Conimero provvisorio nella Comune di Callaro era
 istituito sul fondo denominato na Ricci Viperode
 appartenente alla fabbrica di S.^{no} Giffone poppino, ma
 nel situaz.^o per riguardi di Sanza Scandano appostumo
 alla città e non guait lontano dalla riva del fiume suo

2° I materiali e le mani d'opera occorrenti, saranno
 requisiti dagli abitanti delle due Parrocchie S. Anna
 e S. Maria di Callaro, in guisa che i frui di Bezagno
 e Mulla, competitivamente concorranvi.

3° Tutti indistintam.^o, non esclusone il sig.^o Con
 siglieri Cap.^{no} vii. Dovranno prestare o l'opera
 loro personale gratuita, o la soliduz.^o di un lau
 ratore, ben inteso che le femmine non siano
 da contemplarsi in tale fazione.

4° Al suando del progetto istituito dall' archi.
 tetto sopstante Edil. Bezgon, che servirà di
 direttiva al concernente lavoro, saranno impiega
 grossamente 32 manuali, e otto muratori

5to La Comune di Cattaro passando di concerto con
 quella di Scutari, e nulla, perche che riguarda gli acca-
 liti stabilirsi adime di lavoro e prevederai le mis-
 sure necessarie onde nel giorno 9. Lunedì sia dato
 mano alla fabbrica.

6to Per tutti quegli che non comparvero o in persona
 o mediante sostituto al lavoro nel giorno rispettivo
 un' assegnato, la comune surrogara il pagamento
 a loro quest, verso il pagamento, cioè della mercede
 come di mercuriale da ripulterit immediatamente
 anche con mezzi realivi succedendo -

7mo Il lavoro sarà diretto dall' Architetto Beyon
 e sorvegliato da un consiglio rispettivamente delle
 fabbriche, Latina e Greca. Desso sarà tenuto ogni
 giorno dalle unqu' e mezzo antemeridiane alle ore
 12 e dalle 2 alle 6 1/2 p.m. per il sei giorni
 entro il quale presentivam. sarà compiuto l'edi-
 fizio circondato cioè con muro a secco, il fondo
 di cui si tratta.

8no Costochi' sarà a lennini del piano addattato
 il prov. Cimitero saranno individuati e segna-
 leranno alcuni praticati in esso se vi saranno.
 giorni, e saranno in conseguenza chiusi a piombo
 ed apertate, al suolo con ancinis di ferro nei
 quattro lati le lapidi delle sepolture esistenti

tutte Chiese, negli Oratori, e nelle Capelle, e se ne
 verranno levati gli arredi di ferro allas-
 sati alio med. che vi fossero.

9mo Le spese per uno o duecenti saranni veno
 produgioni di regolari Salzze per parte dei Consigli
 di fabbrica autorizzate dal Cap^{to} e saranno a ca-
 rco di quelli che ne sono proprietari, e non
 del Chiese non fossero soggette, alla Gover-
 nativa tutela. I Consigli di fabbrica ne
 vengono prevenuti Direttori. Tutti i Reg. Civi-
 li e di giudicanti privati ne riceveranno l'ordine dalle
 Courne.

10mo Pella Chiusura a pronto degli arredi, e per
 che impediti vengono conseguentemente le summa
 g. tutte Chiese, ed in qualunque altro luogo
 fuori del territorio la Pubblica prudenza e
 opportune misure, prendendo anche il suffizio
 del Quaresime, e volendo del Architetto Bezza
 e di tutti gli operari di cui fosse il uopo
 mentre appurata l'istituzione del Cimitero Reg.
 giuso aver effetto.

11mo Gli strumenti da lavoro saranno somministrati
 da parte del Comune dal Consiglio di fabbrica
 dal Depositario per il lavoro a cui saranno
 opportunamente risonsegnati.

12mo Le Case di accumulazioni, che intanto
 vengono fissate per ciascun edifice

a) saranno esatte per conto delle rispettive
 chiese dai consigli di fabbrica che avranno
 l'obbligo di sottostare a tutte le spese inerenti
 al trasporto dei cadaveri all'uscio e chiudimento
 del tumolo alla sotterraz. ed alla custodia.
 Per i cadaveri le famiglie dei quali fossero
 indigenti non potrà esserle alcuna spesa
 13to appartenendo il fondo alla Chiesa Latina
 la Parrocchia Greca dovrà corrispondere l'affitto
 per la metà che le viene accordata dal fondo
 med. nelle misure che saranno fra esse
 convenute.
 14to Sulla costruzione dei tumoli, nella propo-
 sizione loro e rispettiva distanza e perchè
 non seguano ne med. delle successive precise
 sotterrazioni vengono richiamate in osservan-
 za le relative discipline di polizia e di salute
 D'ogni contravvenzione saranno ritenute responsa-
 bili i consigli di fabbrica e la comune ai
 quali incomberà di farli conoscere per l'esatto
 adempimento delle discipline stesse
 15to La Podestaria prenderà cura il mi-
 nimo indugio le occorrenti misure per
 immediata esecuzione delle suddette ordina-
 zioni potendo rinviare i lavori col

v; la si avverte che si consiglia di far
 ia furono instruiti dall'fratello Cap.
 it.

Sarà fatto dell'agosto rap. dell'
 eseguito.

Si rimette, il Piano della costruzione
 del cimitero, che sarà riprodotto col rap.
 dell'esecuzione

Cattaro li 8 aprile 1826.

Sehalem

OK III – 5/1
No. 1146
Alla locale Podestaria
Urgentissimo

Viste le concertazioni opportune col Riverito Ordinariato, l'Inclito Capitanato Circolare in seguito al Vostro Decreto 8. andato Numero 2401 dispose quanto segue.

Primo. Il Cimitero provvisorio pella Comune di Cattaro sarà istituito sul fondo denominato na RieciVisseVode appartenente alla fabbrica di San Trifone prossimi, ma in rilocazione per riguardo di Polizza Sanitaria opportuna alla Città e non quasi lontano dalla ripa del Fiume Scurda.

Secondo. I materiali, e le mani d'opera occorrenti, saranno requisiti dagl'abitanti delle due Parrocchie Latina e Greca di Cattaro, in guisa che i Greci di Perzagno e Mulla, corrispettivamente conocoranvi.

Terzo. Tutti indistamente, non esclusone il Signor Consigliere Capitano Circolare dovranno prestare o l'opera loro personale gratuita, o la sostituzione di un lavoratore, ben'inteso che le femmine non siano da contemplarsi in tale fazione.

Quarto. A manda del progetto istituito dall'architetto soprastante Edile Benzon, che servirà di direttiva al concernente lavoro, saranno impiegati giornalmente 32 manuali, e otto muratori rustici.

Quinto. La Comune di Cattaro passando di concerto con quelle di Perzagno, e Mulla, perciò che riguarda gli Accatolici stabilirà l'ordine di turno e prenderà le misure necessarie onde col giorno di Lunedì sia data mano alla fabbrica.

Sesto. Per tutti quegli che non comparissero o in persona o mediante sostituti al lavoro nel giorno rispettivamente assegnato, la comune surrogherà il fazionista a loro spese, verso il pagamento, cioè della mercede accorso di mercuriale da ripetersi immediatamente anche con mezzi coativi occorendo.

Settimo. Il lavoro sarà diretto dall'architetto Benzon e sorvegliato da un Consigliere rispettivamente delle fabbriche, Latina e Greca. Detto sarà tenuto ogni giorno dalle cinque e mezza antemeridiane alle ore 12 e dalle 2 alle 6 ½ postmeridiane per i sei giorni, entro i quali presuntivamente sarà compiuto l'edificio circondato cioè con muro a secco, il fondo di cui si tratta.

Ottavo. Tostochè sarà a termini del piano addattato il provvisorio Cimitero, saranno indistintamente e senza eccezione alcuna praticate in esso le innumazioni, e saranno in conseguenza chiuse a piombo ed assicurate, al suolo con ancini di ferro nei quattro latti le lapidi della sepoltura esistente nelle Chiese, negli oratorii, e nelle capelle, nessuna eccettuata e saranno levati gli anelli di ferro attaccati alle medesime che vi fossero.

Nono. Le spese per ciò occorrenti saranno verso produzione di regolari Polizze per parte dei Consigli di fabbrica autorizzate dal Capitanato e staranno a carico di quelli che ne sono proprietari ovve le Chiese non fossero soggetti, alla Governativa Tutella. I Consigli di fabbrica ne vengano prevenuti direttamente dall'----- e di giudicati privati ne riceveranno l'ordine dalla Comune.

Decimo. Pella Chiusura a piombo degli anelli, e perche impedito vengano conseguentemente le tumulazioni nelle Chiese, ed in qualunque altro luogo fuorchè nel Cimitero la Podestaria prenderà le opportune misure, procedendo anche d'Ufficio ove occorresse, e volendosi dell'architetto Benzon e di tutti gli orefizi di cui fosse d'uopo mentre appena istituito il Cimitero deggiano aver effetto tali disposizioni.

Undicesimo. Gli strumenti da lavoro saranno somministrati verso Quietanza dei Consigli di fabbrica dal depositario Gio Bravoso a cui saranno opportunamente riconsegnati.

Docicesimo. Le Casse di tumulazioni, che intanto vengano fissate per ciascun cadavere a

prazan prostor saranno esatte per conto delle rispettive Chiese dai Consigli di fabbrica che avranno l'obbligo di sottostare a tutte le spese inerenti al trasporto del cadavere all'escavo e chiusura del tumulo alla sotterazione ed alla custodia.

Per i cadaveri le famiglie dei quali fossero indigenti non potrà esigersi alcuna Cassa.

Tredicesimo. Appartenendo il fondo alla Chiesa Latina la Parrocchiale Greca dovrà corrispondere l'affitto per la metà che le viene accordata dal fondo medesimo nelle misure che saranno fra esse convenute.

Quattordicesimo. Pella costruzione dei tumuli, per la profondità loro e rispettiva distanza e perche non seguano ne nečitko delle successive sotterazioni vengano richiamate in osservanza le relative discipline di polizia e di salute. D'ogni contravenzioene saranno ritenuti responsabili i Consigli di fabbrica e la Comune ai quali incomberà di sorvegliare pell'esatto adempimento delle discipline stesse.

Quindicesimo. La Podestaria prenderà senza il minimo indugio le occorrenti misure pell'immediata esecuzione delli sudetti ordini onde possano cominciare i lavori col Lunedì prossimo venturo; la si avverte che li Consigli di fabbrica furono istruiti dall'Inclito Capitanato Circolare. Sarà fatto dettagliato raporto dell'eseguito.

Le si rimette, il Piano pella costruzione del Cimitero, che sarà riprodotto col raporto dell'esecuzione.

Cattaro, li 8 aprile 1826.

Potpis

194.

OK. III - 5

Li 11. Aprile 1826.

Al Capo Comunale di Mulla
 e Don di Peyagno

Dovendo li Anziani di questa Comune comparire personalmente ai lavori
 del Cimitero fuori di questa Città e l'Incaricato Capitano come venne
 ordinato col Rescritto Capitano Decreto 8 cor 2 n. 1146. si complacerà esso
 Capo di far presente a questo Ufficio d'urgenza la specificazione di tali Individui
 coll'indicazione dell'età loro, e di quelli che sono presenti o assenti, onde
 a senso poi del predetto Decreto far loro intimare la comparsa a questa parte
 col mezzo di essa Comune —

Col ritorno del Pedone attendere la Podestaria la specificazione del Cimitero

OK III – 5

No. 194

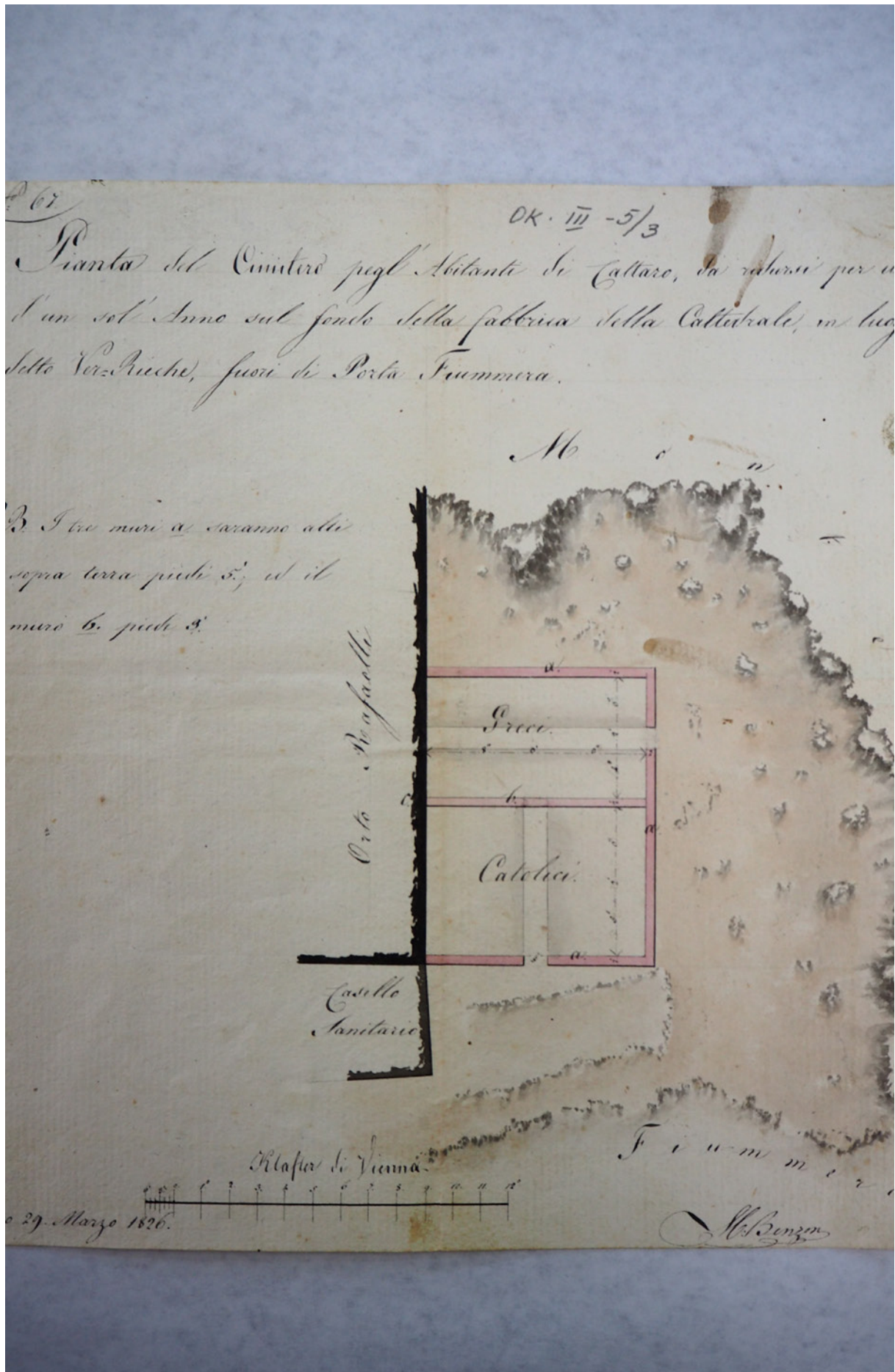
Li 11 Aprile 1826

Al Capo Comunale di Mulla

idem di Perzagno

Dovendo li Accatolici di codesta Comune concorrere personalmente ai lavori del Cimitero fuori di questa Città l'Inclito Capitanato come venne ordinato col Osseguiato Capitanale Decreto 8 corrente No. 1146, si compiacerà esso Capo di far prevenire a questo Ufficio d'urgenza la Specifica di tali Individui coll'indicazione dell'età Loro, e di quelli che sono presenti o assenti, onde a Scuso poi del precitato Decreto far loro intimare la comparsa a questa parte col mezzo di essa Comune.

Col ritorno del Pedone attenderà la Podestaria la Specifica Sucitata

OK III – 5/3

No. 69

Pianta del Cimitero pegl'Abitanti di Cattaro, da ridursi per uso d'un sol Anno sul fondo della fabbrica della Cattedrale, in luogo detto VersRieche, fuori di Porta Fiummera.

Nota Bene. I tre muri a. saranno alti sopra terra piedi 5, ed il muro b. piedi 9.

OKI-55/A
 No. 102.
 6

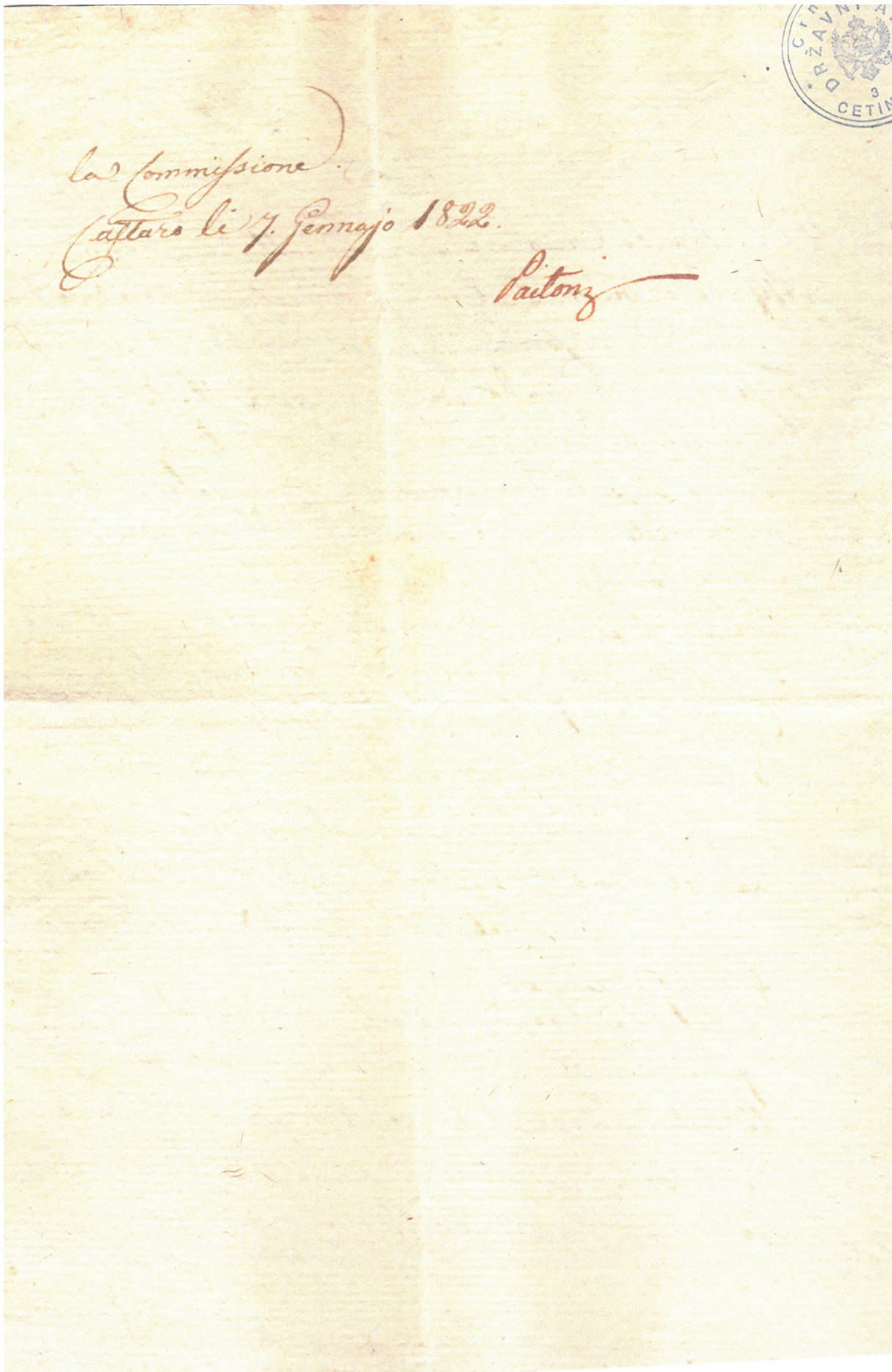
Al Sig. Spiridion Suttovich Bodestà in
 Cattaro

Il Capitanato Ciresolare ancora Dall'epoca del 3. Ottobre
 1819 aveva incaricato Esso Sig. Bodestà di procedere unitam^{te}
 ad una Commissione sopra i Cimiteri al progetto d'una
 Tassa individuale onde erigere il sacro recinto per
 inumazione dei Cadaveri di due Riti.

L'ancor sussistente pernicioso e riprovevole pratica di se-
 pellire nelle Chiese, è una non dubbia pruova di ommis-
 sione e lo stesso Capitanato ha la dispiacenza di rimarcare
 al Sig. Bodestà ed alla Commissione la poca cura che
 si è fatta delle disposizioni superiormente emanate.
 Oggi quindi il sottoscritto vuol riassumere l'affare, che
 sarà di nuovo commissionalmente sotto la sua presi-
 denza, dovendosi sanare anche alcune omissioni, or
 nel primo progetto, e proporre un nuovo fondo
 invece di quello del Radimire pel di cui valore non si
 fece alcun cenno.

A tal fine Esso Sig. Bodestà per i 19. del cor^{te} alle ore
 9. della mattina si presenterà a quest' Ufficio con tutte
 le Carte e Documenti relativi alla cosa, invitando nel
 lo stesso tempo di comparire con Esso lui il Medico Con-
 sotto che deve assistere qual membro del

ORI-55

7707

Data — 7. } Scunajo 1822
Prat. — 4. }

L' Inuito Cap. Circolan con suo Decreto
n° 102 invita il S^o Podestà a presentarsi
all' Ufficio Circolan con tutte le Carte
e Documenti relativi al Stabilimento di
un Cimitero nel giorno 19. andante
alle ore 10. a. m.

Li 18. Febr. 1822

Passi ad acta per notizia e direzione del S^o Podestà.

C. Vittorich Podestà.

DACG OK II 55/1

Paitoni
strana 2.

Transkripcija:

Al Signor Spiridon Suttovich Podestà

Cattaro

Il Capitanato Circolare ancora all'epoca dell' 5 Ottobre 1819. aveva incaricato Esso Signore Podestà di procedere unitamente ad una Commissione sopra i Cimiteri sopra al progetto d' una Tassa individuale onde errigere il Sacro recinto nell'inumazione dei cadaveri dei due riti. L'ancor sussistente pernicioso riprovevole pratica di seppellire nelle Chiese, è una non dubbia prova di ommissione è lo stesso Capitanato ha la dispiacenza di rimarcare al. Sig:[nore] Podestà ad alla Commissione la poca cura che si è data delle disposizioni Superiormente remanate. Oggidì quindi il sottoscritto vuol riassumere l'affare, che sarà difusso commissionalmente sotto la sua presidenza; dovendosi sanare anche alcune ommissioni, corse nel primo progetto, e [propovie?] un nuovo fondo invece di quelli del Radimiri pel di cui valore non si fece alcun cenno.

A tal fine Esso Sig:[nore] Podestà per i 19. dal corrente alle ore 9 della mattina si presenterà a quest'ufficio con tutte le Carte e Documenti relativi alla cosa, invitando nello stesso tempo di comparire con Esso lui il Medico con sotto che deve assistere qual Membro del
strana 1.

la Commissione.

Cattaro, li 7. Gennajo 1822.

Paitoni
strana 2.

DACG OK II 55

Transkripcija:

II-55

Numero 7

Data ————— 7

Genajo 1872.

Preso —————9

L'Inclito Cap.[itanato] con suo Decreto 220 102/6 invita il S.[ignor] Podestà a presentarsi all'Ufficio Circolare con tutte le Carte e Documenti relativi al Stabilimento di un Cimitero nel giorno 19. andanti alle ore 10. a.m.

Li 18. Genn[aio] 1822.

Passi ad acta per notizia e direzione del S.[ignor] Podestà
S. Suttovich Podestà

pagina 1.

pagina 2. [scritto solamente] numero 2

O. R. III-397

N. 1497 Alla Pretura
 Cattaroli 25 Ottobre 1828.

La quota spettante al Consiglio
 di Fabbrica Greco per nuovo cimitero a
 Scagliari è di $\text{fr. } 1512.30$. —

Sulle ripartizioni fatte da questa
 Podestaria ha ricevuto l'introito eveni:
 fiato ~~veramente~~ ^{al Consiglio stesso} della prima Rata
 $\text{fr. } 507.42$. e della seconda $\text{fr. } 495.57$,
 ciò che formano entrambi la somma di
 $\text{fr. } 1003.39$ restandole per la terza ^{o pagamento totale} $\text{fr. } 508.50$.

Il venuto introito sin'ora per conto
 della terza Rata è di $\text{fr. } 445.16$, e restan-
 dole d'incassare ^{ancora} da questi Comuni con-
 tribuenti Greci all'incirca $\text{fr. } 30$. che uni-
 tamente alli reclamati per l'esazione dalle
 Vedove Vattelinsich $\text{fr. } 28.50$ e $\text{fr. } 2.20$.
 da Jow Subotich di Risano formerà per
 la suddetta terza Rata $\text{fr. } 525$ circa la
 quale cumulativamente alle due ⁱⁿ precedenti

governate formeranno il numero 20:
 fondo di fr^{a} 15.28.30. ed al soprapp.
 più della necessaria ^{quota} 16.00: circa -
 Si come poi la tassazione è sta-
 ta superiore alla premessa somma,
 con la podestaria, sarà sempre pron-
 ta di giustificare il motivo ed ^{indicare}
 le persone delle quali o per impotenza, o
 emigrazione, o altri oggetti non rie-
 sci alle ~~condizioni~~ di percepire la
 quota su d'essi imposta -
 In riguardo all'evazioni delli
 Duci delle Comuni di nulla e Per-
 ziano questa ~~regia~~ Podestaria è igno-
 ra delle blasphemazioni, e delle riscossio-
 ni sin' ora fatte, giacché & queste non
 ne fu incaricata -
 Si ~~precauto~~ in quest' incontro, di
 la Podestaria, di rispettosamente pres-
 gare l' autorità Pretura, di fare in modo
 che

O.K. III-397/2
che le reclamate quote di fr. 28. 50.
dovute dalla vedova Vlastelinovich, e
fr. 2. 20. dovute da Now Subotich sù
no quante prima introitate, per versar
le colla somma nuova al reclamante
Consiglio di Fabbrica novo, del quale
sene reverte il comunicato in ubbi:
Dienza all'oprequisato Pretorile atterza
to Decreto di esterna data N° 5276.
militarisk
Aff. di Codesta -
mudly

OK III - 397

No. 1497

Alla Pretura

Cattaro, li 25 Ottobre 1828

La Quota Spettante al Consiglio di Fabbrica Greco pel nuovo Cimitero a Scagliari è di fiorini 1512.30.

Sulle ripartizioni fatte da questa Podestaria ha riuscito l'Introito e verificato al Consiglio stesso pella prima Rata fiorini 507.42 e pella Seconda fiorini 495.57 % ciò che formano entrambi la Somma di fiorini 1003:39 restando per la Terza a pareggio totale fiorini 508.50. Il verificato introito sin'era per conto di questa Terza Rata è di fiorini 445:16, e restandole d'incassare ancora da questi Comunisti Contribuenti Greci all'incirca fiorini 50. che unitamente alli reclamati per l'esazione dalla Vedova Vlastelinovich fiorini 28.50, e fiorini 2.20 da Joco Subotich di Risano formerà per la succitata terza Rata fiorini 525. circa la quale cumulativamente alle due in precedenza versate formeranno il numero rotondo di fiorini 1528.30, ed al soprappiù della necessaria quota fiorini 16:00 circa.

Siccome poi la Tassazione è stata Superiore alla premessa Somma, così la Podestaria, sarà sempre pronta di giustificare il motivo ed indicare le persone dalle quali o per impotenza o per emigrazione, o altri oggetti non riesci alla Scrivente di percepire la Quota su d'essi imposta. In riguardo all'esazione delli Greci delle Comuni di Mulla e Perzagno questa Podestaria è ignara delle Classificazioni, e delle riscossioni sin'ora fatte, giacchè per queste non ne fù incaricata.

Si sollecita in quest'incontro la Podestaria, di rispettosamente pregare l'Inclita Pretura, di fare in modo che le reclamate quote di fiorini 28.50 dovute dalla vedova Vlastellinovich, e fiorini 2.20 dovuti da Joco Subotich, sono quanto prima introitate, per versarle colla somma riscossa al reclamante Consiglio di Fabbrica Greco, del quale se ne riverte il comunicato in ubbidienza all'ossequiato Pretorile attergato Decreto di esterna data No. 5276.

Milatovich

Nečitko per la Podestà di Mulla

5276. O.R. III-397

Spese alla Comune di Cattaro la quale,
essendo conosciute tutte le trattative dirette-
mente fra l'Instituto Ufficio Circolare, e
la Podestaria, s'addi farà con Detagliato
e operativo ragguanto al sen. resuito
8484 dei 14. corrente, che con diligenza
farà riguardato.

Cattaro 24. Ottobre 1828

St. Mikulic

Pos. li 24 Ottobre 1828.

N. 1497.

OK III – 397/1
5276

Rimesso alla Comune di Cattaro la quale essendo corse tutte le trattative direttamente fra l'Inclito Ufficio Circolare, e la Podestaria, soddisfarà con dettagliato ed operativo rapporto al vs. rescritta 8484 dei 14. corrente che con diligenza sarà riprodotta.

Cattaro 24 Ottobre 1828

Potpis nečitko

Presentato li 24 Ottobre 1828

No. 1497

Illustrissimo e Reverendissimo Monsignore!

In seguito del laudo eseguito dall'Ingegnere Creolone relativamente ai lavori del limitare, ponti e rastelli assenti dall'imprenditore Cojovich, risulta che l'imprenditore medesimo a' eseguito dei lavori in più per l'importo di - - - - - f. 500^{mi} 30^{li} di cui all'incontro deve per lavori eseguiti in meno - - - - - " 334^{mi} 44^{li}

Per cui restano in più f. 163^{mi} 46^{li}

Da pagarsi all'imprenditore med.^{es}

Difalcato da questa somma il rilascio proporzionale dell'asta di f. 3071 e rispettivamente f. 3023. con - - - - - " 2^{mi} 10^{li} rimane ancora la somma di f. 163^{mi} 33^{li}

Detto da questa il 2. per 100 sopra la somma deliberata di f. 3023 con " 60^{mi} 28^{li} rimane un credito di - f. 103^{mi} 5^{li}

Da questo importo si deve detrarre il valore delle piastre impiegate dal Cojovich, e di proprietà del limitare con - - - - - " 29^{mi} 20^{li}

e quindi l'importo depurato per lavori aggiuntivi è di f. 73^{mi} 45^{li}. Aggiunto a questo il prezzo della delibera con - - - - - " 3023^{mi} -

il credito totale dell'imprenditore pel limitare risulta di f. 3096^{mi} 45^{li}

Unito questo credito all'importo convenuto nella costruzione della strada aperta con - - - - - " 295^{mi} -

Il credito Cojovich per l'impresa in generale è di - f. 3889^{mi} 45^{li}. somma che a' fatto dall'Arch. 2° del Governiale Decreto 19. gennaio 1824. N. 1081¹³⁹ dava per metà essere supplita rispettivamente dalla Chiesa Cattedrale Cattolica, e dalla Chiesa Parrocchiale di Cristo croco.

All' Illmo e Rmo Monsignor Vescovo Paulovich Lucich
Preside dell'Ufficio d'Opera della Cattedrale di

A tenore delle dimostrazioni offerte dai rispettivi Consigli di fabbrica
 il Cojovich ottenne i seguenti pagamenti a conto:

a. Dalla fabbrica della Chiesa Cattedrale mediante la propria cassa $\text{L.}^{\text{m}} 500$ -
 b. Mediante il di lei fondo di deposito esistente presso la Cassa Circo-
 lare in ordine al governiale Decreto D. 24054. del 23. Gbr^o
 1830 - - - - - " 400 -
 c. Dalla fabbrica della Chiesa Parrocchiale greca in tre rata-
 zioni - - - - - " 1468 " 30
 d. Indivisibilmente alla costruzione del fonte a strada - - - " 530 -
 Per tutto $\text{L.}^{\text{m}} 2898$ " 30
 Fatto che il difetto della somma pagata di - - - - - " 3889 " 45
 L'Impresario ora creditore di - - - - - $\text{L.}^{\text{m}} 991$ " 15

Sopra questa liquidazione rassegnata dal Capitano al Circolo all'
 livello di S. Governo la C. di Circolazione Provinciale ebbe ad esternare
 le seguenti osservazioni:

ad a. et b. - che non convergono rimarchi riscontrati essendosi in esito del tran-
 conto della Chiesa Cattedrale $\text{L.}^{\text{m}} 500$, e nel giornale di depositi
 della Cassa Circolare all'Arch. 2. del 30. Maggio 1831. pagamenti ef-
 fettuati a dovere $\text{L.}^{\text{m}} 400$ -

ad c. - Nessun pagamento figura nei rendiconti della Chiesa Parrocchiale greca come
 effettuato al Cojovich, e quindi non risulta comprovata l'asserzione
 circa il pagamento delle tre rateazioni nel complessivo importo di
 $\text{L.}^{\text{m}} 1468$ " 30 -

Ciò che si è potuto rilevare soltanto si fu, che nell'anno 1828. siano
 stati versati dalla Chiesa greca, nella cassa della Cattedrale Chiesa
 $\text{L.}^{\text{m}} 230$. a conto del lavoro della strada del limitare, lavoro che per
 altro tale somma, come avrebbe dovuto essere, appariva in
 introitata nei rendiconti della Chiesa Cattedrale -

ad d. - In alcuno dei rendiconti delle due Chiese cattolica e greca non si rav-
 visa effettata la somma di $\text{L.}^{\text{m}} 530$. pagata all'Impresario a conto

ad c. V. G. 1834 An. 176 n. 14 - int. 1727. 30 / 130.
 aut. Impresario Cojovich.
 Gbr 1832 An. 17 11. 17. 167. 30
 int. 2. 1830. - int. Cojovich / 300

Delli f. 795. convenuti per la costruzione della strada a del Ponte, ma per
 per quanto si può presumere sembrano nella somma stessa già compresi
 li f. 230. che la Chiesa greca ha esitati, come suppliti alla Cattedrale.
 presso cui riguardo a questi, come si addessa, non si scorge alcun giro
 di Cassa.

La insufficiente ragioneria trova quindi indispensabile che a prima evidenza
 sia fatto conoscere come e da qual fondo abbiano avuto luogo li pag-
 amenti ad C. e D., e sopra tutto da quale delle due Chiese, e con
 quali quote rispettiva siano stati eseguiti i pagamenti stessi, affine
 si possa conoscere l'importo che sopra i residui f. 993. 15. rispetti-
 vamente dev'essere imputato alla Chiesa Cattolica, ed alla Chiesa Barro-
 chiale greca, dovendo per giusta metà essere imputata la spesa tota-
 le di f. 3891. 45, vale a dire con f. 1945. 52 1/2 per ciascuna.

Prima tutto ciò le Amministrazioni delle due Chiese dovranno prepa-
 rare le occorrenti liquidazioni infallantemente pel giorno 15. Agosto
 corrente, prendendo alle loro, ove lo trovaranno necessario b. m.
 le opportune intelligenze tra di loro e colla C. D. Cassa Circolare.

Non dovendo poi in pendenza di queste nozioni il Cojovitch attendere
 ulteriormente il pagamento di saldo per i lavori eseguiti e collaudati,
 l'Espresso S. D. Governo col rivocato decreto 18. luglio p. p. N. 12512 ha
 ordinato che le due Amministrazioni siano intanto al Cojovitch a conto
 del residuo suo credito f. 800, ben inteso, che a tale pagamento
 le due Chiese dovranno concorrere secondo la loro possibilità, e se una
 si trovasse priva di fondi, vi dovrà supplire l'altra, salva la neces-
 saria liquidazione dei compensi fra le medesime.

Prima però che sia eseguito il pagamento della pred. somma di
 f. 800. occorre che ciascuna delle due amministrazioni produca
 una descrizione fatta, da cui constino senza d'ogni dubbio la
 precisa somma anticipata all'Imprenditore, affine così convien-
 cersi che pel fatto egli non abbia in complesso avuto ricata di
 più di f. 2898. 30, come difalcati. Questa descrizione dovrà

essere prodotta separatamente, e contemporaneamente coll'altra
contenente le sopra-chieste di lucidaggioni, cioè per il 15. Agosto corrente.

Nel comunicare tutto ciò a V. S. Ill.ma e Veneta ho l'onore di
pregarla di rendere attento l'ufficio d'opera, e di accogliere
nello stesso tempo i sensi della più alta stima e profonda venerazione.

Cattaro li 3. Agosto 1832.

Di V. S. Ill.ma e Veneta

Umlno, Devot. servitore
M. Martini

Per li 14/8 cor. N. 58

BAK, Episcopal archive in Kotor, Cemetery scriptures

Illustrissimo e Reverendissimo Monsignore!

In seguito del laudo eseguito dall'Ingegnere Circolare relativamente ai lavori del Cimitero, ponte, e rastelli assunti dall'Imprenditore Cojovich, risultò che l'Imprenditore medesimo ha eseguito dei lavori in più per l'importo di -----fiorini 500.33 che egli all'incontro deve per lavori eseguiti in meno-----fiorini 334.44 Per cui restano in più fiorini 163.49 da pagarsi all'Imprenditore medesimo.

Diffalento da questa somma il rilascio proporzionale dall'asta di fiorini 3073, e rispettivamente fiorini 3023. con ----- 2.10

rimane ancora la somma di fiorini 161.33. Dedotto da questa il 2 per % sopra la somma deliberata di fiorini 3023. con 60. 28 rimane un credito di fiorini 101.5

da questo importo si deve detrarre il valore delle pietre impiegate dal Cojovich, e di proprietà del Cimitero con -----29.20

e quindi l'importo depurato per lavori addizionali è di -----fiorini 71.45 aggiunto a questo il prezzo della delibera con -----3023

Il credito totale dell'Imprenditore per il Cimitero risulta di -----fiorini 3091.45

Unito questo credito all'importo convenuto per la costruzione della strada e ponte con ----795

Il credito Cojovich per l'impresa in generale è di -----fiorini 3889.45

somma che a senso dell'Articolo 2o del Governiale Decreto 19. Gennaio 1828. No. 1081/139

deve per metà essere supplita rispettivamente dalla Chiesa Cattedrale Cattolica, e dalla Chiesa Parrocchiale di Rito Greco.

Dell'Illustrissimo ed Eccellentissimo Monsignor Vescovo Pavlovich Lucich

Preside dell'Ufficio d'Opera della Cattedrale di Cattaro.

A tenore delle dimostrazioni offerte dai rispettivi Consigli di Fabbrica il Cojovich ottenne i seguenti pagamenti a conto:

a.) Dalla Fabbriceria della Chiesa Cattedrale mediante la propria Cassa, fiorini 500

b.) Mediante il di lei fondo di deposito esistente presso la Cassa Circolare in ordine al

Governiale Decreto No. 24054 dei 23. Novembre 1830. -----400

c.) Dalla Fabbriceria della Chiesa Parrocchiale Greca in tre ratazioni. -----1468.30

d.) Riferibilmente alla costruzione del Ponte e strada. -----530

In tutto fiorini 2898.30

Fattone il diffalco della somma suaccennata di -----3889.45

L'Imprenditore va creditore di -----fiorini 991.15

Sopra questa liquidazione rassegnata dal Capitanato Circolare all'Eccelso I.R. Governo la I.R.

Ragioneria Provinciale ebbe ad esternare le seguenti osservazioni.

ad a.) ed b.) Che non emergono rimarchi riscontrati essendosi in esito del Rendiconto della Chiesa Cattedrale li fiorini 500, e nel giornale di depositi della Cassa Circolare all'Articolo 2. dei 30. Maggio 1831. parimenti esitati a dovere li fiorini 400.

ad c.) Nessun pagamento figura nei rendiconti della Chiesa Parrocchiale Greca come effettuata al Cojovich, e quindi non risulta comprovata descrizione circa il pagamento dalle tre ratazioni nel complessivo importo di fiorini 1468.30.

Ciò che si è potuto rilevare soltanto si fù, che nell'anno 1828. siano stati versati dalla Chiesa Greca, nella Cassa della Cattedrale Chiesa fiorini 230 a conto del lavoro della strada del Cimitero, senza che per altro tale somma, come avrebbe dovuto esserlo, apparisca nè introita nè esitata nel rendiconto della Chiesa Cattedrale.

ad d.) Da alcuno dei rendiconti delle due Chiese Cattolica e Greca non si ravvisa esitata la somma di fiorini 530 pagata all'Imprenditore a conto delli fiorini 795. convenuti per la costruzione della strada e del Ponte, ma però per quanto si può presumere sembrano nella somma stessa già compresi li fiorini 230. che la Chiesa Greca ha esitati, come suppliti alla Cattedrale presso cui riguardo a questi, come si addussa, non si scorge alcun giro di Cassa. La surriferita Ragioneria trova quindi indispensabile che a piena evidenza sia fatto conoscere come e da qual fondo abbinno avuto luogo li pagamenti

ad c.) e d.), e soprattutto da quale delle due Chiese, e con quali quote rispettive siano stati eseguiti i pagamenti stessi, affine si possa conoscere l'importo che sopra i residui fiorini 993.15 rispettivamente dev'essere imputato alla Chiesa Cattolica, ed alla Chiesa Parrocchiale Greca, dovendo per giusta metà essere imputata la spesa totale di fiorini 3891.45, vale a dire con fiorini 1945.52 ½ per cadauna

Premesso tutto ciò le Amministrazioni delle due Chiese dovranno prestare le occorrenti dilucidazioni infallantemente per giorno 15. Agosto corrente, prendendo all'uopo, ove lo trovassero necessario le opportune intelligenze tra di loro e colla I.R. Cassa Circolare.

Non dovendo poi in pendenza di queste nozioni il Cojovich attendere ulteriormente il pagamento di saldo pei lavori eseguiti e collaudati, l'Eccelso I.R. Governo col riverito Decreto 1. Luglio p.p. No. 12512/ 2191 ha ordinato che le due Amministrazioni diano intanto al Cojovich a conto del residuo suo credito fiorini 800, ben inteso, che a tale pagamento le due Chiese dovranno concorrere secondo la loro possibilità, e se una si trovasse priva di fondi, vi dovrà supplire l'altra, salva la successiva liquidazione dei compensi fra le medesime.

Prima però che sia eseguito il pagamento della sudetta somma di fiorini 800. occorre che cadauna delle due amministrazioni produca una descrizione esatta, da cui constino fuor d'ogni dubbio le precise somme anticipate all'Imprenditore, affine così convincersi che pel fatto egli non abbia in complesso avuto niente di più di fiorini 2898.30, come diffalcati. Questa descrizione dovrà essere prodotta separatamente, e contemporaneamente coll'altra contenente le sopra-chieste dilucidazioni, cioè pei 15. Agosto corrente.

Nel comunicare tutto ciò a V. S. Illustrissima ed Eccellentissima ho l'onore di pregarla di renderne attento l'Ufficio d'Opera, e di accogliere nello stesso tempo i sensi della più alta stima e profonda venerazione.

Cattaro li 3. Agosto 1832.

Di V.S. Illustrissima e Eccellentissima
Umilissimo, Devotissimo Servitore
[l.r.n.t.]

P. li 14/8 832 No. 58

IZVORI I LITERATURA / SOURCES AND LITERATURE

Arhivski izvori/ Archival sources

Državni arhiv Crne Gore, Istorijiski Arhiv Kotor/

State Archives of Montenegro, Historical Archives of Kotor

DACG, IAK, OK II – 177/1

DACG, IAK, OK III 5

DACG, IAK, OK III 5/1

DACG, IAK, OK III 5/3

DACG, IAK, OK II 55/1

DACG, IAK, OK III-397

DACG, IAK, OK III -397/1

DACG, IAK, FOT-III-12

DACG, IAK, SK Protocollo n.140

DACG, IAK, KUK.KO Skaljari.ZU 196

DACG, IAK , PROZ 8-12a

DACG_IAK_KUK_KO Skaljari 003

Biskupski arhiv Kotor / Episcopal archive in Kotor

Biskupski arhiv Kotor, fasc. Groblje / Bishop's Archives Kotor, Cemetery folder

Stare fotografije Škaljara/ Old photography of Škaljari

Literatura/ Literature

1. V. B. Lupis, Prilozi poznavanju arhitekture XIX i XX stoljeća u Boki Kotorskoj, Croatia Christiana periodica vol. 25, no 48 (2001).
2. Efron, Zusia. "Jevrejski nadgrobni spomenici u Dubrovniku". *Zbornik 1. Studije i gradja o Jevrejima Dubrovnika*. Glavni i odgovorni urednik prof. dr Radovan Samardžić, Federacija jevrejskih zajednica Jugoslavije, Beograd, 7.jul 1971. Savez jevrejskih opština Jugoslavije
3. Šundrica, Zdravko. "Dubrovački Jevreji i njihova emancipacija (1808—1815)." *Jevrejski istorijski muzej Beograd, Zbornik 1. Studije i gradja o Jevrejima Dubrovnika* , str. 179.
4. Panić, Barbara. "Spomeničko - memorijalni kompleks jevrejskog groblja u Beogradu." *Jevrejski Istorijiski Muzej, Saveza jevrejskih opština Srbije*. Beograd 2018.
5. Pejin, Atila. "Jevrejsko groblje u Senti". *Zbornik 7 : Studije, arhivska i memoarska građa o Jevrejima Jugoslavije*, Jevrejski istorijski muzej - Beograd 1997. Savez jevrejskih opština Jugoslavije
6. Andrić, Ivo. "Na jevrejskom groblju u Sarajevu". *Jevrejski almanah 1955-56*. Beograd : Savez jevrejskih opština Jugoslavije.
7. *Zbornik 6: Studije, arhivska i memoarska građa o Jevrejima Jugoslavije*, Jevrejski istorijski muzej - Beograd. 1992. Savez jevrejskih opština Jugoslavije
8. *Zbornik 9: Studije, arhivska i memoarska građa o Jevrejima Jugoslavije*, Jevrejski istorijski muzej - Beograd. 2009. Savez jevrejskih opština Jugoslavije
9. *Zbornik 10: Studije, arhivska i memoarska građa o Jevrejima Jugoslavije*, Jevrejski istorijski muzej - Beograd. 2015. Savez jevrejskih opština Jugoslavije

Kapela porodice Marović, Groblje u Škaljarima. Fotografisano december 2020/
Marović family chapel, Cemetery in Škaljari. Photographed December 2020

Opština Kotor kao realizator projekta je zahvalna brojnim institucijama bez čije pomoći ovaj projekat ne bi bilo moguće realizovati:

**Državni arhiv Crne Gore,
Istorijski arhiv Kotor
Biskupski arhiv u Kotoru
Pomorski muzej Crne Gore, Kotor
DOO Komunalno Kotor
Jevrejski istorijski muzej Beograd**

The Municipality of Kotor, as the implementer of the project, owe gratitude to numerous institutions without whose help this project would not be possible to realize:

**State Archives of Montenegro,
Historical Archives of Kotor
Episcopal archive in Kotor
Maritime Museum of Montenegro - Kotor
DOO Komunalno Kotor
Jewish History Museum, Belgrade**

Opština Kotor kao realizator projekta je zahvalna i pojedincima bez čijeg nesebičnog zalaganja ovaj projekat ne bi bilo moguće realizovati:

dr Tatjana Koprivica, naučni saradnik
mr.sc. Don Robert Tonsati, kancelar
Spec. App Maruška Nenezić, arhivista
Slavko Dabinović, arhivista
Nenad Peraš, upravnik groblja
Sanja Klarin, pravnik- magistar javne uprave
Nađa Radulović, koordinator
Lena Pasinović, savjetnik

The Municipality of Kotor, as the implementer of the project, owe special gratitude to individuals without whose selfless efforts this project would not have been possible to realize:

dr. Tatjana Koprivica, scientific associate
mr. sc. Don Robert Tonsati, chancellor
Spec. App Maruška Nenezić, archivist
Slavko Dabinović, archivist
Nenad Peraš, cemetery manager
Sanja Klarin, Lawyer - Master of Public Administration
Nađa Radulović, Head of Office
Lena Pasinović, Advisor

Konzervatorska istraživanja i konzervatorske mjere na jevrejskom groblju u Kotoru izveli su:

Jasminka Grgurević, dipl. konzervator-
restaurator kao rukovodilac radova
Marina Knežević, grafičar kao saradnik na
izradi tehničke dokumentacije
Slavica Lompar, likovni tehničar
Slavenko Božović, pomoćni saradnik

Conservation research and conservation measures at the Jewish cemetery in Kotor were carried out by:

Jasminka Grgurević, conservator-restorer as
a works manager
Marina Knežević, graphic artist - associate
in the preparation of technical documentation
Slavica Lompar, art technician
Slavenko Božović, assistant associate

Posebnu zahvalnost dugujemo i jevrejskim porodicama Boke Kotorske:
Klajn, Levi i Stanaćev

We owe special gratitude to Jewish families of Bay of Kotor
Klajn, Levi and Stanaćev

Austro-Ugarska katastarska karta Škaljara/Austro-Hungarian cadastral map of Škaljari/Izvor/Source/ DACG, IAK

